

6
2008
(100)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Miejska Biblioteka Publiczna
w Białej Podlaskiej
DZIAŁ INFORMACYJNO-BIBLIOGRAFICZNY
I WIEDZY O REGIONIE
ul. Wolzawska 12a
21-500 Biała Podlaska
tel. (083) 343 61 11

Cena 3,00 zł

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

ISSN 1230-2759

9 771230 275803 06

НАД БУГОМ І НАРВОЮ NAD BUHOM I NARWOJU

Число 6 (100) – Листопад – Грудень 2008
Numer 6 (100) – Listopad – Grudzień 2008

www.nadbuhom.free.ngo.pl

Ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77,
17-100 Bielsk Podlaski

Тел.-факс/Tel.-fax 085-730-89-29

E-mail: nadbuhom@free.ngo.pl

Адміністрація: adm@nadbuhom.free.ngo.pl

Український часопис Підляшшя

„Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя

ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 085-730-25-23

www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матеїчук. Співпрацівники редакції: Ігор Вереміюк, Іван Ігнатюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леонадія Сасвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Агнешка Фирсович, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Ukraińskie pismo Podlasia

„Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia

ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 085-730-25-23

www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiriżiuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. Współpracownicy redakcji: Helena Czaban, Agnieszka Firsovich, Jan Ignaciuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Річна передплата за 2009 рік на території Польщі коштує 35,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Чеки виписувати на: Związek Ukraińców Podlasia. Банк. рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Roczna prenumerata na cały rok 2009 kosztuje: prenumerata krajowa – 35.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 6.00 zł). Roczna prenumerata zagraniczna na rok – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: „Bieldruk”, Białystok, ul. Wiewiórcza 66,
tel 085-741-31-79, www.bieldruk.pl, biuro@bieldruk.pl

Zmíst * Spis treści

Ю. Г., 100 чисел за нами! Але життя попереду! ... 2	
K. Kościwicz, W Zbuczu, na grodzisku... .. 3	
S. Sawczuk, Podlaska jesień w ukraińskich kolorach 5	
I. Бакунович, Загорів. Повернення української пісні 6	
S. Sawczuk, Rocznic bolesnych wydarzeń 8	
Regulamin konkursu «Kanoniczna ikona prawosławna w pracach plastycznych dzieci» 10	
K. Колянчук, Іконописець – мислитель. До 85-річчя народження Юрія Новосільського 11	
Дослідник рідної культури. Інтерв'ю з Іваном Ігнатюком з нагоди ювілею 80-ліття 14	
L. Łabowicz, Muzyka ukraińska w Białymstoku 17	
J. Hawryluk, Naród ruski Rzeczypospolitej – odrodzenie politycznej idei 19	
M. Галабурда, На землі дідів-прадідів. Записи зі щоденника 26	
M. Postił-Jaruha, Mirko Nahacz, Łemko 29	
M. Nahacz, Granice – przekraczanie, rozdzielenie i spójność 30	
M. Стефанівський, Що я бачив в рідному селі Загорові 32	
Ю. Гаврилюк, Українські могили над Сяном 33	
Ł. S., «Wielka wojna...» 33	
H.H., Західно-Українська Народна Республіка 34	
M. Postił-Jaruha, Pisanie ikon. Podstawy ikonowego pisma (3) 37	
B. Загороднюк, Не в'яне квітка українськості. Україна і українці світу в поезії Івана Немченка 39	
I. Немченко, Акрівірші і епіграмки без золотої рамки 39	
Ю. Гаврилюк, Аборигенії. Книга первісних думок (1982-1992) 41	
S. Dmitruk, «Lublin – Lwów. Wspólne piękno Europy» 44	
Л. Лабович, З хроніки подій на Підляшші 45	
K. Чавага, Вікно до Підляшшя 48	

НАША ОБКЛАДИНКА: Пам'ять про Борців за волю України єднає українців понад державними кордонами. Стор. I: Могили солдатів Української Галицької Армії на Янівському цвинтарі у Львові. Стор. II: Український воєнний цвинтар у Перемишлі-Пікуличах. Стор. III: Пам'ятник у Селиських біля Перемишля. Стор. IV: Пам'ятник на Раковицькому цвинтарі у Кракові. Фото Ю. Гаврилюка

100 чисел за нами!

Але життя попереду!

Колись поетові написалося, що „душа не знає щорічних обрхунків”. Але на світі живемо ще й тілом, тому кожне завершення року, у цьому випадку віддавання до рук Читачів шостого числа нашого журналу, настроює до роздумів про минуле і планів на майбутнє. А тут ще й – ювілей, адже поточний видавничий рік завершуємо сотим номером.

Українська мова над Бугом і Нарвою звучить з незапам’ятних часів, але дуже довго це звучання обмежувалося просто до „поговорити і поспівати по-своєму”. Українські письменні спроби на Підляшші це надбання десь так останніх ста років. Починалося все з південної, забужанської частини Підляшшя, де народився Микола Янчук (1859-1921) – автор віршів писаних говіркою рідного села Корниця і п’єс, які ставили львівські театри, а також народний вчитель Василь Остапчук (Васько Ткач), котрого вірші почали з’являтися на сторінках преси видаваної у Холмі напередодні І світової війни. Але Південне Підляшшя, яке раніше почало приєднуватися до українського культурного життя, було після II світової війни розтроване виселеннями на Схід і Захід, які перервали живчик національного життя.

На Північному Підляшші люди пишучі „по-своєму”, як хоч би Василь Білокозович (1899-1981) з підбільського Видова, з’явилися щойно після II світової війни, а на те, щоб почався тут справжній національний процес прийшлося чекати аж до 1980-тих років. Саме тоді, назагал „домашнім” способом, у формі виготовлених на друкувальній машинці макетів, які тиражувалися на ксероксі або офсетним методом, почали з’являтися тут україномовні видання. Згодом, коли змінилася як політична система у Польщі, так і трактування національного питання на Північному Підляшші (до 1989 року для влади

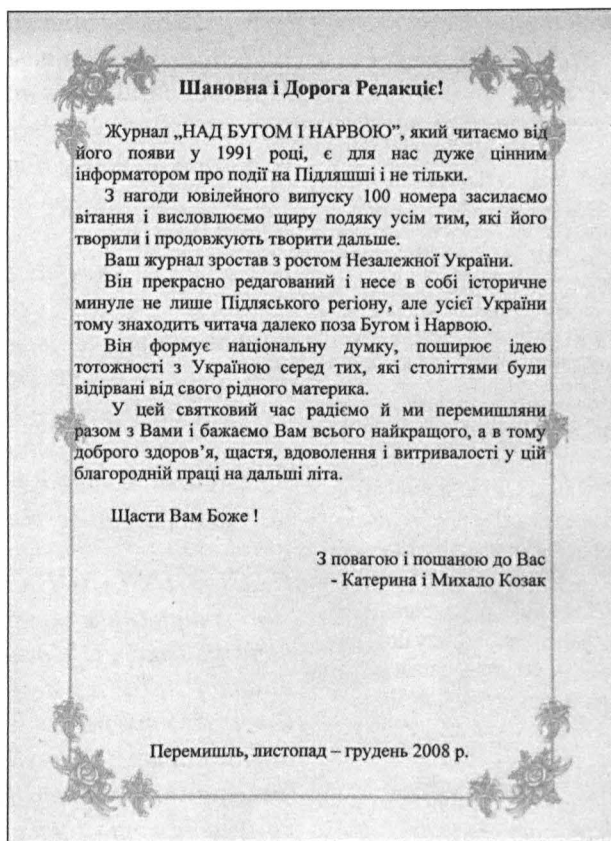
українців у цьому регіоні офіційно „не було”), виникла можливість заснування більш професійного і технічно якіснішого періодичного видання. І так у половині 1991 року з’явилося перше число „Над Бугом і Нарвою”, а за ним чергові – аж до повної сотні. Звісно – не останньої...

У першому числі редакція журналу проголосила його найважливішим завданням *популяризацію та приближення православним мешканцям Підляшшя, зокрема зараз інтенсивно шукаючий своїх коренів та національної ідентичності молоді, нашої національної і регіональної традиції та культури*. Протягом 17 років ця мета не змі-

нилася, хоч журнал як колом своїх читачів, так і діапазоном порушуваних тем вийшов поза регіон, отримав позитивну оцінку як серед української громади у Польщі так і визнання в Україні. Тому, думаю, справді є з чого радіти.

Але, за енциклопедичною дефініцією, „журнал – (фр. *journal*) – друкарське періодичне видання”. Отже як би не радіти з появи цього сотого числа, то і так перед всіма, хто задіяний у редагування і видавання „Над Бугом і Нарвою” – море праці. Треба ж братися за 101 число, бо за нами лише спогади, а все життя – попереду...

Ю.Г.

W Zbuczu, na grodzisku...

Już po raz szósty liczna rzesza mieszkańców powiatów hajnowskiego i bielskiego uczestniczyła w jedynym w swoim rodzaju festynie archeologicznym w Zbuczu (gmina Czyże). Na teren wczesnośredniowiecznego grodziska zjechali Słowianie i Wikingowie z Białegostoku, Torunia, Gdańska. Jak co roku stoczyli bitwy i wzięli branki. Między bitwami można było posłuchać pieśni ukraińskich. Takich, jakie brzmiały na naszych ziemiach przed wiekami.

Tego roku dopisała pogoda, więc kobiety w spokoju mogły upiec średniowieczne podpłomyki. Owe podpłomyki w tych okolicach pieczono jeszcze nawet w pierwszej połowie XX w. Teraz można je smakować raz do roku, w Zbuczu. Receptura jest prosta, wystarczy mąka z otrębami, woda i ogień.

Powiat hajnowski reprezentowała kilkusobowa drużyna „Mołnia” z Białowieży. „Mołnia” w języku starsłowiańskim oznacza „Błyskawica”.

– Odtwarzamy Słowian z X-XI w. Staramy się odtwarzać ich tak, jak żyli na terenie Puszczy Białowieskiej – tłumaczy „Nawojka”, czyli Helena Jędrzejewska, studentka archeologii. – Nasze gliniane naczynia są repliką dawnych

Podpłomyki wg prapra...babcięcej receptury

garnków, które zostały wykopane w puszczańskich kurhanach z XI wieku.

Moje zainteresowania wczesnym średniowieczem zaczęły się właśnie od tego, że kopałam z Dariuszem Krasnodębskim w Berezowie, w środku puszczy i tu, w Zbuczu. Teraz myślę nad tym, aby wrócić na te tereny jako badacz-archeolog. Na pewno ziemia regionu Puszczy Białowieskiej jest bogata w znaleziska, bo przed Krasnodębskim nikt tu nie kopał.

Bractwo „Vinland” z Białegostoku odtwarza Wikingów z wczesnego średniowiecza. – Przyjeżdżamy tu od lat. Zbucz jest już znany wśród bractw takich, jak nasze. Mnie fascynuje przede wszystkim historia. Skupiamy się na wczesnym średniowieczu, akurat ja odtwarzam woja z Rusi Kijowskiej z X-XI wieku – mówi Jaromir, czyli Jarosław Kowalewski.

Zadaniem wojów – zawsze być gotowym do bojów!

Festyn archeologiczny w Zbuczu to malownicza i bogata impreza, jedyna w swoim rodzaju. Poza spotkaniem z wojami czy ułanami, zawsze można tu skosztować swojskiego jadła, podpatrzeć dawne rzemiosła, kupić pamiątkę, posłuchać zespołów ludowych, wziąć udział w konkursie, przejechać się bryczką czy przelecieć samolotem.

Dużym zainteresowaniem przyjezdnych cieszyły się prawdziwe krosna, na których tkala Luba Romaniuk. – *Syn i synowa pomogli mi tutaj przewieźć krosna i pokazuję ludziom, jak dawniej się tkalo* – mówi pani Luba. – *Na co dzień krosna stoją na strychu, a tu jest okazja, żeby odświeżyć pracę, jaką wykonywałam już jako nastolatka, przeszło pół wieku temu.*

Na festynie można było kupić niemal wszystko. Joanna Białowieżec i Katarzyna Szyryńska polecały i ubrania, i pamiątki, i pocztówki, i książki, a wśród nich „Archeologiczne zabytki powiatu hajnowskiego” autorstwa Dariusza Krasnodębskiego.

Już od pierwszego wrześniowego spotkania na grodzisku, w 2003 r., festyn stał się nie tylko wizytówką regionu, ale tej części Podlasia. Impreza jest rozpoznawalna i dobrze oceniana przez przyjeżdżających. Opinie osób, które przyjeżdżają do Zbucza, są zawsze bardzo pochlebne. Dzieje się tak dlatego, że organizatorzy, przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Czyżach, bardzo się starają, aby atrakcji nie brakowało.

Przędzenie i tkanie – też ważne to zadanie!

Coraz mocniejszych rumieńców nabiera również plan rekonstrukcji grodziska. Jego makietę opracowano z inicjatywy Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieńska”, która wykorzystanie obiektu w Zbuczu do celów edukacyjnych i promocji regionu uznała za jeden ze swoich priorytetów. W ramach projektu opracowanego przez LGD „Puszcza Białowieńska” w 2007 r. odbyły się warsztaty archeologiczne. Na bazie wyników tych warsztatów, profesjonalnych wykopalisk archeologicznych i wcześniejszych badań zostały wyciągnięte wnioski co do formy konstrukcji.

– *Władzom gminy i nam, LGD, zależy na tym, żeby był to jakiś widoczny fragment konstrukcji grodziska, przynajmniej 1/4 wału z bramą wjazdową* – tłumaczy prezes LGD Mirosław Stepaniuk. – *Ale by otrzymać*

zgody konserwatora na tego rodzaju obiekt, cały teren, na którym ma on stanąć, powinien zostać dokładnie przebadany. Dotychczas prace wykopaliskowe objęły zaledwie fragment wjazdu, wału i majdanu. Więc żeby rekonstrukcja miała wartość historyczno-dokumentalną, czeka nas jeszcze dużo pracy. Na pewno konieczność pozyskania środków m. in. na badania archeologiczne i wykonanie projektu technicznego. Potem można będzie się ubiegać o konkretne środki na realizację.

Przez długie lata uważano, że teren powiatu hajnowskiego to jedynie dziewicze lasy, zamieszkałe zaledwie od kilkuset lat. Badania archeologiczne jednoznacznie potwierdzają, iż w puszczy ludzie żyją już od ponad tysiąca lat, w zgodzie z naturą, jak dawne ludy słowiańskie.

– *Kiedyś istniała Puszcza Ładzka. Koncepcja, która przewiduje zagospodarowanie grodziska, zakłada również wykorzystanie terenów położonych w okolicach wsi Leniewo i Łady* – mówi Jerzy Wasiluk, wójt gminy Czyże. – *Tam kiedyś istniało nadleśnictwo. Co prawda nie wiemy, gdzie było konkretnie zlokalizowane. Warto pamiętać, że historia tych terenów to nie tylko średniowieczny gród w Zbuczu, ale także późniejsze czasy i mieszkańcy, którzy tutaj tworzyli kulturę. To jest obszar znacznie bardziej rozległy.*

Krystyna KOŚCIEWICZ

*Zdjęcia J. Hawryluk,
K. Kościewicz*

Makieta grodu w Zbuczu

„Kałynońka” z Kukowicz

Podlaska jesień w ukraińskich kolorach

Koncerty w Bielsku Podlaskim, Białymstoku, Czeremsku, Hajnówce, Siemiatyczach, a także po raz pierwszy w Zahorowie, w województwie lubelskim. Ponad setka wykonawców, w tym zespoły i soliści z Podlasia, a także goście z Ukrainy i Litwy. Na scenie folklor autentyczny i opracowany, poezja śpiewana, muzyka estradowa, różnego rodzaju folkowe kombinacje, a także taniec i teatr. Tak w małym skrócie można scharakteryzować festiwal „Pidłaśka osiń”, który w dniach 17-19 października zorganizował Związek Ukraińców Podlasia.

Jesień na Podlasiu kojarzy się nie tylko z żółtymi liśćmi i nostalgiczną pogodą. Dla Ukraińców zamieszkujących ten region to przede wszystkim czas, gdy odbywa się Festiwal Kultury Ukraińskiej „Pidłaśka osiń”. W tym roku festiwalowe koncerty i teatralne spektakle „objeżdżały” Podlasie już po raz siedemnasty.

Pierwsze festiwalowe wydarzenie tegorocznej edycji miało wymiar symboliczny, choć nie był to wielki koncert w renomowanej sali, lecz występ w wiejskiej świetlicy. W piątek 17 października do Zahorowa przyjechała „Hiłoczka” z Czeremchy, zespół „Żurawłyna” i bandurzysta Witalij Moroz z Łucka. Wsparł ich miejscowy zespół „Na swojską melodię” oraz „Dobrzynianki” z Dobrzynia Małego

go i w ten sposób odbył się pierwszy w historii „Pidłaśkoji oseni” koncert na Południowym Podlasiu. Każdy kto zna historię podlaskich ziem na południe od rzeki Bug wie, jak ważny może być pozornie niewielki koncert.

Dla zachowania i rozwoju ukraińskiej idei narodowej na Podlasiu po obu stronach Bugu istotne jest, aby w proces ten zaangażować młodzież. To przede wszystkim z myślą o niej organizowane są koncerty ukraińskiej muzyki folkowej, które odbywają się w Białymstoku i Bielsku Podlaskim. W tym roku w białostockim klubie „Fama” i Bielskim Domu Kultury zagrał znany podlaskiej publice „Berkut” z Olsztyna, „Perkalaba” z Iwano-Frankiwka, a także, po raz pierwszy w Polsce

„Vytivky” z Kijowa. Jak twierdzi Ołeks Doroszenko – menadżer wielu zespołów z Ukrainy w Polsce – *Podlasie to jeden z regionów, w którym odbiór współczesnej ukraińskiej sceny jest największy, a bierze się to stąd, że mieszka tu dużo Ukraińców, ale także dlatego, że muzyka ta jest popularna zarówno wśród Białorusinów, Polaków, jak i tych nie zdecydowanych na określenie swej przynależności.*

Główna scena festiwalowa „Pidłaśkoji oseni” to Bielski Dom Kultury, w którym 18 października odbył się koncert galowy festiwalu. Otwierał go w obecności władz miasta i gminy, prawosławnego duchowieństwa, gości z Ukrainy oraz podlaskiej publiczności przewodniczący Związku Ukraińców Podlasia dr Andrzej Artemiuk. Podkreślił on w swym wystąpieniu, iż organizatorzy festiwalu starają się ukazywać różnorodność ukraińskiej kultury: od Karpat, przez Wołyń i Polesie, aż po wschodnią Ukrainę, a także te regiony Europy i świata, które zamieszkują Ukraińcy. Wspomniał również o przypadających w tym roku znamienitych rocznicach: 70. rocznicy akcji burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu oraz 75. rocznicy Wielkiego Głodu na Ukrainie.

Зespół muzyki ludowej „Drewlany” z Równego

„Perkalaba” z Iwano-Frankiwska

„Pidlaśka osiń” to festiwal wielu pokoleń. Występują tu obok siebie zarówno dziadkowie i babcie, jak i ich wnuki. – *Ja śpiewam żonę w „Rodynie”, córka kiedyś występowała i nawet na sopilce grała, a dziś wnuczka nasza tu występuje* – z dumą w głosie mówi Jan Tomczuk z Dubiażyna i śpieszy do autokaru, ponieważ zespół szybko

musi jechać na kolejny koncert do Hajnówki.

– *Nie dysponujemy tak dużymi środkami finansowymi, aby często organizować festiwale* – mówi Maria Ryżyk, wiceprzewodnicząca Związku Ukraińców Podlasia i koordynator projektu. – *Dlatego, jeśli jest taka okazja przy „Podlaskiej Jesieni”, staramy się do-*

trzeć do jak największej liczby miejscowości. Wiemy, że na ukraińską piosenkę i taniec, na prezentację ukraińskiej kultury czekają nie tylko w Bielsku Podlaskim, ale także Białymstoku, Czeremsku, Siemiatyczach, Hajnówce i innych miastach, miasteczkach i wsiach.

Taka też była mapa koncertów i spektakli tegorocznego festiwalu, na którym oprócz zespołów z regionu wystąpili między innymi: kozacki zespół „Zahrawa” z Kuzniecowska, zespół muzyki ludowej „Drewlany” z Równego na Ukrainie, zespół taneczny „Kałyńońka” z Kukowicz, soliści Maksym Opanaszczuk i Hałyna Szwydkiw z Równego, bard Mykoła Tymczak, a także „Switlycia” ze stolicy Litwy Wilna.

Organizatorzy festiwalu nie zapomnieli też o najmłodszych widzach. Aktorzy teatru z Żytomierza wystawili spektakl pod tytułem „Lalka wędrownego lalkarza”, który obejrzały dzieci z Bielska Podlaskiego i Czeremchy.

Z innych, towarzyszących festiwalowi wydarzeń, należy odnotować Dzień Kultury Ukraińskiej w Zespole Szkół im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim. Stało się już dobrą tradycją, że przy okazji festiwalu w szkole odbywa się integracyjny koncert, podczas którego dzieci i młodzież z Polski i Ukrainy prezentują swe artystyczne osiągnięcia.

Sławomir SAWCZUK
Radio Białystok
Fot. J. Bakunowicz

Загорів. Повернення української пісні

Цього року вперше в рамках Фестивалю української культури на Підляшші «Підляська осінь» один із заходів програми збувся на території Південного Підляшшя. В Загоріві в гміні Піщац виступили колективи з України, Підляшшя та два місцеві народні ансамблі.

П'ятниця, вечір. Автобус з Більська перетнув річку Буг, яка стала межею поміж Північним та Південним Підляшшям. Ці території, споріднені культурою, мовою, пісню, віросповіданням, були протягом віків одним цілим. Однак у перед- та післявоєнний час побратими з потойбіччя ріки поміняли національно-конфесійне обличчя. Насамперед польонізаційно-ревіндикаційна акція, яка почалася ще у 1926 році, в тому числі й руйнування православних

храмів, потім депортації до Радянської України та на західні землі Польщі відтиснули своєрідне тавро на цій землі. Обезлюднену територію почали заселявати переселенці з-за Буга.

Від того часу різко і на довгі роки помінялося обличчя Південного Підляшшя, як під національним оглядом, так і конфесійним. Хоч дехто повернув у рідні сторони не змогло то повернути цій землі попередній стан.

Сільська світлиця у Загорові заповнена людьми. На концерт прийшли місцеві загорів'яни, приїхали також мешканці Дубровиці-Малої, Контів, Полосків, навіть з далеких Славатич. Концерт відкрив о. Іван Кулик, місцевий православний священник родом з Північного Підляшшя. За ним до слова запрошено Андрія Артем'юка, голову Союзу українців Підляшшя, який своєю діяльністю обіймає також ці землі. Серед публіки були також представники місцевої, гмінної та повітової самоуправ.

Першим на сцені виступив ансамбль «Журавлина» з Луцька. Учасникам колективу тільки повернути з дороги від кордону до Більська, а найшлись у Загорові. У залі прозвучали пісні, які роками звучали на навколишніх левадах, полях, на придомашніх лавках, а зовсім затихли після 1947 року, коли то разом з мешканцями депортовано і українські мелодії. Після перших акордів серед глядачів далось відчуття задоволення від рідних пісень. А репертуар «Журавлини» урізноманітнювали пісні у виконанні Віталія Мороза з Києва під акомпанемент бандури.

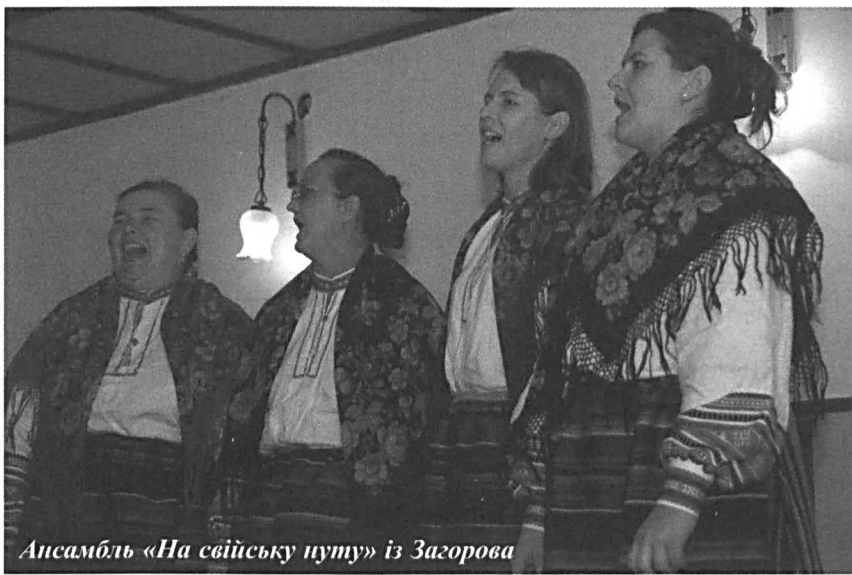
Після гостей з України сцену завоювали молоді дівчата з ансамблю «Гілочка» з Черемхи, щоб насамкінець віддати місце «Добринінкам» з Добриня-Малого та господарям — ансамблеві «На свійську нуту» із Загорова. У виконанні місцевих колективів також прозвучали українські пісні, хоча на їхню думку виконують вони... «хахляцькі пісні». Навіть «Чорноморець», якого заспівали дівчата з Черемхи, також виявився «хахляцькою піснею».

— *Ті пісні, що ми їх виконуємо, співали наші бабусі, — говорить одна з загорів'янок. — Вони переходили з покоління в покоління в незмінній формі. І тепер ми їх так співаємо.*

І дійсно, пісню «Цвіте терен» так само виконується і на далекій Наддніпрянщині, в Закарпатті чи на Західній Україні. В Загорові вона має лише свій локальний варіант. А виконують її жінки польки-католички. Звідки в їх репертуарі віковічні українські пісні, яких співають і у Великій Україні? Бабусі цих жінок у

«Добринінки» з Добриня-Малого

Ансамбль «На свійську нуту» із Загорова

минулому певно ще були православними. Однак через лиходії історії нерідко приходилось міняти не лише віросповідання, але й згодом національність.

Підляськоосінній концерт для місцевих виявився неповсякденною подією. Такі концерти організовується тут дуже рідко, а як вже, то найчастіше з суто польською програмою.

— *Приїжджайте до нас частіше з українськими піснями, — пропонує Олександр Бєбко з сусідніх Контів. — Ми ж українці, за те нас виселяли. Ми потребуємо таких зустрічей. І ніхто нам не буде говорити, що вони «хахляцькі». Вони ж українські!*

Іван БАКУНОВИЧ
Фото автора статті

Rocznica bolesnych wydarzeń

T było w 1938 roku. Kobiety wybrały się do lasu, nie pamiętam czy po grzyby, czy poszły na jagody i zablądziły. Po pewnym czasie udało im się odnaleźć drogę, ale gdy wyszły z leśnej gęstwiny i spojrzały w kierunku, gdzie miała być ich wieś, stwierdziły, że coś jest nie tak.

– To nie może być Zahorów – stwierdziła jedna z nich – nie widać naszej cerkwi. Gdy zrozumiały, co się dzieje, puściły się pędem do wsi. A tam już rejdach i biadolenie. Przyjechały te żołdaki i sznurami, końmi, rozciągają, rujnują naszą świątynię. Ludzie chcieli ratować, ale gdzie tam... Pobili ich, zburzyli cerkiew i odjechali.

Tak burzenie cerkwi w Zahorowie wspominał Aleksander Bebko z pobliskich Kątów, jeden z uczestników centralnych uroczystości 70-lecia akcji burzenia prawosławnych cerkwi na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu, które odbyły się w dniach 12-13 października w Chełmie. Od maja do połowy lipca 1938 roku, w wyniku akcji zaplanowanej i zorganizowanej przez administrację państwową II RP, zniszczono 127 cerkwi. Z krajobrazu Chełmszczyzny i Południowego Podlasia bezpowrotnie zniknęły zabytki architektury, pamiątki i wyznaczniki etnicznego charakteru tej ziemi, a co najważniejsze, chrześcijańskie świątynie.

Obchody tej smutnej rocznicy rozpoczęły się w lipcu 2008 r. w takich miejscowościach jak wspomniany Zahorów, Turkowice czy Hola, na ziemi naznaczonej piętnem krzywd doznanych przez prawosławnych Ukraińców 70 lat temu.

Decyzję o przeprowadzeniu rocznicowych uroczystości podjął Święty Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w listopadzie 2007 roku. Nabożeństwa, wystawy i odczyty poświęcone tej rocznicy odbywają się przez cały rok, nie tylko na terytorium prawosławnej diecezji lubelsko-chełmskiej.

Centralne dwudniowe uroczystości w Chełmie miały wiele elementów zarów-

no religijnych, kulturalnych, jak i naukowych. Rozpoczęła je Liturgia w cerkwi katedralnej p.w. św. Jana Teologa w Chełmie, której przewodniczył arcybiskup lubelski i chełmski Abel wraz z arcybiskupem białostockim i gdańskim Jakubem, biskupem supraskim Grzegorzem oraz biskupem piotrkowskim Paisjuszem. Po Liturgii dokonano poświęcenia monumetu pamięci akcji burzenia cerkwi w 1938 r., który wzniesiono obok chełmskiej cerkwi.

W liście odczytanym podczas nabożeństwa zwierzchnik Kościoła prawosławnego w Polsce, metropolita Sawa, który ze względu na stan zdrowia nie mógł wziąć udziału w uroczystościach, napisał, że burzenie cerkwi w 1938 roku było największą tragedią Prawosławia na ziemiach polskich. O tych wydarzeniach trudno mówić bez bólu serca i wstydu za tych, którzy zapisali się tym haniebnym aktem w historii – napisał w przesłaniu metropolita Sawa. Padło tam także pytanie – *Za co? Za jakie czyny odebrano nam i zburzono nasze świątynie? Za to, że byliśmy prawosławnymi obywatelami Polski? Przecież lud Chełmszczyzny i Podlasia zawsze tu mieszkał, płacił podatki, dostarczał żywności swej ojczyźnie, udrażniał rzeki, budował drogi, zagospo-*

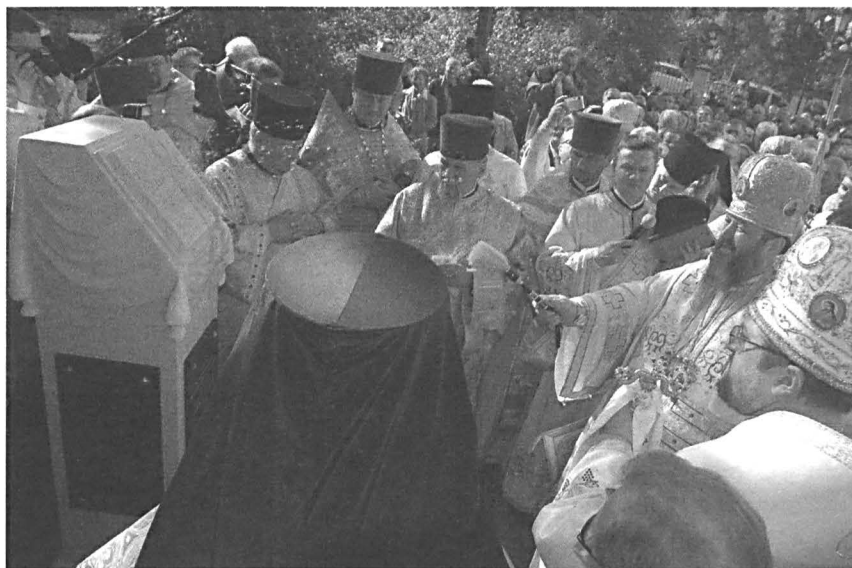
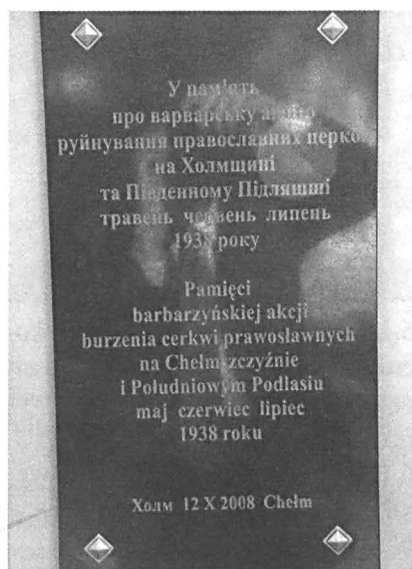
darowywał ugory – to był jego kraj, jego ojczyzna. Za to, że mówił inaczej – tutaj wszyscy tak mówili: wójt i policjant – to była mowa tej ziemi. Za Prawosławie? Przecież ono tu było zawsze.

Akcję burzenia cerkwi w 1938 roku potępił Prezydent RP Lech Kaczyński, który objął honorowy patronat nad wydaniem książki Grzegorza Kuprianowicza, poświęconej tym wydarzeniom, a także skierował list do uczestników chełmskich uroczystości, który odczytał minister w kancelarii prezydenta Mariusz Kamiński: *Ówczesne działania władz państwowych nie mieszczą się w standardach cywilizacyjnych i demokratycznych, nie tylko obowiązujących dzisiaj, ale również w tych wówczas powszechnie w Polsce uznawanych. Nie mieszczą się one także w sferze tradycji i wartości, jakie od wieków przyjmuje się w Rzeczypospolitej i bliskie są sercom Polaków, a wśród nich najważniejsze pozostają idea wolności, godności i sprawiedliwości.*

O bolesnej zarówno dla Kościoła prawosławnego, jak i państwa polskiego rocznicy można było usłyszeć także w przesłaniu Prezesa Rady Ministrów RP Donalda Tuska, które w soborze św. Jana Teologa odczytał minister Tomasz Siemoniak.

Koncert-requiem. Przemawia I sekretarz Ambasady Ukrainy Mykola Jarmoluk

Po Liturgii dokonano poświęcenia monumentu pamięci akcji burzenia w 1938 roku cerkwi na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu, który wzniesiono obok chełmskiej cerkwi

Na uroczystości do Chełma oprócz duchowieństwa i wiernych z diecezji lubelsko-chełmskiej przybyli także prawosławni wierni z innych regionów kraju, przedstawiciele władz wojewódzkich i samorządowych, ambasady Ukrainy w Polsce oraz przedstawiciele władz sąsiadującego z województwem lubelskim Wołynia. Jak zawsze na tego typu uroczystościach nie mogło zabraknąć *Chołmszczaków*, których historyczna, powojenna zawierucha wyrzuciła z ich rodzinnych ziem. Do Chełma przybyli także przedstawiciele ukraińskich organizacji: Związku Ukraińców w Polsce i Związku Ukraińców Podlasia.

W drugiej części uroczystości w Auli Instytutu Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie odbył się Koncert-Requiem, na którym wystąpili: chór parafii prawosławnej św. Jana Teologa w Chełmie, chór katedry prawosławnej p.w. Przemienienia Pańskiego w Lublinie, chór Wołyńskiego Towarzystwa „Chołmszczyzna” w Łucku oraz chór prawosławnej diecezji przemysko-nowosądeckiej. Poprzedziły je wystąpienia, między innymi gospodarza uroczystości arcybiskupa lubelsko-chełmskiego Abła, który zwrócił uwagę na symptomatyczny fakt, iż burzenie cerkwi odbywało się w roku, w którym prawosławni obchodzili 950. rocznicę Chrztu Rusi Kijowskiej. Ponadto zupełnie niezrozumiałe może być to, że w czasie pokoju, w kraju, który oficjalnie zwracał się do chrześci-

jańskiej tradycji, niszczone chrześcijańskie świątynie. Do tej tragedii wkrótce dołączyły te związane z II wojną światową, gdy Chełmszczyzna i Podlasie spłynęły krwią męczenników, a później przesiedlenia i deportacje doprowadziły do tego, iż *dziesięć lat po burzeniu cerkwi nie było już nawet komu ich opłakiwać. Bez wiedzy na temat tragedii 1938 roku nie można rozumieć ludzi z Chełmszczyzny i Południowego Podlasia* – mówił pasterz odrodzonej na tych ziemiach Cerkwi.

Reprezentujący na chełmskich uroczystościach Ukrainę I sekretarz Ambasady Mykoła Jarmoluk nie bez wzruszenia wspomniał rodzinną historię wsi Kopyłów w hrubieszowskim powiecie i spaloną cerkiew z XV wieku, o której pamięć zachowała się między innymi w rodzinnym albumie.

Pamięć o wydarzeniach 1938 roku i spojrzenie chłodnym naukowym okiem na ich przyczyny, przebieg i skutki to zasadnicze kwestie poruszane na Międzynarodowym Sympozjum Naukowym p.t. „Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje”, które odbyło się 13 października w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Chełmie. W ponad dwudziestu referatach przedstawionych na seminarium ukazano różne aspekty działań, jakie podjęto przeciwko Kościołowi prawosławnemu oraz społeczności ukraińskiej w Polsce, których apogeum był okres

od połowy maja do połowy sierpnia 1938 roku, gdy na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu średnio niszczone dwie cerkwi dziennie.

W pierwszej sesji seminarium, którą rozpoczął wykład arcybiskupa białostocko-gdańskiego Jakuba na temat znaczenia świątyni i przypadków niszczenia świątyń w historii ludzkości, omówiono uwarunkowania i przyczyny podjęcia akcji z 1938 roku. Zdaniem jednego z najważniejszych autorytetów naukowych w dziedzinie dziejów Kościoła prawosławnego w Polsce, prof. Mirosławy Papieżyńskiej-Turek, wydarzenia 1938 roku były wynikiem *zmurszałych fundamentów polityki II RP do mniejszości*. Akcja ta nie miała podstaw prawnych, stała w sprzeczności z Konstytucją, a przede wszystkim odbyła się *wbrew zdrowemu rozsądkowi*, biorąc pod uwagę świadomość skutków, jakie może wywołać.

Jeden z głównych organizatorów chełmskich uroczystości dr Grzegorz Kuprianowicz, opisując założenia akcji *polonizacyjno-rewindykacyjnej* na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu powiedział, iż niszczenie cerkwi było jednym z elementów zaplanowanych działań, które miały doprowadzić do całkowitej polonizacji ukraińskiego etnosu na wskazanym terytorium. W obliczu „zagrożenia” ukraińską Cerkiew, używano różnych środków w celu ograniczenia jej wpływów i polonizacji.

Zakończenie na str. 18

**Bractwo Młodzieży Prawosławnej oraz Redakcja
Ukraińskiego Pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”
zapraszają do wzięcia udziału w VIII edycji konkursu**

„Kanoniczna ikona prawosławna w pracach plastycznych dzieci”

REGULAMIN KONKURSU

I. Założenia konkursu

1. Celem konkursu jest zainteresowanie dzieci wartościami duchowymi, estetycznymi i artystycznymi płynącymi z Tradycji Cerkwi Prawosławnej, a dokładnie z dziedziny ikonografii oraz wykonanie prac plastycznych na wskazywany temat.

2. Warunki uczestnictwa

1. Przedmiotem konkursu są prace malarskie, rysunkowe lub graficzne wykonane dowolną techniką.

2. Prace powinny być inspirowane **kanonicznymi** ikonami Cerkwi prawosławnej oraz mogą przedstawiać: świętych, Matkę Bożą, Jezusa Chrystusa, Tróję Świętą lub święta cerkiewne.

3. Konkurs jest skierowany do dzieci i młodzieży w wieku 7-15 lat.

4. Każdy uczestnik może nadesłać **tylko jedną** pracę.

5. **UWAGA!** Na odwrocie pracy na-

leży umieścić: **imię i nazwisko, wiek, adres zamieszkania oraz nr telefonu uczestnika; adres szkoły, imię i nazwisko nauczyciela** – jeśli praca została wykonana pod jego kierunkiem oraz **tytuł pracy** (prace, które nie będą podpisane w taki sposób, nie będą oceniane).

6. Nadesłane prace przechodzą na własność organizatorów, którzy zastrzegają sobie prawo do ich popularyzacji.

III. Uwagi ogólne

1. Udział w konkursie jest bezpłatny.

2. Prace przesyłane na konkurs powinny być dobrze zabezpieczone przed uszkodzeniem podczas transportu. Organizatorzy nie ponoszą odpowiedzialności za ewentualne uszkodzenia prac.

3. Organizatorzy zastrzegają sobie prawo do bezpłatnej publikacji prac w mediach.

4. Interpretacji regulaminu, oceny i kwalifikacji prac dokonuje jury. Postanowienia jury oraz werdykt końcowy są nieodwołalne.

5. Uczestnicy konkursu (lub osoby koordynujące przygotowanie prac) zostaną powiadomieni telefonicznie o wynikach konkursu.

6. Otwarcie wystawy i ogłoszenie wyników organizatorzy powiadomią w późniejszym czasie.

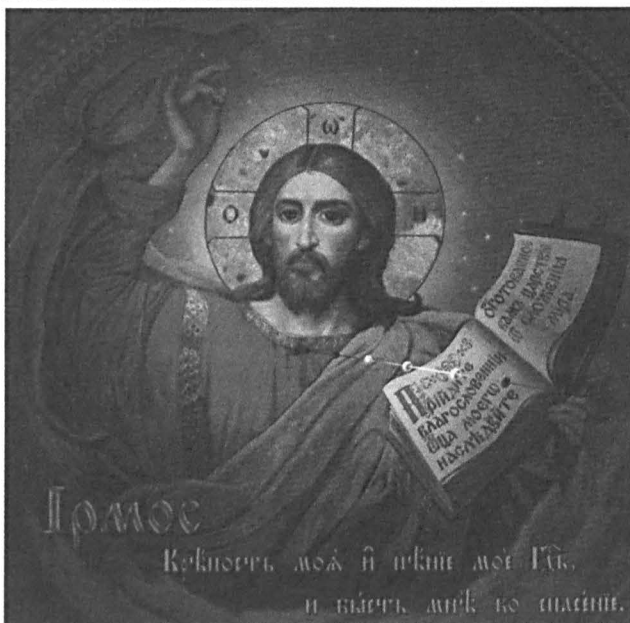
7. Prace należy przesłać lub osobiście dostarczyć do **25 stycznia 2009 roku** na jeden z poniżej wymienionych adresów organizatorów:

**Bractwo Młodzieży Prawosławnej
ul. Św. Mikołaja 3
15-420 Białystok**

**Redakcja „Nad Buhom i Narwoju”
ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77
17-100 Bielsk Podlaski**

(z dopiskiem: **KONKURS PLASTYCZNY**).

**SERDECZNIE
ZAPRASZAMY!!!**

Запрошуємо купити і слухати платівку Православного молодіжного хору Перемисько-Новосанцівської єпархії „Ірмос”, видану з нагоду 25-ліття її відродження. Звертайтеся на адресу: Дієцезяльний Оśrodek Kultury Prawosławnej „Elpis”, ul. Jana Brzechwy 2, 38-300 Gorlice * www.okp-elpis.prv.pl.

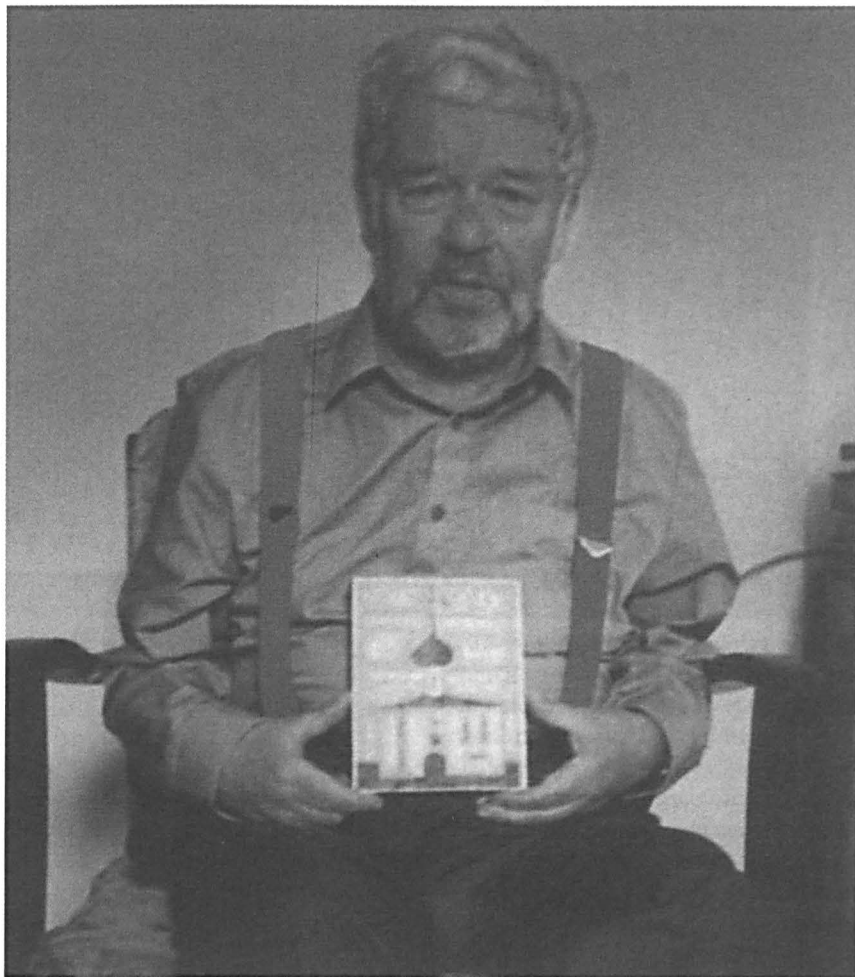
Іконописець — мислитель

(До 85-річчя народження Юрія Новосільського)

Протягом кільканадцяти минулих десятиріч у Польщі жив і творив чималий гурт художників українського роду і віри православної, які народилися в різних теренах України і Польщі. Це м.ін. Василь Альбічук, Євген Беднарчук, Микола Бутович, Вячеслав Васковський, Михайло Добряк, Василь Дядинок, Павло Запоріжський, Артемій Кирилук, Павло Ковжун, Артем Корнійчук, Василь Крижанівський, Сергій Литвиненко, Олександр Ляшенко, Юрій Магалецький, Петро Мегик, Борис Палій-Неїло, Володимир Побулавець, Зіновій Подушко, Петро Омельченко, Михайло Саванюк, Валентин Сім'янців, Олекса Стовбуненко, Сергій Тимошенко, Василь Требушний, Олександр Харків, Ніл Хасевич, Василь Хмелюк, Петро Холодний, Петро Холодний — син, Віктор Цимбал, Микола Щербак та інші. В цю мистецьку когорту вписується і краківський маляр із відомим у всьому світі ім'ям — Юрій Новосільський, який цього року відзначив ювілей свого 85-річчя.

Юрій-Єжи (у хрещенні Георгій Кипріян) Новосільський народився 7 січня 1923 р. у Кракові, в родині вихідця із лемківського села Одрехова біля Сянока. Його батьки, Степан та Анна (походила з роду австрійських колоністів), в роки I світової війни пережили велику родинну трагедію — втратили своїх двох синів 4-річного *Юречка* та 9-річного *Влодзюня*. Згодом місце їхнього вічного спочинку у старій частині Раковицького цвинтаря та місце поховань учасників українських визвольних змагань, буде, як пише Кристина Черні у альбомі *Nowosielski*, місцем постійних відвідин Степана Новосільського з третім сином, потіхою батьків, якого називатимуть хіба в пам'ять померлого *Юрка*. Степан, учасник українських визвольних змагань, затримуючись перед могилами з батьківською тугою розповідатиме своєму наймолодшому синові про братів, а на щорічних панахидах на місці поховань *Борців за волю України* — про вояків українських визвольних змагань 1917-1921 рр.

Як один із чільних діячів двохтисячної української громади Кракова та лі-

дер українського товариства „Рідна Школа” та „Просвіта”, Степан Новосільський сильно впливатиме на погляд *Юрка* — в майбутньому визначного художника, який високо цінитиме своє двокультурне успадкування, кажучи, що йому вигідно стояти *околяком* в царині культури та релігії двох народів. Так бо станеться, що двокультурним буде його подружжя з художницею, католичкою із Львова Софією Гутковською. Хоч в справі виховування *Юрка* були розходження, бо мама намагалася виховати сина в римокатолицькому обряді керуючи його (всупереч батькові) на навчання в гімназії о.о. піярів. З черги батько, відвідуючи з *Юрком* в роки панахида на місці поховань українського вояцтва на Раковицькому кладовищі, будучи організатором академії присвячених видатним діячам ук-

раїнської культури, особливо традиційних Шевченківських вечорів, та учасником Служб Божих в місцевій православної церкві, розбудив у сина любов до східного обряду і вже у віці 11-13 років *Юрко* мріяв стати монахом, священником, а навіть єпископом. Читав Святе Письмо, українську пресу, цікавився реалістичним мистецтвом у краківських музеях. У 1940-1941 роках навчався в художній школі у Кракові.

Але найважливішим періодом у житті *Юрка* був 1942 рік, коли закінчивши 3-місячний підготовчий курс в українській гімназії у Львові склав матуральний екзамen і вступив до монастиря студитів, де як згодом казатиме, панував православний дух, хоча формально був це греко-католицький монастир. Жив в оточенні ікон та молитви, продовжував розпочату у Кракові

Ю. Новосільський. Іконостас, 1966 р., Гайнівка

мистецьку творчість. Справжній однак шок пережив в Українському національному музеї. Вже тоді ікона вирішила його майбутнє. Скаже це згодом: *Проходячи з залу до залу, був я щораз більше очарованим, майже зомлілий із враження та щастя. Таке перше мистецьке пережиття молодої людини є незвичайно сильне. Його не забувається. Воно насправді вирішило мою мистецьку вражливність на ціле життя. Легко це відчитати з моєї творчості. Хвороба примусила однак повернутися до батьківського дому в Кракові.*

Після II світової війни Юрій Новосільський студіює в Краківській академії мистецтв, а якість праць у студентському періоді відкриває йому дорогу стати членом союзу Польських артистів-пластиків. Стає асистентом Тадеуша Кантора в Краківській академії, публікує ряд статей про мистецтво. За публічний виступ на художній виставці в Познані та, як пише автор монографії про художника Марек Титко, греко-католицьке минуле (а хіба і минуле батька) Ю. Новосільського відсунено від праці в академії. Художник покидає Краків і працює в Лодзі як проєктант, відтак викладач у Вищій школі художніх мистецтв, де спілкується з іншим викладачем школи нашого роду Євгеном Беднарчуком.

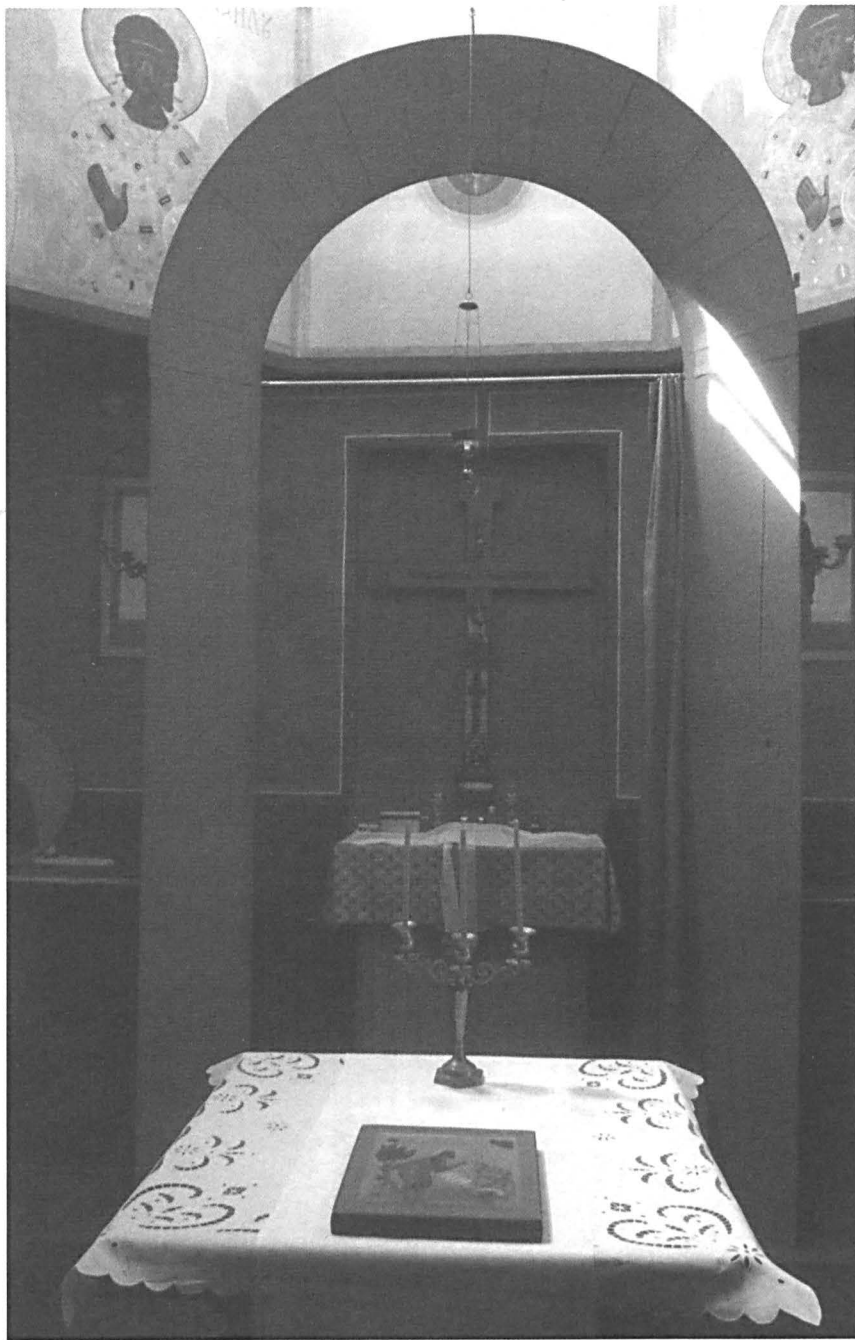
Після політичних перемін у Польщі, у 1961 р. екстерном здобуває звання дипломованого художника і перед ним відкривається дорога не лише до професури, але здобуває великий авторитет і стає одним із провідних сучасних художників. Не приховує своєї української національності та православної віри, хоча в різні часи відчуває їх інакше.

Висловлював це під час ряду бесід. Його національне і віросповідне кредо згадується в останньому виданому альбомі Кристини Черні *Nowosielski* та збірці висловів *Prorok na skale. Myśli Jerzego Nowosielskiego* (Краків 2007): *Poczułem się nim (Ukraińcem) szczególnie mocno, gdy w Polsce rozwinęła się antyukraińska propaganda. Zwłaszcza wtedy, gdy na Ruś Zakarpacką ruszył z atakiem propagandowym nacjonalizm polski i węgierski, a także wte-*

dy, gdy na Chełmszczyźnie burzono cerkwie... To była moja osobista krzywda. Osobista. Jednak w czasie wojny, gdy zobaczyłem, że narodowość to powód do wzajemnego zabijania, pojęcie to przestało mieć dla mnie jakiejkolwiek znaczenie. Dziś moją ojczyzną, ojczyzną duchową, jest prawosławie.

Ю. Новосільський. Св. Петро, ікона на камені

Ю. Новосільський. Хрестильна каплиця, 1985 р., Більськ

Окрім ікони від дитинства Юрій Новосільський був захоплений церковною архітектурою. У ряду своїх висловів церковну форму порівнює до постаті жінок, яким все життя віддавав належну шану так у поведінці, як і творчості. Як людині православній, приналежній до східної культури, церкви йому найближчі. І тому: *...стараюся малювати церковні споруди такими, якими були колись. Особливо займала мене ця проблема коли масово нищено церкви в Росії, Україні, Румунії, але також у Польщі. Ці події були моїм великим пережиттям та викликом часу... Ни-*

щено бо те, що було моєю любов'ю... з чим був емоційно пов'язаний... Щоб зберегти це для поколінь я віддавав усі сили, щоб ці споруди залишилися хоча в картинах. Вони зараз презентуються на десятках виставок, музеях, видніють у церквах у Заверцці, Білостоці-Дойлідах, підбілостоцькому Городку, Єленій Горі, Кентшині, у Варшаві на Волі, Кракові, Лурд (Франція) та десятках інших. Виконував також сакральні картини в римокатолицьких костелах в Збулітовій Гурі коло Тарнова, у Варшаві-Єльонках, Весолій к. Варшави, костелі францішканців у Кракові-Азорах. Його автор-

ства є іконостас для православної церкви в Орішкові, інтер'єр в православній церкві у Вроцлаві та вистрій греко-католицької церкви у Гурові-Ілавецькому на Ольштинщині. Після пожежі історичної церкви на Святій Горі Грабарці опрацював проект відбудови цієї святині, якої значення для православних прирівнюється до значення Ченстохови для польських католиків. За проектом Новосільського споруджено греко-католицьку парафіяльну церкву Різдва Пресвятої Богородиці у Білому Борі на Західному Помор'ї. Є він автором більше 120 публікацій, а його творчість є темою більше 200 статей мистецтвознавців, десятків книг та альбомів.

Автор біографічного нарису про Юрія Новосільського Марек Титко, пише: *Із своєї сторони ставлю гіпотез про зв'язки Новосільського з сучасними художниками, які належать до українського руху неовізантизму половини XX століття, пов'язаними з меценатством митрополита Андрія Шептицького. Поєднували вони досягнення кубізму з іконами, як це робив у пізнішому періоді творчості Ю. Новосільський.*

Оцінюючи високо вклад Ювіляра в українське та світове мистецтво Львівська Академія Мистецтв рішенням від 14 липня 2008 р. присвоїла Юрієві Новосільському звання почесного доктора.

Олександр КОЛЯНЧУК

Література: С. Беднарчук, *Творчий індивідуалізм Юрія Новосільського*, – „Наша Культура”, 1960, ч. 10, с. 9-10; М. Тутко, *Jerzy Nowosielski. Rys biograficzny*, – „Краківські українознавчі зошити/Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, т. I-II, Kraków 1993, с. 55-63; J. Nowosielski, *Inność prawosławia. Do druku przygotował T. Wyszomirski*, Warszawa 1991; *Ikona i sztuka a świat współczesny. Wywiad z J. Nowosielskim J. Anchimiuka*, – „Wiadomości PAKP”, 1975, nr 1-2; *Moja miłość Począjów*, Mówi J. Nowosielski. Słuchala I. Bodnar, „Przekrój”, 1993, nr 35; J. Nowosielski, *Podwójne męczeństwo unitów*, – „Tygodnik Literacki”, 1991, nr 3; J. Madeyski, D. Kaźmierska-Nyczek, T. Nyczek, *Jerzy Nowosielski*, Warszawa 1992; K. Czerni, *Nowosielski*, Kraków 2007; *Prorok na skale. Myśli Jerzego Nowosielskiego. Wybrali i ułożyli R. Mazurkiewicz i W. Podrazik*, Kraków 2007.

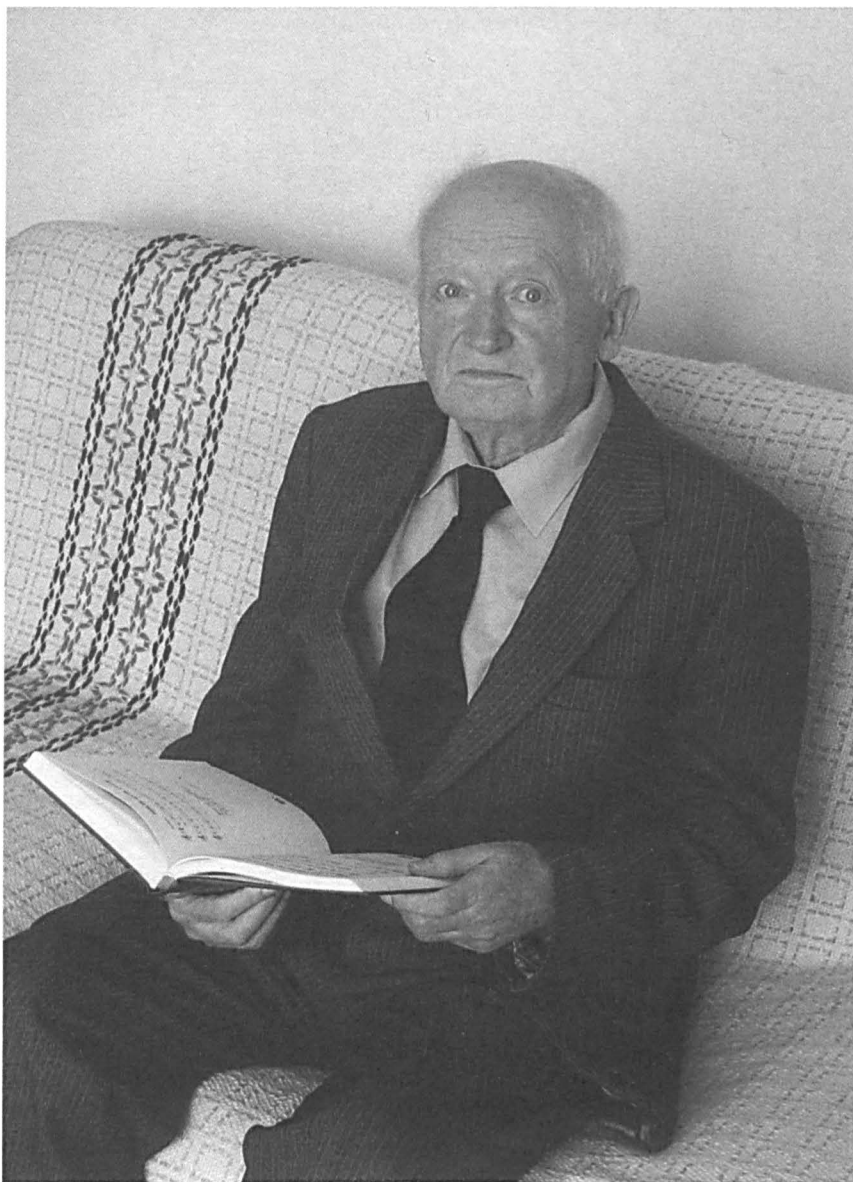
Дослідник рідної культури

(Інтерв'ю з Іваном Ігнатюком з нагоди його ювілею 80-ліття)

Тадей Карабович: *Пане Іване, Ви народилися 20 жовтня 1928 року в Данцях на Підляшші, але від 1953 року живете в Любліні, і саме з перспективи міста Ви стали дослідником та збирачем духовної й матеріальної культури Підляшшя. У Вашому доробку багато фольклорних збірників, статей, нарисів. Серед них записи пісень з Підляшшя, які Ви поділили на жанри. Ви займалися описом весілля на Південному Підляшші, а також встановили додаткову назву для народного одягу, всупереч якби усталеній лінії польських етнографів.*

Іван Ігнатюк: У 1968 році був я на весіллі свого наймолодшого брата в селі Данці Володавського повіту. Це весілля проходило за народними українськими звичаями та обрядами. Тоді прийшла мені думка, щоб записати ті звичаї та обряди, бо вони з часом загинуть. У 1970 році позичив я магнітофон, стрічкову „тонетку”, і почав записувати весільні звичаї й обряди від своєї мами, дядини та народної співачки з сусіднього села Чепутка – Анастасії Олешук. Як записав підляське весілля вирішив на другий рік записати українські місцеві народні пісні і всі інші звичаї та обряди.

У 1970-2005 роках записував я на Підляшші українські народні пісні, звичаї й обряди та етнографічні матеріали від українського населення. Пісні записав я на трьох магнітофонних стрічках і на 26 касетах. Пісні, звичаї й обряди та етнографічні матеріали переписав до 11-ти томів „Фольклорних записів з Підляшшя”. Зібрав понад 1200 народних пісень, записав всі родинні і календарні звичаї та обряди, а також багато етнографічних матеріалів, зокрема про підляський народний одяг. У сімдесятих і вісімдесятих роках мій знайомий білорус Юрій Попко видав у Західній Німеччині на ксероксі сім томів народних пісень по жанрах, а саме: „Підляські веснянки”, „Обрядові пісні”, „Балади та історичні пісні”, „Любовні пісні”, „Родинно-побутові пісні”, „Кавалірські пісні” і „Жартівливі пісні”. Всі томи „Фольклорних записів” і всі збірки народних пісень передав я

до архіву Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії Національної Академії Наук України у Києві. Всі збірки народних пісень і частину „Фольклорних записів” передав я до Воєвідської бібліотеки у Білій-Підляській. У 2004 році перекопіював я 21 касету з піснями і разом зі збірками народних пісень передав до архіву Музею Люблинського Села в Любліні. У 2007 році всі магнітофонові стрічки і касети переказав я для Музичної Академії у Львові, особисто для пані Лариси Лукашенко, котра розшифрує ноти записаних мною пісень і видасть збірку на-

родних пісень Південного Підляшшя. Статті з ділянки фольклору та етнографії друкував я у 1971-2007 роках у тижневику „Наше слово”, в українських календарях і альманахах, журналах „Podlaski Kwartalnik Kulturalny” та „Над Бугом і Барвою”, який м.ін. протягом майже трьох років друкував моє „Надбужанське весілля”. Цього року закінчив я книжку „Zwyczaj i obrzędy ludu Podludniowego Podlasia”, яка нараховує 160 сторінок. Дав я її Вам і Ви обіцяли її зредагувати, написати вступне слово і видати друком, за що складаю Вам щиро-сердечну подяку.

Відносно народного одягу населення Південного Підляшшя проф. Януш Сьвежи в книжці „Atlas polskich strojów ludowych. Strój podlaski” поділив цей одяг на такі різновиди: надбужанський, володавський, радинський і мазурський. У цій книжці пише він, що надбужанський одяг виступав у пов. Біла-Підляська, а володавський у пов. Володава. Я, досліджуючи народний одяг Південного Підляшшя, ствердив, що надбужанський одяг виступав також у східній частині Володавського повіту, в таких гмінах як: Володава, Виріки, Ганна і Соснівка. Володавський одяг, якого я називаю хмацьким, – від назви етнічної групи хмаки, що його носила, – виступав у таких гмінах як: Кривоверба, Опілля, Сосновиця, Волосковоля та інших.

У багатьох висловах, Ви завжди тепло згадуєте Вашу маму, особу яка передала Вам найцінніші вартості – мову предків, любов до історії, національну пам'ять.

Хочу Вам сказати, що як я пам'ятаю, то люди в моєму рідному селі у міжвоєнний час, під час німецької окупації і зараз після війни говорили виключно українською говіркою. Українську говірку знали також корінні поляки, а навіть жиди, що проживали у Володаві, Білій-Підляській і Парчеві, і нею з місцевими людьми розмовляли. У міжвоєнний час, під час німецької окупації і зараз після визволення українська мова, у формі говірки, була на Південному Підляшші загальною мовою.

Я, поки не пішов до школи, не знав польської мови, якої навчився лише в школі. Мій батько до смерті не знав польської мови і розмовляв тільки українською говіркою. Українська говірка, українська народна культура, а зокрема місцевий фольклор, мали величезний вплив на мою українську національну свідомість і моє пізніше захоплення українським фольклором.

Українську мову я перейняв від своєї мами, котра походила із села Красівка коло Володави, і говорила говіркою з ікавізмом, близькою до літературної української мови, а батько говорив з дифтонгом /uo/, так як у рідному селі. Пізніше мені було легко опанувати літературну українську мову.

Мої батьки Степан і Анна мали 4,5 гектарів загальних ґрунтів, утім 2,5 гектара піщаного поля. Нас було трьох братів, з котрих я є найстарший. Жили ми бідно, не один раз на переднівку бра-

кувало в хаті хліба. До 1944 року перебував я при батьках в селі народження – Данцяж. Під час німецької окупації я чотири роки пас худобу у мельника Хоронжого. Він платив за мою працю збіжжям, бо німці наклали на нас великі контингенти. У 1942 році закінчив я чотири відділи початкової школи у рідному селі, а у 1944 році заочно 7 клас початкової школи у Славатичах над Бугом. У 1947 році закінчив я загальноосвітню гімназію у Володаві, а в 1964 році заочно економічний технікум ім. Ветера в Люблині.

Пам'ятаю як німці у липні 1944 р. утікали перед Радянською Армією і один німець, тікаючи, забрав нам білу кобилу і батьки пару років не мали коня. Моя мама, як я вчився у Володаві, носила мені пішки на плечах харчі долаючи 25 км дороги з Данців до Володави.

У грудні 1949 р. я оженився з Марією Карандис з-під Ряшева, котра померла у 2007 році, у віці 76 літ. Маю п'ятеро дітей: три дочки і двох синів, від котрих маю чотири внучки і чотириох внуків та трьох правнуків. Від 1947 р. працював я у Володаві, а в 1953 р. перенісся до праці в Люблині. У 1983 році з приводу хвороби перейшов на ранішу емеритуру (пенсію).

У Люблині Ви займалися суспільно-культурною діяльністю в Українському суспільно-культурному товаристві, діяли в хорі „Троянда”. Розкажіть ширше про ті роки.

Більш як половину свого життя присвятив я українській справі, а особливо українській культурі. У 1956 р. був я співорганізатором Українського суспільно-культурного товариства на Люблинщині і у 1956-1957 роках виконував функцію заступника голови Воевідського правління УСКТ в Люблині. У 1956-1958 рр. був членом українського ансамблю пісні і танцю в Люблині, де співав у хорі під диригуванням Панфіла Лобачевського. У 1958-1959 рр. працював секретарем Воевідського правління УСКТ в Люблині. У 1969-1970 роках виконував функцію секретаря гуртка УСКТ в Люблині, а з 1970 року – до половини 1975 року, тобто до моєї хвороби, був головою гуртка УСКТ в Люблині. З 1969 року до половини 1975 року співав в естрадній групі „Троянда” при гуртку УСКТ у Люблині і був водночас організаційним керівником цієї естрадної групи. Був також членом гуртка Об'єднання українців у

Польщі в Люблині, а з 2006 р. є членом Українського Товариства в Люблині, якому головує д-р Григорій Купріянович. Від виникнення Союзу українців Підляшшя у 1992 р. в Більську-Підляському я є членом цього Союзу.

У 80-х роках Ви були співтворцем щорічника „Наш голос”. Що було суттєвого у цьому виданні?

У сімдесятих і вісімдесятих роках я читав білоруський тижневик „Ніва”, у якому Микола Гайдук друкував українські пісні з Північного Підляшшя і порівнював їх з піснями записаними мною на Південному Підляшші. Наприкінці 1980 р. прочитав я у „Ніві” вірші Івана Киризяка, друковані українською говіркою, очевидно білоруським алфавітом. Роздобувши адресу Івана Киризяка написав я до нього на початку 1981 року листа з проханням, щоб він прислав мені кілька своїх віршів, а я їх вишлю до друку до „Нашого слова”. Редакція „Нашого слова” почала друкувати вірші Івана Киризяка і я згодом запропонував йому покликати неформальне поетичне об'єднання „Підляшшя” і видавати літературний щорічник „Наш голос”. Іван Киризяк прийняв мою пропозицію і почав збирати вірші від поетів Північного Підляшшя. Так я у вісімдесятих роках минулого сторіччя став редагувати і видавати на ксероксі спільно з Іваном Киризяком літературний альманах, щоб заохотити молодих поетів з Північного Підляшшя до писання своїх віршів українською мовою. Вийшло тоді 6 щорічників „Нашого голосу”, які відіграли певну роль у розповсюдженні української культури і поширюванні національної свідомості серед українськомовного населення поміж Бугом та Нарвою.

Протягом суспільно-культурної діяльності Ви були дописувачем до „Нашого слова”, згодом до часопису „Над Бугом і Нарвою”. Які теми тоді Вас цікавили?

З 1956 року, тобто від появи українського тижневика „Наше слово”, і дотепер я є його кореспондентом. Надрукував у „Нашому слові” понад 200 статей на різні теми. З 1998 року і дотепер я є кореспондентом двомісячника „Над Бугом і Нарвою”, органу Союзу українців Підляшшя у Більську-Підляському. З 2002 року і дотепер я друкую статті в журналі „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, що виходить у Білій-Підляській. До названих журналів писав я статті

ПЕРЕДПЛАТА НА 2009 РІК

Шановні читачі! З огляду на формальні вимоги передплату на 2009 рік просимо вплачувати щойно після 1 січня 2009 року. Подробиці про ціну на 1 стор.

PRENUMERATA NA 2009 ROK

Szanowni czytelnicy! Ze względu na wymogi formalne prenumeratę na rok 2009 prosimy opłacać dopiero po 1 stycznia 2009 roku. Szczegóły o cenie na 1 str.

про фольклор, про етнографію і про історію Південного Підляшшя, а також про діяльність УСКТ.

Ви залишаєтеся поетом, багато Ваших віршів надруковано у пресі, проте ніколи Ви не оформили своєї поезії в окрему збірку. Чому?

Вірші українською мовою я писав у сімдесятих і вісімдесятих роках минулого століття. Мої вірші друкувало „Наше слово”, „Українські календарі” і „Український літературний провулок”. Я свої вірші надрукував на ксероксі у збірках „Проминання” і „Кукання зозуль”. Я не видав друком збірки своїх віршів, бо не мав спонсорів.

Маю я намір у 2009 році переписати всі вірші на машинці, дати збірці заголовок „Кукання зозуль” і просити Вас, щоб Ви збірку зредагували і видали друком.

Вам пощастило зустріти відомих поетів з Підляшшя: Степана Сидорука, Івана Киризиюка, Софію Сачко. Чи можете охарактеризувати ці зустрічі?

У другій половині сімдесятих років минулого століття я прочитав у журналі „Twórczość Ludowa” оповідання Степана Сидорука під заголовком „Pod soko-rzyna, pod jasionami”, в якому зустрів багато українців. Читав теж у цьому часописі і в „Regionach” та інших польських часописах, його народні вірші. Вирішив тоді поїхати до села Ставки, щоб зустрітися з незнайомим мені особисто поетом. Одного дня влітку заїхав я до Степана Сидорука і після короткої розмови „урядовою мовою” ми перейшли на рідну українську говірку. Під час розмови я запропонував, щоб він писав вірші також українською говіркою, яка є дуже близька до літературної української мови. Після якогось часу Степан Сидорук прислав мені кілька своїх віршів, записаних латинським алфавітом. Я їх передрукував на машинці з українським шрифтом і вислав до редакції „Нашого слова”, яка ці вірші на-

друкувала. Пізніше вже сам Степан Сидорук вислав свої українські вірші до „Нашого слова” і „Українського календаря”. Степан Сидорук видав дві збірки українських віршів. Є він знаменитим народним поетом. Я з ним листуюся і щороку відвідую його коли їду з рідного села до Люблина. В цьому році теж його відвідав. Хоч має вже він 89 років, то почуває себе назагал добре. Івана Киризиюка, як вже я Вам сказав, пізнав почерез білоруський журнал „Ніва”. Ми листуємося від 1981 року аж дотепер. Кілька разів я його відвідав у Більську, а він мене в Люблині. Іван Киризиюк виріс на знаменитого українського поета, видав кілька збірок поезії.

Поетесу Софію Сачко пізнав я у сімдесятих роках, коли вона вивчала російську мову в Університеті Марії Кюрі-Скłodовської в Люблині та часто приходила до клубу УСКТ. У вісімдесятих роках я її відвідав у Більську. Також у цих роках я zorganizував зустріч поетів з Північного Підляшшя: Софії Сачко, Євгенії Мартинюк-Овсянюк і Івана Киризиюка з українською громадою Люблина. Софія Сачко пише свої філософські вірші архаїчною українською говіркою рідного села Вілька та білоруською мовою. Видала дві збірки своїх віршів. Є знаменитою поетесою. **Багато творчих зусиль Ви скерували в сторону України, де маєте контакти з етнографами, фольклористами, а навіть поетами.**

Я нав’язав контакт з проф. Валентиною Борисенко, котра працювала в Інституті мистецтвознавства, фольклору і етнографії Національної Академії Наук України у Києві. Я листуюся з нею. Проф. В. Борисенко двічі відвідала мене у Люблині. Вона видала книжку „Холмщина і Підляшшя”, якої є відповідальним редактором. Надрукувала вона в цій книжці кілька українських народних пісень записаних мною на Підляшші та статтю „Народний одяг українців Холмщини і Підляшшя”, яку я написав

спільно з Тетяною Кара-Васильєвою.

Я нав’язав також контакт з д-р Валентиною Головатюк, також науковим працівником Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії НАНУ у Києві. У вісімдесятих роках вона мене відвідала в Люблині. Д-р В. Головатюк написала про мене статтю „Подвижницька праця дослідника народної культури Підляшшя Івана Ігнатюка”, яку надруковано в книжці „Українське народознавство – стан і перспективи розвитку на зламі віків” (2002 р.). Також д-р В. Головатюк надрукувала у „Над Бугом і Нарвою” (№ 5/2006) статтю „Пісенна культура українського етносу Підляшшя в колі інтересів сучасних дослідників”, в якій багато місця присвятила моїй збирацькій і дослідницькій роботі над фольклором.

З поетесою Лесею Ніколенко з міста Богуслава на Київщині нав’язав я контакт у шістдесятих роках, коли вона ходила до десятирічки. Листуємося від тамтої пори дотепер. Через кільканадцять років оплачував я Лесю Ніколенко передплату „Нашого слова”. Як я був хворий наприкінці вісімдесятих років, то вона мене відвідала в Люблині.

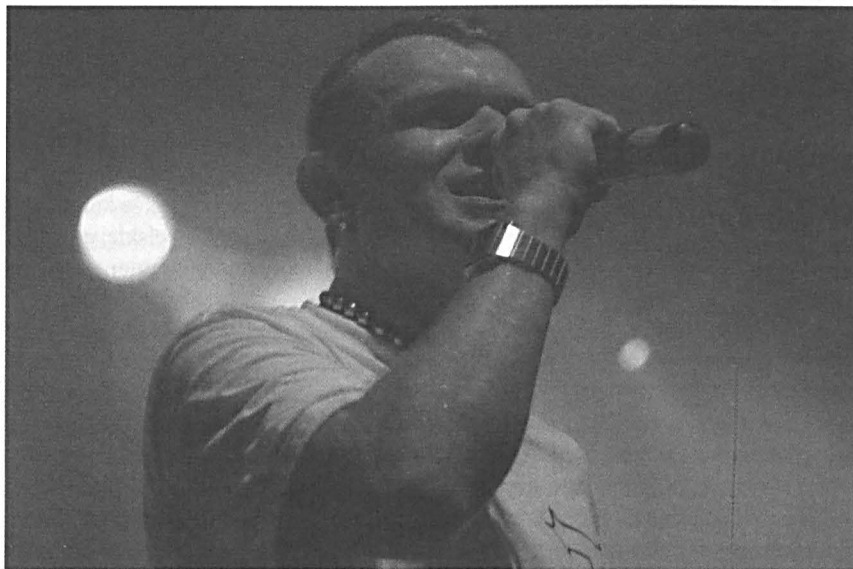
Чи можете з перспективи життєвого досвіду передати якусь настанову для сьогоднішніх діячів на ниві українства у Польщі?

Як Вам відомо від довшого часу настає в Польщі сильна асиміляція української меншини, і не тільки її. На наших очах замирає українська говірка на Підляшші. Українські діячі повинні свою діяльність зосередити на праці з дітьми й молоддю. Повинні розвивати і поширювати навчання дітей і молоді української мови в школах, бо як обібре рідна мова то з нею помре національна меншина.

Дякую за розмову.

**Розмову провів Тадей КАРАБОВИЧ
Фото Л. Лукашенко**

Muzyka ukraińska w Białymstoku

Mijający 2008 rok każdy wielbiciel ukraińskiej muzyki młodzieżowej w Białymstoku bez wątpienia uzna za obfitujący w ciekawe wydarzenia kulturalne. Jeszcze nigdy nie było tu tylu gwiazd ukraińskiej sceny młodzieżowej, zarówno tych z najwyższej półki, jak i dopiero co wchodzących na muzyczną scenę Ukrainy. „Flit”, „Tartak”, „Haydamaky” – to tylko niektóre z najpopularniejszych grup ukraińskich, które wystąpiły w Białymstoku. Ich koncerty są rezultatem coraz wyraźniejszego otwierania się białostockich środowisk na współczesną muzykę ukraińską, w której zaczęto dostrzegać oryginalność, będącą niepowtarzalnym połączeniem bogatych tradycji folklorystycznych z aktualnymi trendami w światowej muzyce młodzieżowej – rock, ska, funky reggae, rap, hard-core i inne.

Kiedy w 1996 roku zaczęto organizować w Białymstoku pierwsze zabawy ukraińskie, były to najczęściej amatorskie imprezy środowiska ukraińskiego dla „swojej”, „prawosławnej” publiki z muzyką popularnych grup ukraińskich z kaset. Z czasem zabawy ukraińskie stały się bardziej profesjonalne i masowe, pojawiły się pierwsze gwiazdy muzyki ukraińskiej – „Aktus” (dawną nazwa „Haydamaków”), „The Ukrainians”, zaczęto też organizować koncerty mniej znanych grup ukraińskich w białostockich pubach. Dziś obecność zespołów ukraińskich w Białymstoku jest czymś powszednim, a mnogość koncertów z ich udziałem sprawia, że przeciętny miłośnik muzyki ukraińskiej nie idzie już na wszystkie imprezy organizowane pod szyldem „ukraiń-

skie”. Białostocka publiczność stała się bardziej wymagająca, a to sprawia, że zapraszane są coraz lepsze, a co za tym idzie, coraz droższe zespoły ukraińskie.

W ostatnim roku ukraińskie grupy młodzieżowe z Ukrainy i Polski mogliśmy zobaczyć i usłyszeć na wielu imprezach organizowanych w mieście – studenckich juwenaliach, na których wystąpił „Flit” z Iwano-Frankowska, Festiwalu „Inny Wymiar – Sąsiedzi”, którego gwiazdą była grupa „Tartak” z Kijowa, Międzynarodowym Przeglądzie Inicjatyw Teatralnych „Białysztuk”, na którym goszczono „Etno XL” z Równego, Festiwalu Kultury Ukraińskiej „Podlaska Jesień”, na którym zagrali „Berkut” z Olsztyna, „Wytivky” z Kijowa i „Perkalaba” z Iwano-Frankowska oraz na „Spotkaniach Folko-

wych”, na których wystąpili „Haydamaky” z Kijowa. Oprócz „Podlaskiej Jesieni” wszystkie imprezy były organizowane przez instytucje miejskie i osoby spoza środowiska ukraińskiego. Świadczy to o tym, że muzyka ukraińska stała się atrakcyjna dla nie-Ukraińców, którzy coraz chętniej nastawiają się na zapraszanie grup młodzieżowych z Ukrainy oraz biorą w nich udział.

Dzięki zaangażowaniu dużych instytucji kulturalnych możliwe są w Białymstoku występy zespołów, których środowisko ukraińskie, ze względu chociażby na ograniczenia finansowe, nie byłoby w stanie zaprosić – takich jak chociażby grupa „Tartak”. To jedna z największych gwiazd ukraińskiej sceny młodzieżowej, na której koncerty przychodzą na Ukrainie dziesiątki tysięcy fanów. Jak powiedział Wojciech Bokłago z Białostockiego Ośrodka Kultury, jest to zespół doskonale znany w środowisku młodzieży białostockiej, nie tylko wśród Ukraińców: *Pertraktowaliśmy już od roku, aby przyjechał do Białegostoku. Jest to uznana gwiazda międzynarodowa. Udało nam się namówić muzyków, tym bardziej że lubią przyjeżdżać do Polski i tu koncertują. Koncert był naprawdę wielką gratką.*

To, że występ „Tartaka” był niepowtarzalną, może nawet jedyną, okazją kontaktu z zespołem na żywo, potwierdzały chociażby komentarze osób, które można było znaleźć na forum w Internecie: *W końcu jakiś konkretny zespół w Białymstoku, mam nadzieję, że nie po raz ostatni... Świetny wybór! To najlepsza kapela zza naszej wschodniej granicy!*

Zapraszanie gwiazd ukraińskich tego formatu, co „Tartak”, wymaga chociażby odpowiedniej reklamy, a tej w przypadku wspomnianego koncertu nie brakowało – nawet jadąc autobusem miejskim można było usłyszeć informację o przyjeździe do Białegostoku gwiazdy ukraińskiej sceny młodzieżowej. Od razu nasunęła się refleksja, że oto w końcu zespoły zza wschodniej granicy przestały być traktowane jako gwiazdy drugiej kategorii – ich koncerty organizują największe miejskie instytucje kulturalne, a dowiedzieć się o tym można nie z gorszej jakości plakatów rozklejanych głównie koło cerkwi, a jadąc ogólnodostępnym środkiem komunikacji miejskiej.

Jedynie w ciągu dwóch miesięcy – we wrześniu i październiku – odbyły się w Białymstoku aż cztery koncerty z udziałem sześciu zespołów ukraińskich. Doskonałym zamknięciem sezonu stał się występ grupy „Haydamaky” z Kijowa w ramach „Spotkań Folkowych”, organizowanych, podobnie jak Festiwal „Inny Wymiar – Sąsiedzi”, przez Białostocki Ośrodek Kultury.

– „Haydamaky” bardzo dobrze grają, używają ciekawych instrumentów na scenie, wydali doskonałą nową płytę „Kobzar” i generalnie mają bardzo dobrą prasę w Polsce – powiedziała Katarzyna Urbiel z BOK-u. – Ukraina jest kopalnią doskonałej muzyki ze względu na tradycje. Zapraszamy sporo grup z Ukrainy ze względu na to, że są to doskonałe zespoły zawodowe. Docieramy do nich przez Internet, słuchamy tego, co się dzieje na świecie, dowiadujemy się od ludzi, kto gdzie występował. Słuchamy słuchaczy.

Oprócz uznanych gwiazd ukraińskich, gościły w Białymstoku również zespoły mniej znane, jak chociażby „Etno XL”, który zagrał na Międzynarodowym Przeglądzie Inicjatyw Teatralnych „Białyszuk”.

– „Białyszuk” jest projektem międzynarodowym – powiedziała Dagmara Sowa ze Stowarzyszenia Promocji Artystycznej. – Głównym celem jest otwieranie się na zewnątrz, łamanie barier i granic, nie tylko tych teatralnych, ale również muzycznych. W tym roku udało nam się rozszerzyć projekt i otworzyć te granice na wschód. Dlatego zaprosiliśmy grupę ukraińską.

„Etno XL” jest grupą nową, w tej chwili pracują nad wydaniem pierwszej płyty. Stało się to tak, że usłyszeliśmy ich

w Polsce i postanowiliśmy zaprosić. Mamy nadzieję, że nasz „Białyszuk” przyczyni się do promocji tego zespołu.

To co kilkanaście lat temu zapoczątkowało środowisko ukraińskie, czyli wychodzenie z muzyką ukraińską na zewnątrz, odbywa się w Białymstoku już poza nim. Zainteresowanie w białostockim środowisku muzyką młodzieżową z Ukrainy pozwala przełamywać stereotypy i prezentować na forum miasta kulturę ukraińską przez pryzmat muzyki współczesnej, która nie jest rezultatem kopiowania modnych na Zachodzie trendów muzycznych, ale tworzą transformacją tego, co rodzime i najwartościowsze – folkloru ukraińskiego – i brzmień bliskich młodemu słuchaczowi.

Jednocześnie zainteresowaniem, głównie wśród starszych słuchaczy, nadal cieszy się ukraiński folklor tradycyjny, który w mijającym roku również był promowany na białostockich imprezach – oprócz występu na „Podlaskiej Jesieni”, zespoły ukraińskie wzięły udział m.in. w ogromnym przedsięwzięciu Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury – „Podlaskiej Oktawie Kultur”. Artyści z Ukrainy (dyrygenci, śpiewacy, wirtuozi) stale od kilku lat są również obecni w Podlaskiej Operze i Filharmonii. Dowodzi to faktu, że w Białymstoku coraz częściej dostrzega się ogromny potencjał, jaki jest na Ukrainie, jeśli chodzi o wykonawców różnorodnych gatunków muzycznych.

Ludmiła LABOWICZ

Na zdjęciach J. Bakunowicza: Lider „Tartaka” Saszko Położynskij i duet „Astarta” podczas koncertu na festiwalu „Inny wymiar” w Białymstoku

Rocznica...

Zakończenie ze str. 9

Fakt zniszczenia prawie 130 prawosławnych świątyń nie mógł nie odbić się szerokim echem w Polsce i za granicą. O reakcji między innymi ukraińskich parlamentarzystów, prasy w Polsce oraz USA i Wielkiej Brytanii, ukraińskich środowisk emigracyjnych, a także katolickiej społeczności diecezji lubelskiej na te wydarzenia, mówiono w drugiej części seminarium.

Wydarzenia 1938 roku spowodowały także duże straty w kontekście ochrony zabytków architektury i sztuki sakralnej. W sekcji omawiającej skutki akcji oraz jej miejsce w badaniach i pamięci historycznej poświęcono uwagę także prawnym aspektom procedury burzenia cerkwi. Dr Paweł Borecki określił akcję, w którą zaangażowane były wojsko, administracja i policja II RP, jako działanie przestępcze, którego inicjatorzy, organizatorzy i wykonawcy nigdy nie ponieśli odpowiedzialności.

Naukowe seminarium zakończyły „mikrohistorie” – dzieje zburzonych cerkwi, takich jak w Strzelcach, Brzeźnie, Międzylesiu, Holeszowie, Małkowie – niewielkiej części z ponad 120 miejsc chrztu i wyjścia do ostatniej drogi przodków, okrasa miejscowości, tworzenia wspólnoty, świątyń, w których sprawowano Bezkrwawą Ofiarę – Świętą Liturgię.

Dopełnieniem chełmskich uroczystości było otwarcie wystawy poświęconej akcji burzenia cerkwi oraz wystawy p.t. „Ikony z nieistniejących cerkwi ze zbiorów Muzeum Chełmskiego”, które prezentowano w kaplicy św. Mikołaja (Dział Sztuki Muzeum Chełmskiego), połączone z prezentacją książki dr Grzegorza Kuprianowicza.

Organizatorami uroczystości w Chełmie była Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska i Towarzystwo Ukraińskie w Lublinie.

Osoby zainteresowane wydarzeniami 1938 roku mogą korzystać także z serwisu internetowego utworzonego w 70. rocznicę akcji burzenia cerkwi. Posiada on zarówno polską (www.cerkiew1938.pl), jak i ukraińską (www.kholm1938.net) wersję językową.

Sławomir SAWCZUK
Radio Białystok
Fot. J. Bakunowicz

Naród ruski Rzeczypospolitej – odrodzenie politycznej idei

Gdy w 1569 r., po dokonanej przez Sejm unijny w Lublinie inkorporacji Wołynia, tamtejsi ruscy magnaci zostali przywiezieni do złożenia przysięgi na wierność Koronie Polskiej, w ich imieniu wystąpił Konstantyn Wiszniewiecki, domagając się zachowania dotychczasowych praw religijnych i przywilejów stanowych – *abyśmy nie byli w zacnościach swych szlacheckich uniżeni, podkreślając: gdyżśmy jest naród tak pocziwy jako żadnemu narodowi na świecie na-przód nic nie damy i czujemy się w tym, żeśmy każdemu narodowi są równi szlacheństwem*. Jednak po bezpośrednim połączeniu prawie całości ziem ukraińskich z Polską książęco-wielkopańska arystokracja ruska ówczesnej Rzeczypospolitej, mająca ciągły i bezpośredni kontakt ze środowiskami zdominowanymi przez Polaków i katolików – dworem królewskim i wszelkimi instytucjami państwowymi „nowej ojczyzny”, coraz silniej ulegała polonizacji, przechodząc z czasem na katolicyzm, który zwłaszcza za panowania Zygmunta III (1587-1632) znakomicie ułatwiał dalszą karierę. Często „przystankiem pośrednim” w drodze od prawosławia do katolicyzmu było któreś z wyznań protestanckich, najczęściej kalwinizm.

Silny wpływ kultury polskiej (polsko-łacińskiej) widzimy też w szerokich rzeszach szlacheckich, zwłaszcza na ziemiach bliskich do polskiego terytorium etnicznego, czemu sprzyjał rozwój szkół katolickich i protestanckich, w których nauczano po polsku i po łacinie. Szczególną rolę szybko zaczął odgrywać zakon jezuitów, od 60-70. lat XVI w. zakładający na ziemiach ruskich Korony i Wielkiego Księstwa swe kolegia, które szlachecką młodzież przyciągały zarówno wysokim poziomem, jak i bezpłatną nauką. Wprawdzie kolegium jezuickie w Brześciu powstało dopiero w 1614 r., ale już w 1596 r. szlachta brzeska zebrana 30 grudnia na sejmik powiatowy instrukcje dla swych posłów – Jana Bohowityna Szumbarskiego i Jana Telatyckiego, spisała w języku polskim. Chociaż podpisała pod tą instrukcją *rycerstwo, szlachta i wszyscy obywałe województwa brzeskie* byli Rusinami, tylko dwóch z nich

posłużyło się językiem ruskim: *Bucuniū Букраба, хоружий Берестейский* (Wasilij Bukraba, choruzij Berestejskij) i *Олехно Робчик* (Olechno Robczicz). Reszta podpisała się po polsku, np.: Jan Turzubacki [Tur-Zubacki], *ręką swą* czy *Wasili Lwowicz Hornowski, ręką*, zaś biskup Pocię, wówczas już unita, *złożył popis łaciński: Hipatius, episkopus Wladimiriensis*. Także po polsku – *Nester Zubacki ręką swą* – podpisał się pod instrukcją daną 9 (19) października 1596 r. posłom do króla jeden z kilku przedstawicieli woj. brzeskiego na antyunijnym soborze w Brześciu (był jedynym wyjątkiem, gdyż cała reszta szlachty podpisywała się po rusku). Jednak w drugim dokumencie z tego samego dnia, synodalnym uniwersale protestacyjnym, podpis Nestora nie występuje, widzimy tam natomiast ruski podpis jego krewnego: *Яхим Зубацький рукою своєю* (Jachim Zubackij ręką swoją).

Oczywiście przyjmowanie kultury łacińsko-polskiej, która w Rzeczypospolitej była kluczem do politycznej i urzędniczej kariery, nie od razu miało charakter narodowego i religijnego odstępstwa. Starano się łączyć wierność ojczyźnej tradycji i potrzeby nowego czasu. Świadectwem tego jest testament wołyńskiego pana, znacznego urzędnika dworskiego i ziemskiego Wasyla Zahorowskiego (1577 r.), który nakazywał swe dzieci najpierw *uczyć nauki ruskiej w Piśmie Świętym..., tak aby później, dzięki dobrej swej nauce, Bogu miłościwemu dla pomnożenia Jego chwały, władcy swemu i Rzeczypospolitej ku służbie... zdać się mogli. A gdy im Bóg miłosierny da w swoim języku ruskim, w Piśmie Świętym naukę doskonałą, miano zjednać bakalarza statecznego do nauczania pisma łacińskiego, a następnie do Wilna do Jezuitów, bo tam chwałą dobrą naukę dzieciom, albo gdzie się najlepiej będzie godziło, do nauki oddać*. Dalszym etapem edukacji miała być służba na dworach magnackich, a w końcu na dworze królewskim. Rozumiejąc, że ta droga w „szeroki świat” grozi narodowym i religijnym odstępstwem, Zahorowski napominał synów, *aby pisma swego ruskiego i mówienia słowami rus-*

kimi i cnotliwych i pokornych obyczajów ruskich nie zapominali, a najbardziej swej wiary, do której ich Bóg wezwał i w niej na świat stworzył, i nabożeństwa w cerkwiach naszych, zakonu greckiego należnego i porządnie ustanowionego, nigdy, aż do śmierci swej nie opuszczali...

Jednak wola trwania przy wierze i kulturze przodków coraz bardziej słabła w kolejnych pokoleniach ruskiego możnowładztwa. Polonizowało się ono nie tylko dlatego, że na dworze polskiego króla szukało realizacji swych politycznych ambicji, ale też z tego powodu, że powstawał coraz większy dystans pomiędzy ożywianą sokami renesansowego humanizmu i dynamicznie rozwijającą się kulturą polską a zastygłą w starych formach i nadal ograniczoną niemal wyłącznie do sfery religijnej tradycyjną kulturą ruską.

W czasach swej świetności Ruś, czerpiąc wzorce kulturowe z Bizancjum, wyprzedzała swego zachodniego sąsiada. Także później, aż do drugiej ćwierci XVI w., w sferze kultury Polska nie miała specjalnie czym imponować Rusi, którą oddzielała bariera religijna. Wkrótce jednak dorobek nagromadzony w poprzednich stuleciach przestał wystarczać, a ruskie freski w Jagiellowej kaplicy królewskiej na Wawelu czy na zamku w Lublinie były już tylko świadectwem minionej epoki, tym bardziej że upadające pod tureckimi ciosami Bizancjum przestało promieniować na kraje religii greckiej. Wprawdzie greccy uczeni, którzy uszli ze zdobytego Konstantynopola i osiedli w Italii, stali się współtwórcami zachodnioeuropejskiego odrodzenia, ale objęło ono kraje kultury łacińskiej, do których należała też Polska. Kraje kręgu kultury bizantyńskiej zaczęły coraz bardziej pozostawać w tyle. Z czasem jednak nowe prądy zaczęły przenikać także do społeczeństwa ruskiego, pobudzając działania w kierunku odrodzenia jego życia religijnego i kulturalnego. Już u schyłku XVI w. okazało się, że upadek kultury opartej wyłącznie na tradycjach „doby książęcej” był jedynie przejściowym kryzysem, stopniowym przeżywaniem się form, które okazały się przestarzałe i nie nadążające za potrzebami nowej rzeczywistości.

Rodowa siedziba książąt Ostrogskich. Makieta w Muzeum Krajoznawczym w Ostrogu

Czołową postacią pierwszego okresu tego odrodzenia był Konstantyn Wasyl Ostrogski (1526-1608), który według legendy genealogicznej miał pochodzić od najpotężniejszych władców Rusi Halicko-Wołyńskiej – Romana Mstisławicza i jego syna Daniela. Rodowód ten jest wątpliwy, lecz doskonale odzwierciedla rolę, którą odgrywał w XVI w. wołyński ród Ostrogskich – możliwych opiekunów Cerkwi i niekwestionowanych przywódców Rusi. Z inicjatywy księcia Konstantyna w jego rodowej siedzibie Ostrogu około 1575 r. powstało koło intelektualne, którego głównym zadaniem było przygotowanie wydania Biblii w języku cerkiewnosłowiańskim (jej druk ukończono w 1581 r.). Skoncentrowanie pokaźnego grona *doktorów* biegłych w różnych naukach pozwoliło też na otwarcie w Ostrogu (ok. 1578 r.) „kolegium grecko-słowiańsko-łacińskiego” – pierwszej prawosławnej szkoły o charakterze humanistycznym, w której wykładano tzw. siedem sztuk wyzwolonych (gramatyka, retoryka, dialektyka, logika, arytmetyka, muzyka, astronomia). Prawdziwie rewolucyjną innowacją, która wkrótce weszła na stałe do praktyki oświaty szkolnej na Rusi, była równoczesna nauka trzech języków – starogreckiego, cerkiewnosłowiańskiego i łacińskiego.

Wprawdzie na początku XVII w. w związku z brakiem zainteresowania ze strony sędziwego księcia Konstantyna ostrogska uczona akademicka drukarnia i szkoła zaczęły podupadać, lecz ich działalność pozostawiła trwałe ślady. Szczególny los przypadł *Biblii Ostrogskiej*, bo chociaż miała ona wiele wad – poszczególne księgi były przełożone nie z oryginału, lecz z języka greckiego, zaś same prze-

kłady pochodziły z różnych okresów i miejsc, stała się z czasem tekstem niejako kanonicznym, używanym do XX w. przez poszczególne Cerkwie lokalne w krajach słowiańskich. Z kolei wychowankami szkoły ostrogskiej, będącej pod względem charakteru i treści nauczania pierwszą ruską szkołą wyższą, zdolną konkurować z coraz liczniejszymi szkołami jezuickimi, było całe grono osób, które odegrały znaczącą rolę w przyszłych wydarzeniach w życiu religijnym i politycznym, jak chociażby pisarz i działacz cerkiewny Iwan Borecki (w latach 1620-1631 prawosławny metropolita) czy hetman kozacki Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny.

Jednak mimo bezsprzecznych zasług Konstantyna Ostrogskiego, przyznać musimy, iż to co ogółem dali ówczesni magnaci dla kultury ruskiej było wkładem mizernym zarówno w stosunku do ich możliwości, jak i potrzeb społeczeństwa. Poza tym wierności tradycjom ruskim dochowało jedynie to pokolenie arystokracji, które rozpoczynało swą działalność publiczną jeszcze w Wielkim Księstwie Litewskim, zachowującym stare ruskie formy życia politycznego i kulturalnego. Nurtowi katolicyzacji i polonizacji nie oparł się nawet ród Ostrogskich – jeszcze za życia księcia Konstantyna wyrzekł się swej Cerkwi jego syn i następca Janusz, a wnuczka, Anna Heloiza Chodkiewiczowa, sprowadziła do Ostroga jezuitów, wspólnie z którymi urządziła bluźniercze widowisko przechrzczenia kości swego ojca Aleksandra.

W wydanym w 1610 r. *Trenosie, to jest Lamencie Powszechnej Apostolskiej Wschodniej Cerkwi*, prawosławny polemistą Meletij Smotrycki (także wychowa-

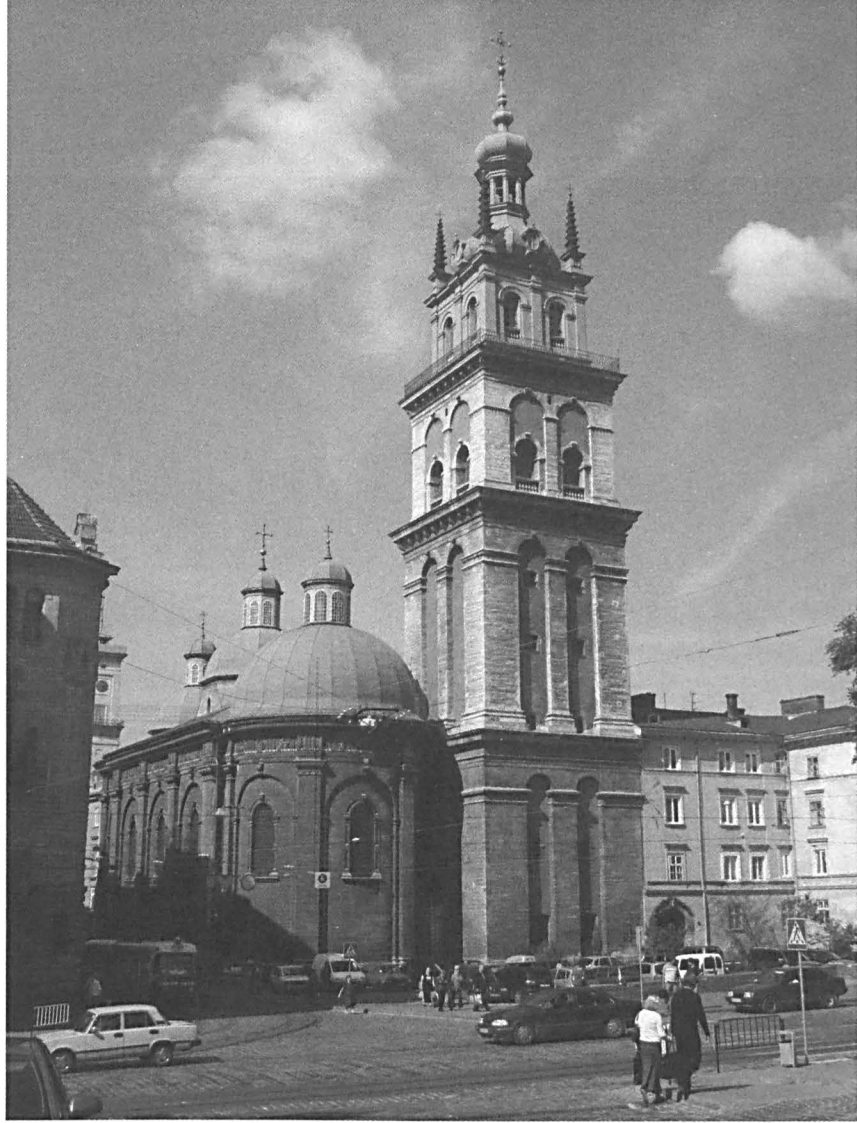
nek szkoły ostrogskiej) wyliczał książęce i wielkopańskie rody ruskie, które w większej lub mniejszej części swych członków porzuciły wiarę ojców (częściowo dla katolicyzmu, częściowo dla protestantyzmu): *Gdzie teraz nieoszacowany on kamuszek, jako lampa lśniący się carbunkulus, któremu ja między innymi perłami, jako słońce między gwiazdami w Koronie nosiła – dom książąt Ostrogskich, który blaskiem światłości starożytnej wiary swojej przed innymi świecił? Gdzie i inne drogie i równie nieoszacowane też Korony kamyki, zacne ruskich książąt domy, nieocenione szafiry i bezcenne diamenty: książęta Stuccy, Zasławscy, Zbarazscy, Wiśniewieccy, Sanguszkowie, Czortoryscy, Prońscy, Rużeńscy, Sołomie-reccy, Gołowczyńscy, Kroszyńscy, Masalscy, Górscy, Sokolińscy, Łukomscy, Puzynowie i inne bez liczby, których pojedynkiem wyliczać rzecz by długa była. Gdzie przy tych i drugie nieoszacowane moje klejnoty, rodowite, sławne, wielkomysłne, silne i dawne, po wszem świecie w dobrej sławie, potężności i męstwie słynącego narodu rosiejskiego domy: Chodkiewiczowie, Glebowiczowie, Kiskowie, Sapiehowie, Dorohostajscy, Wojnowie, Wołowicze, Zienowiczowie, Pacowie, Chaleccy, Tyszkiewiczowie, Korsakowie, Chrebtowiczowie, Tryzny, Gornostajowie, Bokijowie, Myszkowie, Goscy [Hojscy], Siemaszkowie, Gulewiczowie, Jarmolińscy, Czołhańscy, Kalinowscy, Kyrdejowie, Zahorowscy, Meleszkowie, Bohowitiniowie, Pawłowiczowie, Sosnowscy, Skuminowie, Pocięje i drugie?*

Lecz odstępstwo ruskiej arystokracji nie było ostateczną katastrofą dla Rusi, gdyż większość średniej szlachty Wołynia, Kijowszczyzny i Braclawszczyzny

nadał pozostawała przy wierze i tradycji przodków (np. w 1627 r. jeden z biskupów katolickich charakteryzował sytuację wyznaniową w woj. kijowskim stwierdzeniem *w tych tam stronach nie mamy wiele katolików*). O wiele dłużej zachowało się tutaj także wykorzystywanie języka ruskiego w praktyce urzędowej, zgodnie zresztą z gwarancją udzieloną na sejmie lubelskim w 1569 r. (np. w 1590 r. przyjęta została *konstytucja*, tzn. uchwała sejmowa nakazująca, aby akty prawne dla tych trzech województw, *za ich prawem, pisane były ruskim językiem i pismem, nie mieszając słów łacińskich*). W odróżnieniu bowiem od arystokracji środowiskiem działania najbardziej nawet aktywnych przedstawicieli szlacheckiego ogółu był głównie sejmik powiatowy, gromadzący prawosławną ruską rzeszę, zaś związane ze sprawami publicznymi lub prywatnymi podróże do Warszawy czy innych miast polskich, gdzie stykano się z grodem w większości katolickim, były jedynie epizodem.

W ostatnich dziesięcioleciach XVI w. coraz większą rolę zaczyna też odgrywać warstwa społeczna dotąd pozostająca raczej na uboczu – mieszczaństwo, które dla obrony swoich interesów społecznych i religijnych zaczęło organizować bractwa cerkiewne, które prowadziły też działalność oświatową. Pierwsze bractwo cerkiewne, które miało już formalny status zatwierdzony w 1587 r. przez patriarchę konstantynopolskiego, powstało we Lwowie, a wkrótce ruch bracki ogarnął cały obszar dawnej Rusi Halicko-Wołyńskiej, zwłaszcza jej część zachodnią, położoną na styku z polskim obszarem etnicznym. Już w latach 90. XVI w. istniały bractwa w Haliczu, Brześciu, Bielsku, Komarnie, Krasnymstawie, Drohobyczu, Samborze, Sanoku, Chełmie, Zamościu, Bereżanach, Rohatynie, Kamionce Strumiłowskiej i Hołohorach, a także w Lublinie, gdzie była spora kolonia złożona z Rusinów i greckich kupców.

Oczywiście najintensywniejszy nawet rozwój ruchu brackiego i oświatowego nie mógł rozwiązać sprawy najważniejszej – konieczności gruntownego uzdrowienia sytuacji wewnątrz Cerkwi, której życie było rozregulowane przebywaniem pod władzą innowierczego władcy i państwa, co stało się szczególnie widoczne na tle ożywienia w katolicyzmie po soborze trydenckim. Ponieważ wyzwoleń się spod obcej wiary władzy nie wchodziło wówczas w grę, jedynym sposobem budzącym nadzieję na stworzenie warunków umożliwiających normalizację stosunków, zarówno wewnątrz samej Cerkwi, jak i pomiędzy antagonistycznymi wyznaniem i Kościołem rzymskim.

Bracka cerkiew Uspeńska we Lwowie

Ze strony katolickiej gorącym orędownikiem takiego rozwiązania był Piotr Skarga, który w dziele *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu, z przestroga i upominaniem do narodów ruskich przy Grekach stojących* (Wilno 1577) przekonywał, że jedynie prawdziwym jest Kościół rzymski, któremu powinna podporządkować się Ruś, co jego zdaniem sprzyjałoby likwidacji napięć międzywyznaniowych, podniesieniu poziomu kulturalnego i prestiżu duchowieństwa ruskiego, a także wykorzenieniu „herezyków” (protestantów).

Pierwsze rozmowy na temat ewentualnej unii przeprowadzone zostały przez przedstawicieli kurii papieskiej z „niekoronowanym królem Rusi” – księciem Konstantynem Ostrogskim w latach 1583-1584. Jego przychylność nie została wykorzystana, gdyż kolejny papież niechętnie odnosił się do idei unii. Jednak wkrótce inicjatywę podjęli niektórzy biskupi

ruscy (łucki, lwowski, piński i chełmski), którzy w 1590 r. wystąpili z listem ogłaszającym gotowość uznania zwierzchności papieskiej pod warunkiem zachowania bez zmian ustroju Cerkwi i formy liturgii. Ich działania znalazły sojusznika w postaci króla i jego otoczenia, zaniepokojonych faktem podniesienia metropolii moskiewskiej do rangi patriarchatu. Jednak działania hierarchów, zmierzające do zawarcia unii separatystycznej wobec patriarchatu konstantynopolskiego spotkały się ze sprzeciwem księcia Ostrońskiego, który wysunął projekt unii opartej na powszechnej zgodzie wszystkich patriarchów wschodnich, co w ówczesnych warunkach politycznych raczej nie było możliwe do zrealizowania, głównie ze względu na *niewolstwo tureckie* czterech patriarchów wschodnich. Jednak postawa księcia nie zahamowała działań metropolity kijowskiego i biskupów, którzy w czerwcu 1595 r. podpisali 32 artykuły zawierające warunki, na podstawie których miała być zawarta unia Cerkwi ruskiej z papieżem. Dokument zawieszony został przez biskupów Ipatija Pocięja i Kiryła Terleckiego do Rzymu, gdzie

Dawny Brześć – miasto sejmów Wlk. Księstwa Litewskiego i cerkiewnych synodów. Obraz w Muzeum Historii Brześcia

23 grudnia 1595 r. odbyła się ceremonia przyjęcia metropolity i biskupów metropolii kijowskiej do Kościoła rzymskiego. Przywiezione przez delegatów artykuły, mające gwarantować zachowanie wszelkich niuansów dogmatycznych i obrzędowych, wywołały zastrzeżenia i zostały złożone do archiwum, nikt więc do nich podczas uroczystej ceremonii nie nawiązywał. Unicycy już hierarchowie metropolii kijowskiej musieli zadowolić się ogólnymi stwierdzeniami bulli papieża Klemensa VIII *Magnus Dominus*, według której miał być zachowany obrządek i ceremonia pod warunkiem, „aby nie sprzeciwiały się prawdzie i nie zaprzeczały jedności z Kościołem rzymskim”. Bezowocne okazały się również starania o wydanie papieskiego zakazu przechodzenia na obrządek łaciński (w trzydzieści lat później, w obliczu strat Cerkwi unickiej z powodu konwersji, Rzym taki zakaz sformułował, lecz było to działanie spóźnione).

Tak więc unia stała się faktem już w grudniu 1595 r., zaś sobór cerkiewny wyznaczony na październik roku następ-

niego miał służyć tylko jej publicznemu ogłoszeniu i zatwierdzeniu. Jednak działania biskupów szukających wzmocnienia pozycji Cerkwi ruskiej w katolickim państwie poprzez uzyskanie opieki Rzymu nie zyskały zrozumienia księcia Ostrońskiego. Już w lipcu 1595 r. wystąpił on z ogłoszonym drukiem listem do duchowieństwa i ogółu ruskiego, ganiąc metropolitę i biskupów, którzy *zaślepieni chwałą świata i miłością własną, zamieniwszy się w stado wilków, odstąpili od jedynej, prawdziwej i świętej wiary naszej wschodniej i pasterzy naszych zwierchnich, patriarchów wschodnich*, nawoływał do powszechnego oporu, zapewniając: *Ponieważ zaś większa część obywateli prawosławnych tych stron uważa mnie jakoby za swego naczelnika, choć ja mam się tylko za równego wszystkim brata... uprzedzam was wszech wobec i każdego z osobna, że współ z wami mocno stać będę przeciw tym nieprzyjaciółom naszego zbawienia*.

Na wezwanie Konstantyna, z Bożej łaski księcia Ostrońskiego, do Brześcia

dla wsparcia szeregów przeciwników unii, wśród których byli też biskupi lwowski i przemyski, pośpieszyło licznie duchowieństwo średniego szczebla (około 200 osób) – archimandryci, ihumeni i protopopi (m.in. *Leonty, protopop z cerkwi św. Barbary w Milejczycach i Nestor, protopop podlaski*), a także delegaci szlachty z poszczególnych województw ruskich (m.in. *Nestor i Jachim Zubaccy z Zubaczów*) i z większych miast (m.in.: *Z bielskiego miasta Kyryło Kuźmicz, Wasyl Ewchimowicz, Wasyl Serpewicz, Michal Lewkowicz, Michal Timoszewicz*). Stronę unicką wsparli natomiast teolodzy jezuitcy z Piotrem Skargą na czele i trzema biskupami. Nie znaleźli oni jednak okazji do popisania się swoją wiedzą w dyskusjach z oponentami, gdyż oba ugrupowania rozpoczęły swoje obrady osobno – zakończyło je wzajemne nałożenie ekskomunik.

Dokonana w tych okolicznościach unia religijna w przedstawiającej stanowisko strony prawosławnej broszurze *Ekthesis abo Krótkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to jest*

pomiatnym Synodzie w Brześciu Litewskim (1597), określona została jako *zamieszanie i trwoga nie mała między metropolitą kijowskim ruskim Michałem, a między chrześcijańskim mnóstwem ludzi narodu ruskiego*. Jak stwierdzają historycy, w Brześciu rzeczywiście dokonał się podział społeczności ruskiej na dwie części, gdyż hierarchów-unitów poparła jedynie garstka, zaś ogół stanął w opozycji wobec nich. Mimo to król w grudniu 1596 r. wydał dekret, w którym decyzje soboru unijnego uznawał za powszechnie obowiązujące, potwierdzając prawo metropolity i biskupów-unitów do stanowisk cerkiewnych, katedr, monasterów wraz z ziemiami, jak też ich jurysdykcję nad ogółem duchowieństwa. W ten sposób w ciągu roku – od watykańskiej ceremonii w grudniu 1595 r. do królewskiego dekretu na grudniowym sejmie 1596 r., dzieło unii zostało dokonane. Lecz będąca jej rdzeniem idea podporządkowania się prawosławnej greckiej Cerkwi ruskiej *łacińskiemu* Kościołowi potraktowana została przez opozycjonistów jako zamach na utrwaloną wielowiekową praktykę, a więc nienaruszalną tradycję, której uosobieniem jawił się książę Ostrogski.

Wywoławszy instynktowny opór, unia brzeska odegrała rolę katalizatora odrodzenia się, zdawałoby się pogrzebanego już ducha ruskiej niezależności. Przełomowe znaczenie tych wydarzeń bardzo trafnie ujęła współczesna badaczka ukraińskich dziejów Natalia Jakowenko: *Przed Rusią stanął dylemat: za kim pójść, czyjemu wezwaniu się podporządkować – monarchy na tronie czy własnego, niekoronowanego władcy „z łaski Bożej”?* Wybrałszy księcia Ostrońskiego, *Ukraina przez to odpowiedziała komu, zgodnie z jej wyobrażeniami, należy się prymat władzy. Wymownym jest, że w zacietej sejmowej walce szlachty z unią, która trwała aż do powstania Chmielnickiego, zaczawszy się oskarżającą przemową księcia Ostrońskiego na sejmie w 1597 r., praktycznie nie brali udziału prawosławni posłowie z Białorusi, natomiast czy nie po raz pierwszy Haliczanie złączyli się z Wołynianami i Kijowianami. Wreszcie, za cichym przyzwoleniem Ostrońskiego do antyunijnych akcji po raz pierwszy włączono kozackie szable, i ten właśnie szlak później, już po śmierci księcia, ostatecznie przeważał szalę na korzyść prawosławnych.*

Omawiając wydarzenia z końca XVI i początków XVII w., nie można ominąć zasygnalizowanej przez autorkę kwestii

rozejścia się historycznych dróg tzw. Koronnej i Litewskiej Rusi. Podział na Ruś Koronną i Ruś Litewską w znacznym stopniu zbiegał się z granicami ukraińskiego i białoruskiego obszaru etnicznego – wyjątek stanowiło należące do Wielkiego Księstwa Litewskiego woj. brzeskie, o którego połączenie z pozostałymi ziemiami etnicznie ukraińskimi, inkorporowanymi do Korony, bezskutecznie walczyła w 1569 r. na sejmie lubelskim szlachta wołyńska i brzeska. Jednak w świadomości ówczesnych elit arystokratyczno-szlacheckich czynnik etniczny schodził na drugi plan, ustępując miejsca wspólnej walce o przywileje dla swego stanu i zachowanie praw Cerkwi ruskiej, z którą ściśle związane było życie kulturalne, wspólne przez to dla obu etnicznych odłamów owej Rusi. Będąca owocem unii lubelskiej Rzeczpospolita Obojga Narodów gwarantowała ogółowi szlachty zarówno „złotą wolność” osobistą, jak też wolność wyznania, z której korzystali nie tylko prawosławni, ale i zwolennicy różnorodnych protestanckich „nowinek religijnych”, które szybko pojawiały się także wśród szlachty i arystokracji Rusi (w 1572 r. na 24 senatorów pochodzenia ruskiego było 17 protestantów, 6 prawosławnych i 1 katolik).

Ustrój Rzeczypospolitej zdawał się na tyle atrakcyjny, że asymilacja szlacheckiej elity ruskiej z politycznym *narodem polskim* wydawała się przebiegać bezkonfliktowo. Dopiero naruszanie wolności religijnej wyznawców *blahocestia*, będące następstwem brzeskiej unii religijnej uświadomiły faktyczne upośledzenie Rusinów („schizmatyków”, a teraz na dodatek jeszcze „dyzunitów”), co obrazowo przedstawił wołyński poseł Ławryn Drewniński, w swoim wystąpieniu na sejmie w 1620 r.: *W tej wojnie przeciwko wrogowi krzyża [chodzi o wojnę z Turcją] Wasza Królewska Miłość niemal czy nie większą część wojska będzie życzyć od narodu naszego ruskiego, a ten naród, gdy nie będzie zaspokojony w swoich żądaniach i prośbach, jak może piersiami swoimi, zamiast szanów, bronić waszego państwa? Z jakim sercem, z jakim poczuciem będzie gasić płonące mury swojej ojczyzny, gdy nie widzi, aby gaszono wewnętrzny ogień zapalonych ścian domowych? Któż, Boże żywy, nie widzi tego na swoje oczy, jaki wielki ucisk i niemożliwe przykrości cierpi ten starożytny naród ruski w sprawach swojej religii?*

Ta właśnie sytuacja, gdy z jednej strony żądano respektowania obowiązków, z

drugiej zaś odmawiano dawnych praw, wywoływała gwałtowny odruch protestu, w którym odżyło poczucie historycznej i religijno-kulturowej odrębności wobec Polaków, a w dokumentach pojawiło się pojęcie uciśnionego w swych prawach *narodu ruskiego*, co widzimy np. już w liście prawosławnego biskupa lwowskiego Gedeona Bałabana z 1598 r., piszącego o prześladowaniach ze strony *nienawistnych wrogów i odstępców naszych – Lachów, którzy pilnie starają się, aby nasz biedny naród ruski wniwecz obrócić i zupełnie wykorzenić*. A wszystko to przecież działo się na ziemi, która od wieków należała temu narodowi, o czym w 1599 r. przypominali w swej proklamacji lwowscy rzemieślnicy: *Myśmy nie obieżywiaty, ale na ruskiej, ojczyźnej ziemi na podstawie unii mieszkamy wspólnie z Polakami*.

Zatem poczucie wspólnoty narodowej jednakowo bliskie było jak szlachcicowi Bałabanowi, tak i lwowskiemu „pospolitym” mieszczańskiemu, którzy stale musieli się zmagać z represjami ze strony magistratu zdominowanego przez Polaków osiedlonych po lokacji miasta na prawie magdeburskim. Swą sytuację przedstawili oni w projekcie przemowy do króla, włączonej do instrukcji dla szlachty ruskiej na sejm w 1609 r.: *Uciśnieni jesteśmy my, naród ruski, od narodu polskiego jarzmem cięższym niż niewola egipska, że nas wprowadzie bez miecza, ale gorzej niż z mieczem z potomstwem naszym gubią, zabroniwszy nam pożytków i rzemiosł obchodów wszelakich, czym by tylko człowiek mógł żyć, tego niewolen Rusin na przyrodzonej ziemi swej ruskiej używać w tym to ruskim Lwowie*.

Tak więc gwałtowne ożywienie społeczne i polityczne życia ziem ruskich na przełomie XVI i XVII w., na które złożyły się kulturalno-oświatowe działania ośrodka ostrońskiego i bractw cerkiewnych, a po 1596 r. polemika religijna z unitami i walka sejmowa w obronie starożytnej wiary *blahocestii* posłuszeństwa greckiego, wsparta zbrojnie przez Kozacyznę, wprowadziło na arenę dziejową nową formację kulturowo-polityczną – *naród ruski*, którego polem działania była Ruś Koronna. To zamknięcie się w granicach ukraińskiego obszaru etnicznego nie było oczywiście wywołane jakimś nagłym przyptywem niechęci wołyńskiej czy halickiej szlachty do swych białoruskojęzycznych braci w wie-
rze, lecz szybszymi postępami utraty przez nowogródzką czy mińską szlachtę swej

Ukraińska szlachta z województwa ruskiego. Akwarele J. Głogowskiego wg XVII-wiecznych portretów

narodowej i wyznaniowej świadomości – widzimy to już w składzie świeckich uczestników soboru antyunionnego, w którym, mimo że odbywał się w Wielkim Księstwie Litewskim, przedstawiciele białoruskiej szlachty byli właściwie nieobecni, a i mieszczan też było niewielu. Inaczej sytuacja przedstawiała się na obdarzonych osobliwym i wyrazistym *genius loci* ziemiach ukraińskich – przypomnijmy chociażby pełen zachwyty okrzyk XIX-wiecznego romantyka Juliusza Słowackiego *Boże! Kto Ciebie nie czuł w Ukrainy błękitnych polach...*, wpleciony do poematu *Beniowski*. Dlatego też na ich mieszkańców, przede wszystkim *brać szlachecką*, spadł główny ciężar dalszej walki pod narodowo-religijnym sztandarem.

Z powstających u schyłku pierwszego ćwierćwiecza XVII w. na terenach etnicznie ukraińskich, głównie w Kijowie, dzielach literackich i dokumentach życia społecznego widzimy, że w świadomości ich autorów terytorium *narodu ruskiego* odpowiadało w ogólnych zarysach obszarom historycznie związanym z księstwem ki-

jowskim i halicko-wołyńskim. Sieganie do przeszłości pięciu znajdujących się tu stolic książęcych – Kijowa, Halicza, Chełma, Włodzimierza i Lwowa oraz panujących w nich dynastii służyła jako środek mobilizacji pamięci historycznej i demonstracji ciągłości ruskiego bytu politycznego na tym terytorium. Tak właśnie historycznie i terytorialnie zdefiniowany *naród ruski*, przeciwstawiany jako odrębny podmiot dziejów swoim bliższym i dalszym sąsiadom, widzimy w *Palinodii* archimandryty peczerskiego Zacharii Kopysteńskiego (1621 r.), w *Protestacji* metropolity Iłwa Boreckiego (1621 r.), czy też w *Latopisie hustyńskim*, który powstał w intelektualnych kołach kijowskich w latach 20. XVII w.

W utworach tych fakty historyczne są często jedynie pretekstem do tworzenia własnego, bardzo subiektywnego, a właściwie mitologicznego widzenia dziejów, czemu służą zarówno legendy zaczerpnięte z dawnych latopisów, jak i własna inwencja piszących. Symptomatyczna jest też interpretacja inkorporacji ziem ruskich

do Korony Polskiej w 1569 r., o której Kopysteński pisze: *Po wielu latach doszło do tego, że książęta ruscy dobrowolnie za pewnymi paktami przyłączyli się do Królestwa Polskiego*. Podobny pogląd przedstawia autor *Justyfikacji niewinności*, powstałej po odnowieniu w 1620 r. hierarchii prawosławnej stwierdzając, iż akt inkorporacji w 1569 r. stanowił zrównanie *narodu ruskiego* w prawach z narodem polskim i litewskim. Dla autora *Justyfikacji* nadal trwało też Wielkie Księstwo Ruskie ze stolicą w Kijowie. Również metropolita Borecki w *Protestacji* ganił władze Rzeczypospolitej, że: *my, którzy przyłączyliśmy się do Korony na podstawie umowy umocnionej przysięgą, doznajemy ucisków*.

Jak stwierdza Natalia Jakowenko, koncepcja opartych na umowie stosunków z Polską była logicznym uwieńczeniem dokonanego przez kijowskich intelektualistów „wydzielenia” *narodu ruskiego* jako samodzielnej wspólnoty politycznej. Prestiżu i realnej rangi politycznej *narodowi ruskiemu* dodawało własne ramię zbrojne

–kozacy, którzy przez metropolię Boreckiego pasowani zostali na potomków rycerstwa z czasów największej świetności Rusi Kijowskiej: *Co do kozaków – to o tych rycerskich ludziach wiadomo, że są naszego narodu, naszymi braćmi i prawowiernymi chrześcijanami. [...] Jest to plemię sławnego narodu ruskiego z nasienia Jafetowego, które państwo greckie Morzem Czarnym i łodem najechało. To z tego pokolenia wojsko, które za Olega monarchy ruskiego... Konstantynopola dobywało. Oni to za Włodzimierza Świętego, monarchy ruskiego, Grecję, Macedonię, Ilirię najeżdżali. Ich to potomkowie z Włodzimierzem chrzest przyjęli, wiarę chrześcijańską od Cerkwi konstantynopolskiej wzięwszy, i w wierze tej po dziś dzień rodzą się, chrzczą i umierają.*

Należy też zwrócić uwagę na istnienie różnych nazw używanych na określenie Rusinów i ich kraju, które upowszechniły się właśnie na przełomie XVI i XVII w. Poprzez wykorzystywanie jej w różnych językach nazwa *Ruś* otrzymywała nowe formy, które zaczęły z czasem przynikać z powrotem na Ruś, gdzie były wykorzystywane jako warianty nazwy własnej ojczyzny. W wersji łacińskiej nazwa ta miała dwa warianty – *Russia* i *Ruthenia*. Nazwy te jednak nie przeniknęły ani do języka literackiego, ani mówionego na Ukrainie, upowszechniły się natomiast na zachodzie Europy. Prawo obywatelstwo zdobyła tu sobie grecka wersja nazwy *Ruś* – *Rossija*. Dlatego też od końca XVI w. obok nazwy *Ruś* i *naród ruski* spotykamy takie określenia jak *Rossija*, *Ukraina Rossijskaja*, *Ross*, *naród roski*, *Rosowie* (*Rossowie*), *naród jafeto-roski* (tzn. pochodzący od biblijnego Jafeta), *naród rosiejski*, *naród rosyjski*. Dlatego też nie powinno nikogo dziwić, jeśli w XVII-wiecznych dokumentach czy utworach literackich znajdzie nazwy *Rossija* i *naród rosyjski* użyte na określenie terenu obecnej Ukrainy i Ukraińców, a nie Rosji, którą wówczas zwano po prostu *Moskwą*, a jej mieszkańców *Moskwą* lub *Moskwiczinami* (nazwa *Rosja* w dzisiejszym znaczeniu polityczno-narodowym pojawia się dopiero na początku XVIII w., gdy car Piotr I nakazał, aby dotychczasową nazwę *Moskowskoje Gosudarstwo* zastąpić określeniem *Rossijskaja Imperija*).

W końcu XVI w. do użytku przywrócone zostało również pojęcie *Małej Rusi* (*Małej Rosji*). Bezpośrednią przyczyną jego powstania było utworzenie w początkach XIV w. odrębnej metropolii halickiej, której w Konstantynopolu przypisa-

no nazwę *Mała Ruś* (*Mikra Rosia*). Obszar tej nowej metropolii odpowiadał z grubsza granicom Rusi Halicko-Wołyńskiej, więc pojęcie *Małej Rusi* trafiło też do użytku pozacerkiewnego – do tytulatury ostatniego jej władcy Jerzego II, który w jednym z dokumentów nazwał siebie *księciem całej Małej Rusi* (1335 r.). Z tej też przyczyny Kazimierza Wielkiego, który zawałdował Haliczem i Lwowem, miejscowi bojarzy w petycji do patriarchy (1371 r.) w sprawie odnowienia metropolii halickiej nazwali *królem Lechii* [Polski] i *Małej Rusi*. Wszakże nazwa ta nie utrwaliła się i na dwa stulecia znikła z obiegu. Jej ponowne pojawienie się związane było z zapoczątkowaniem korespondencji kijowskich hierarchów ze zwierzchnikami Cerkwi moskiewskiej. Ponieważ metropolici, a później patriarchowie moskiewscy używali tytułu *moskiewskich i całej Rusi* (*Rosii*, *Rusii*), w korespondencji posyłanej od lat 90. XVI w. do Moskwy metropolici kijowscy, aby uniknąć ewentualnych zadrzańień (zarówno świecka, jak i duchowna władza moskiewska była na te kwestie bardzo wyczulona), używali bardziej dyplomatycznego tytułu *metropolitów kijowskich, halickich i całej Małej Rusi* (*Rossii*). Oczywiście nazwa ta miała wówczas o wiele szersze znaczenie niż XIX-wieczna „Małorosja”, która była urzędowym określeniem etnicznie ukraińskich ziem należących do Imperium Rosyjskiego i odnosiła się do ogółu ziem ukraińskich i białoruskich metropolii kijowskiej. Nie powinno więc nikogo dziwić, że w 1596 r. Iwan Wszeński jedno ze swych pisań zaadresował *ko wsim prawosławnym christianam Moloje Russii, narodu russkomu, litowskomu i ladskomu*, zaś Zacharija Kopysteński w *Palinodii* zdefiniował ją: *Rossija Malaja... to jest Kijew i Litwa*.

Tak jak *Rossija* w roku 1608 miała dla mieszkańców Kijowa czy Drohiczyna znaczenie zupełnie inne niż w 2008, również ówczesna *Litwa* nie była tożsama terytorialnie z obecnym państwem Litwinów, oznaczając nierzadko cały wieloetniczny obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego, a najpospoliej zaś jego część zachodnią, podczas gdy wschodnia zwana była *Białą Rusią*. Taki właśnie obraz, odbijający geograficzny podział funkcjonujący w świadomości intelektualnej elity narodu ruskiego, widzimy w *Suplikacji* z 1622 r., gdzie w *Litwie* umieszcawia się m.in. Wilno, Mińsk, Nowogródek, Grodno, Brześć i Braśław, zaś na *Białej Rusi* Połock, Witebsk, Mścisław, Orszę,

Mohylów (leżące w Wielkim Księstwie Pińsk i Mozyrz wraz z koronnym Owručem umiejscowiono tu na *Polesiu*). Taki właśnie geograficzny podział na *Litwę* i *Białoruś* zachował się aż do XIX wieku.

Jeszcze inne znaczenia pojęciu *Białej Rusi* nadawano w Moskwie. Pierwsze, występujące już na początku XV w., było tożsame z pojęciem *Moskwa* jako nazwy państwa. W takim właśnie znaczeniu można określenie *Biała Ruś* spotkać w różnych dokumentach pisanych i na mapach, zwłaszcza włoskich, gdzie figuruje *Biała Ruś albo Moskowia*. Jednak na początku XVII w. nazwę *Bielaja Ruś* zaczęto w Moskwie odnosić do ogółu ziem ruskich w Rzeczypospolitej, a więc także ziem etnicznie ukraińskich. Pochodnym terminem *Białorusców* określano „cywilną” ludność białoruską i ukraińską (np.: *Bieloruscy iz Kijewa, Biełoj Cerkwi i inych gorodow*), podczas gdy zbrojnych kozaków zwano *Czerkasami*. *Białoruskimi pismami* zwane były w Moskwie dokumenty kozackich hetmanów, np. Bohdana Chmielnickiego i Iwana Wyhowskiego (tłumaczono je tam na mowę bardziej zrozumiałą dla cara i państwowych dostojników).

Zupełnie inne znaczenie niż obecnie miało też słowo *Ukraina*. Termin ten w latopisie pojawia się już w XII-XIII w., ale w swoim znaczeniu pierwotnym, tzn. na określenie obszaru pogranicznego, położonego *u kraju* (na skraju). W XIII-wiecznych latopisach mianem tym określono m.in. południową część ziemi perejasławskiej, południowo-wschodnią część ziemi halickiej, a także polsko-ruskie pogranicze na zachód od Bugu, gdzie mieszkali też *Lachowie-ukrainianie*. Jednak w XVI w. nazwa *Ukraina* zrosła się na trwałe z południową częścią terytorium woj. kijowskiego, chociaż bywały też wypadki rozciągania jej na większość obszaru etnicznego określanego obecnie mianem ukraińskiego – np. w uchwale sejmowej z 1580 r. występuje określenie *Ukraina Ruska* [tzn. woj. ruskie], *Kijowska, Wołyńska, Podolska, Braclawska*. Później pojęcie *Ukrainy* zaczęło utożsamiać z obszarem, który w 1648 r. został wyzwolony przez Wojsko Zaporoskie pod wodzą hetmana Bohdana Chmielnickiego. O tej właśnie *Ukrainie* – ziemi upragnionej wolności – do dzisiaj śpiewa się pieśni, także na Podlasiu.

Jerzy HAWRYLUK
Zdjęcia i reprodukcje
autora artykułu

На землі дідів-прадідів

(Записи зі щоденника)

Закінчення з чисел 4-5/2008

Вівторок, 15 липня 1975 р.

День ми провели на оглядинах села. Ходили до крамниці, сиділи на лавці під грушею. Приходили до нас сусіди, брати Цецилії...

Ми тут кожного дня довідувалися якісь нові деталі про нашу родину. Наша баба, Агафія Лис, мала одного рідного брата Олексу, одного братанка, двоюрідного брата і двоє сестер. Одна була заміжня за Беня Мирона, члена ОУН. Літом 1943-го року німці зловили його як він перевозив зброю. Хотіли його розстріляти, але вдалося його викупити в якогось головача німецької коммандатури.

У відділі охорони командира УПА „Залізняка” був двоюрідний брат тата Михайло Лис – син бабиного брата Олекси Лиса (він двоюрідний брат і для тітки Цецилії). Його псевдо було „Хмара”. Він був у Німеччині в 1942 р., у Вершутс-відділах. Вернувся до Староховіц у Польщу. У 1943-му році перейшов до української поліції в Раві-Руській, а вся поліція пішла в лави УПА. Переховувався в бункері біля Верхрати, а потім перейшов з двома іншими повстанцями в Україну, бував у Тернопільщині, а потім по ньому зник слід.

Цікаво, що поляки, які тут живуть на українських землях, такі ненависні до українців й все навкруги винищують. Важко це сприймається. Такого шовінізму я ще не бачила в житті. Ось сусід, хату нам показали, вкрав з церкви частину бляхи, тому вона й загниває, й нею накрив собі хату. За якийсь час його хата почала завалюватися. Люди кажуть, що „це Божа кара”.

Все те, що ми тут чуємо про відносини між поляками й українцями не веде до покращання взаємин між двома народами, а навпаки – роз’ятрують старі, але ніколи не забуті рани. Зрештою, як може молода людина, яка вперше в житті приїжджає у Польщу й бачить на власні очі таку руїну, полюбити поляків? Або старатися їх зрозуміти.

Цікаво було почути, що і вуйко Микола, і брати Цецилії, та сам Василь,

кажуть, на підставі пережитого, що між українцями було багато продажного, зрадницького елементу. За своє „я” готовий маму й тата продати.

А „хахлацькі” землі, дороги вони не будуть направляти. Їм так добре, як є. Живуть в брудах і нужді. Заробітки мізерні.

Під вечір нас запросив до себе до хати брат Цецилії – Євген, до Нового Села.

Вночі ми у чвірку сіли на нічний поїзд, який мчав до Кракова. Ми пробували хоч дещо спати.

Середа, 16 липня 1975 р.

Над ранком приїхали на залізничну станцію у Кракові. Дзюньо пішов з нами довідуватися коли повертається поїзд до Ярослава й Любачева. Показав нам на станції, де йти. Сказав лише запитатися, з якої платформи відходить поїзд. Зворотні квитки в нас є. Тут буває, що на платформі стоять кілька поїздів і треба бути обережним, бо як сядеш не на той поїзд, то поїдеш Бог зна де.

Ми пильно дивилися. Дзюньо написав нам ще все на картці. Зокрема підчеркнув у якій годині ми повинні тут бути, щоби не запізнитися...

Пішли ми до автобуса, який завіз нас до містечка Освенцім. Ми приїхали до місця, де був концтабір. Там зібралося кілька груп, яких вели провідники. Щоби Марійка могла все зрозуміти, ми пристали до групи, провідниця якої говорила російською мовою.

І повели нас. Над головною брамою, якою ми увійшли, виднів напис, такий знайомий нам з документальних фільмів, яких ми вже не раз бачили по телебаченню: „Arbeit macht frei” (Праця робить тебе вільним).

Табір смерті – Аушвіц

Провідниця розказувала: У травні 1940 року британський розвідувальний літак мав пролетіти над окупованою німцями Польщею та сфотографувати фабрику штучного пального в місті Освенцім. Випадково, бо екіпаж не

вимкнув камери, на останніх кадрах плівки вперше було відображено загальну перспективу двох концентраційних таборів, розташованих неподалік один від одного – Аушвіц-I та Аушвіц-II-Біркенау. Проте тоді цих кадрів не переглядали, ніхто й не підозрював, що там може існувати осередок крайньої нелюдськості та жорстокості.

Про нацистські табори смерті Захід довідався наприкінці 1942 року, коли польський уряд у вигнанні опублікував у Лондоні інформацію, яку здобули його підпільні агенти. Проте реакція світової спільноти не була адекватною, навіть більше, інформацію, опубліковану польським урядом, вважали неправдивою. Лише наприкінці війни, коли розвідувальні літаки зробили більше фотографій концентраційних таборів і коли вдалося поспілкуватися із в’язнями, які втекли з них, стало зрозумілим: на окупованій фашистською Німеччиною територіях функціонують жахливі табори смерті.

Фашисти переконували людей, що їх ведуть лише на нове місце примусової роботи і що їм там нічого не загрожує. Arbeit macht frei – „Праця робить вільним” – такий напис був на воротах головного входу до найстрашнішого табору смерті Аушвіц-Біркенау.

Проте люди, які потрапляли туди, з часом усвідомлювали, що вони приречені на смерть. Концентраційні табори посилено охороняли, їх було огорожено подвійною стіною колючого дроту під напругою. Після прибуття у людей конфісковували їхнє майно. Жити полоненим доводилося в дерев’яних бараках з нелюдськими умовами, а праця, яку вони виконували, була справжнім знущанням.

Проте дійсно жахіттям виглядала страта полонених у таборі, де людське життя не вартувало нічого. Перед убивством з людей знімали одяг, прикраси, виривали золоті зуби. Полонених стригли, щоб згодом використати їхнє волосся для виготовлення тканини. З людських жирів робили мило. Страчували в’язнів, розстрілюючи в

сумнозвісному дворику блоку № 11 або отруюючи газом. Людей заганяли в оцментовані приміщення, куди напускали газ Циклон-Б. Тіла спалювали у крематоріях.

Спершу в табір надсилали поляків, згодом – представників інших національностей, які воювали проти фашистської Німеччини. З часом Аушвіц-Біркенау став основним осередком Голокосту, куди привозили європейських євреїв для подальшої страти.

27 січня 1945 року війська Радянської армії визволили табір. На той час в Аушвіц-Біркенау перебувало сім тисяч полонених. За тиждень до того близько 60 тисяч в'язнів табору перевели до інших концентраційних таборів фашистської Німеччини.

Дослідження свідчать, що під час Другої світової війни в концентраційному таборі Аушвіц-Біркенау вбили від 1,2 до 1,5 мільйона людей. З них від 800 тисяч до 1,1 мільйона – євреїв. Серед представників інших національностей, яких найбільше закатували в таборі смерті, – поляки, цигани, українці, білоруси, росіяни.

Нині на території табору смерті розташований музей, який займає близько двохсот гектарів. На території музею – 150 будівель і 300 зруйнованих споруд – веж спостережень, бараків, газових камер і крематоріїв. У музеї можна знайти тисячі документів, фотографій та інших об'єктів, які свідчать про жорстокість і нелюдськість гітлерівського фашизму та є символом жахів, що відбувалися в найбільшій могилі світу.

Вели нас по бараках, одних, других, десятих... Вражіння страшенно пригнічуюче. За склом різні гребінці, щітки до зачісування волосся. У другому такому відділі маса черевиків, одєжі, окулярів...

Водили нас до камер крематорії, де, як казали, 400 людей денно палили. Водили до газових залів. Все це побачити на власні очі – жах. А потім повели нас в кінозалю, де висвітлили документальний фільм. Мені почало робитися недобре... Так і з моїми сестрами. Ми вийшли з тої залі й попали в сусідню залю, що виявилось була кафетерія. Ми були голодні. Але багато їсти не могли. Ми щось перекусили, випили

кави й рішили вертатися до Кракова, щоби там ще походити й не спізнитися на поїзд.

Дзюньо з нами в Краків не вертався. Прощалися ми з ним. Дякували, що повіз нас сюди. Обіцяли знову зустрітися.

І так ми після 4-годинного перебування у Аушвіці вернулися до Кракова. Околиці тут непогані. Місто дуже цікаве. Та ми боялися далеко відходити від станції, щоби не заблудити. Пройшли кілька вулицями й зайшли до ресторану. Нам сказали, що не сервують нічого, бо „німа” нічого. Ми вийшли на вулицю. Знайшли, біля якогось возика, бабцю, що продавала пиріжки, купили морозива й вернулися на станцію...

Сіли на лавку і говорили собі. Ми не могли не зауважити ненависні погляди поляків навколо нас...

Десь пів години до наміченого від'їзду поїзда, ми почали шукати, на якому пероні відходить поїзд до Любачева. Стояв кондуктор на пероні. Я до нього підійшла. Він каже „невем”. Питаюся людей, які стояли недалеко від кондуктора.

„Невем”, – це єдине слово, яке ми почули у відповідь. Пішли до віконця, де продають квитки. Пані сказала: „Там он інформатор, там показує де й як”...

Пішли ми до інформатора, а там нічого не вказує на те, на яких платформах відходять поїзди. Мене холера взяла. Я зі злості чужь не розплакалася. Вернули ми на перон. Ще раз підійшла до кондуктора. Тепер з ним стояло троє його колег. Цим разом він навіть не відповідав нічого. Так якби я не говорила до нього. Цього було досить, щоби я дуже голосно сказала: „Аби вас шляк трапив з вашою Польщею, щоби до вас тут ще колись приїжджати”. Я була люта.

Марійка сказала: „Чого дураків питатися? Тут так ніхто тобі нічого не скаже.”

Я не знала, що робити. Чомусь почала до своєї сестри Наді також доволі голосно говорити по-флямандськи. До нас підійшли двоє французів й також у сльозах питаються – куди відходить поїзд до Варшави. Їм також ніхто нічого не хоче сказати. Ми говорили по-французьки з ними...

Й раптом сталося чудо. Один з кондукторів підійшов до мене й запитався: „Сканд пані?”. Кажу йому, що ми з Бельгії, а ті молоді з Франції. Ми не розуміємо по-польськи... А він каже

нам: „Ми думали, що ви з Советського Союзу.” Як? Ми не говорили по-російськи, а по-українськи. „Та для нас це звучить однаково. А у вас хустка руська...”

Я здивувалася, коли поляк вказав на мою чорну хустку в рожі й ще з френзіями. Тому до нас така ненависть. Ми нібито для їх росіяни, яких поляки так само ненавидять, як українців.

— Треба було зразу сказати, що ви туристи з Західної Європи...

Знайшовся розклад... Й нам сказали, де йти й французам також. Подякувавши йому, ми зайшли в повен-повнісенський поїзд, але не були певні чи це такі правильний поїзд. Сісти не було також де. Прийшлося стояти в коридорі. Питаюся голосно, надіючись, що хтось відізветься:

— Чи цей поїзд їде до Ярослава?

Мовчанка. Ніхто не відзивається. Лише чути було стукіт коліс. Погляди, які йшли в нас бік, були повні ненависті. Так якби вони побачили чортів з пекла...

Застосувала я попередню тактику, яку вжила на пероні. Почала до Наді говорити по-англійськи. І зразу відізався якийсь чоловік, якого ми не могли бачити, бо коридор був забитий людьми.

— Їде в Любачів. Будьте спокійні!

— Дякую, земляче, — сказала я йому у відповідь.

За якийсь час, може за годину, хтось висів з поблизного купе й якийсь хлопець запропонував нам там сісти. Почали нас розпитувати звідки ми, куди їдемо, чому ми в цьому поїзді, як живуть люди в Канаді, в Австралії й Бельгії. Пропонували нам якісь канапки, яблука...

Ми — сестри, не могли зрозуміти ЧОМУ така поведінка до людей. Раз ти українець — чи росіянин — ти ворог. Але коли ти українець, а роджений на Заході, ти не ворог.

У мене хотіли відкупити мою хустку. Я сказала, що нічого не продаю — можу хіба подарувати.

А за якийсь час до нас в купе прийшов той пан, який сказав нам, що ми в правильному поїзді. Виявилося, що він українець. Говорив ломаною мовою. Мішав українські й польські слова. Всі в тому поїзді, хто був близько нас, дивувалися, що ми на чужині роджені й знаємо так добре, властиво досконало українську мову...

Й ми дивувалися метаморфозі, зміні поведінки поляків навкруги. На все життя я запам'ятала, що в Польщі перше треба говорити якоюсь чужою мовою, а потім вже українською...

Четвер, 17 липня 1975 р.

Поїзд зупинився на станції в Любачеві десь біля 2.30 вночі. Ми вийшли з поїзда й при виході станції стояло кілька таксі. Ми попросили одного з таксирів завести нас до Брусна-Нового. Їхати з Любачева туди треба хіба 40 хвилин.

У хату нас пустила Цецилія. Ми пішли спати. Яке те моє ліжко не було поганим то після двох ночей тарахотіння поїздом — це ліжко з солом'яним матрацом — було тепер поняттям раю!

Вже біля 9-ї години ми встали, бо тато задумав нас завести до міста Томашів. Там ми заходили до величезної кількоповерхової крамниці. Продавалася там усячина. Більшість електричних товарів з СССР. Там дуже високі ціни й тому люди не можуть собі дозволити щось купити.

Того дня ми були в гостях у вуйка Польдека в Горинці. Жінка Польдека українка, але по-українськи говорити не вміє.

Тато показав нам будинок поліції, де його тримали під арештом й звідки він втік... Бачили ми черги за хлібом, за маслом. Все це цікаво, коли це бачиш перший раз, але так жити постійно — чи ми би змогли?

Взагалі всюди в Польщі на все треба чекати. Тут стільки часу витрачають просто на ніщо. Зимних напоїв нігде в ніякому місті не продають, навіть у такому ж славному Кракові. Холодильник — це великий люксем у цій державі. Деякі люди по містах мають холодильники.

Де би ми не їхали, де тільки стояла якась пам'ятка українства, церква, капличка, все ми фотографували, як і додумалися повторно сфотографувати пам'ятники, які робив дід. На знімках вони залишаються, а де є гарантія, що за кілька місяців пам'ятники не зникнуть?

П'ятниця, 18 липня 1975 року

Вуйко Микола, тато, Надя, Марійка й моя мама поїхали зранку до Горинця і ще в Нароль, на цвинтар, відвідати могилу мами Цецилії. Я залишилася з Ті-

кою Катериною в хаті. Допомогала їй пакувати валізки.

Наші з України мали вже виїжджати з Польщі. Їм треба до Перемишля. Тато хотів їх завезти. Ми всі не могли їх виїжджати, бо авто же одне лише. Всі в нього не вмістяться.

Вуйко Микола настоював на тому, що вони поїдуть автобусом. Що би ми не говорили, він вперся. Так, батькові самому вертатися з Перемишля було б небезпечно...

І хоч це вже наш останній вечір разом розмови й далі торкалися теми т.зв. „спаленої” нашої землі. Це тема з невичерпним дном...

Субота, 19 липня 1975 р.

Всі ми „бельгійські” Галабурди й всі Скомри, брати Цецилії, вирідили гостей з України на автобус. Прощання не було якимсь драматичним, мовляв ми вже більше ніколи в житті не побачимося. А навпаки! Побачимося. Про те, що ми би поїхали в Україну на разі мови не могло бути. А тут у Польщі все можемо зустрітися. На черзі вуйко Володя й тітка Єва.

Автобус з нашою ріднею на борті відійшов... Курилося за ним страшенно... Не було видно їх обличч з вікна...

Коли ми увійшли в хату, все відбуте за ці пройдешні дні виглядало нам нереальним, якоюсь казкою... Цецилія плакала, бо й ми вибиралися додому. Вона просила нас лишитися. Ми з Надею цього не хотіли. Мама успокоювала Цецилію, що знов приїдуть, дещо фінансово їй допоможуть...

І так у годині 9-ї ранку ми виїхали з Брусна-Нового до міста Мелець, до родини тітки Софії, жінки вуйка Володі (їхнє прізвище — Ногаць). Пані, яка нас зустріла — це мачуха тітки Софії. Вона також була вивезена на Сибір, але вернулася до Польщі.

Мелець, який знаходиться між Тарновом й Тарнобжегом, славиться тим, що там виробляють військові літаки. Місто не дуже величке, подібне до Любачева.

У хаті сиділа якась дівчина, яка постійно малювала свої нігті. Незадоволено намальованим — змивала рідиною ляк і поновно малювала нігті. Врешті вона нас повела по місті. Ми тут ночували.

Закінчення на 38 стор.

Mirko Nahacz, Łemko...

(1984 – 2007)

Minał już rok od śmierci Mirka, a mnie tylko Łemkom trudno pogodzić się z tak ogromną stratą. Odszedł jeden człowiek, a my straciliśmy tak wiele. Dlaczego odszedł? Mirek wie, a my nie. Mnie taka odpowiedź wystarcza. Nie zatrzymujmy się nad tym, na co żadnego wpływu już nie mamy i nie jesteśmy w stanie nic już zmienić. Mirek nie odszedł cały. Coś po sobie zostawił.

Kim był Mirek Nahacz? Młodym człowiekiem od urodzenia mieszkającym w Gładyszowie, do wieczności odszedł jako 23-letni mężczyzna. Jest wielkim pisarzem, czas tego już nie zdoła zmienić, bo dobry tekst jest jak stare wino, im starszy, tym lepszy, Mirek tylko takie pisał.

Rodzina Nahaczów pochodzi spod Jarosławia i do dziś tam mieszka. Życie Mirka nie rozpieszczęło, śmierć ojca mocno ubodła najmłodszą latorośl tej gałęzi Nahaczów. Pólsierotą został będąc uczniem szóstej klasy.

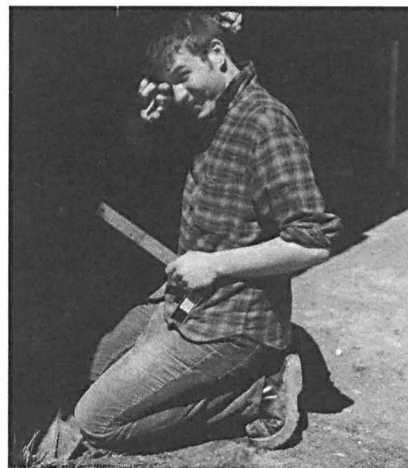
Mirkowa mama Helena, z domu Bara, pochodzi z Leszczyn, z łemkowskiej rodziny. W gładyszowskiej szkole uczyła historii. Jej młodszy syn, najmłodszy z całego rodzeństwa, było chłopcem wyjątkowym, samodzielnym. Mieszkał tylko z nią, starsze jego rodzeństwo usamodzielniało się. Miał własny pokój, królestwo zamknięte czterema ścianami.

Mirkowi nigdy drukowane nie szkodziło, lubił książki, pozerał je jak łakocie. Szkolne lektury czytał od deski do deski, uzupełniające również. Z domu rodzinnego wyniósł cenną cechę – głód stałego intelektualnego samorozwoju, szkoła ten głód potęgowała. Bardzo wczesnie zrozumiał, że horyzont jest swego rodzaju ułudą, przemieszcza się i zmienia razem z nami. Mirek zaczął go zmieniać, zrozumiał, że nasze powiązania z otaczającym nas środowiskiem są dwukierunkowe, mają ogromny wpływ na jakość naszego życia, ale i my możemy zmieniać to co nas otacza. On to robił. Myślę, że Mirka *Osiem cztery* i *Bombel* nie tylko mnie szerzej otworzyły oczy, teraz inaczej patrzę na pewne sprawy, ostrzej je widzę. Dziś dzięki lekturze jego książek jestem innym, bogatszym człowiekiem.

Śmierć ojca wiele w jego życiu zmieniła. Zło, które na młodego Mirka spadło tak nagle (miał 12 lat, a jego ojciec przeżył jedynie 49 lat), bardzo szybko przekuł na dobro, być może te bolesne przeżycia zaowocowały książkami. Nie zalażał się, doroślał już bez ojca. Wsparcie znalazł w mamie, w swoim bracie i w Cerkwi, w gładyszowskiej prawosławnej kaplicy został *śłużaszczyk*. Mirek, absolwent gładyszowskiej szkoły, stał się uczniem Liceum Ogólnokształcącego im. Marcina Kromera w Gorlicach. W klasie czwartej wydał pierwszą książkę – *Osiem cztery*, zdał egzamin dojrzałości i ze świadectwem maturalnym pojechał do Warszawy ubiegać się o indeks Uniwersytetu Warszawskiego. Zdobył go, umarł będąc studentem i pisarzem.

25-tysięczny nakład *Osiem cztery* rozchodzi się jak świeże drożdżówki podczas szkolnej długiej przerwy. W tytule ukrył swe narodziny, jest to opowieść o jego pokoleniu, obnaża ich życie i problemy. Cały nakład rozszedł się w mgnieniu oka, głównie wśród młodzieży. Starsi kręcą nosem, bo język debiutanckiej książki Mirka jest pełen wulgaryzmów. Język narratora w *Osiem cztery* nie jest przecież tożsamy z tym, jakim posługiwał się Mirek na co dzień. Mirka znałem, on ani podczas naszych rozmów, ani w jego rozmowach z rówieśnikami, w tych zasłyszanych przeze mnie, nigdy nie używał tych typowych przecież nie tylko dla młodzieży, „przerywników”. Mirek pisał o młodzieży, a ta komunikuje się najczęściej takim właśnie językiem. Język *Osiem cztery* mnie osobiście podoba się, wystarczy tylko odrzucić językowe chwasty (zakładając okulary z odpowiednim filtrem, czapkę niewidkę albo inną jakąś rzecz eliminującą niepotrzebne słowa) i już czytelnik może degustować się „pożeranymi” słowami. Tok myśli narratora wciągnął mnie, dałem się ponieść lekkości słownego nurtu, czytałem z wielką przyjemnością i zarazem z wielkim żalem w sercu, szkoda mi było tych młodych ludzi.

Czytałem i wstydziłem się za siebie, za to, że żyłem w błędnym przekonaniu o morale współczesnej młodzieży, że nie starałem się zrozumieć, dlaczego oni tacy

Siedemnastoletni Mirek przy pracy nad ratowaniem zabytków Łemkowszczyzny. Zdjęcie udostępnione przez Nieformalną Grupę Kamieniarzy MAGURYCZ (www.magurycz.org)

są. Wiedziałem, że są inni, ale dopiero *Osiem cztery* pomogła mi zrozumieć młodego człowieka. Cenię ją także właśnie za to. To jest opowiadanie o nich, myślę, że każdy, kto tak jak ja założy takowe okulary i zacznie czytać *Osiem cztery*, ujrzy w tej książce jak w zwierciadle nie wulgaryzmy, ale obolałe wnętrza zagubionego młodego człowieka. Czytałem, a ono samo otwierało się przede mną i łatwiej było mi zrozumieć, dlaczego tak się zachowują. W debiutanckiej książce Mirka widzę drugą stronę księżyca, której wcześniej nie dostrzegałem. Ona cały czas istniała, ale widoczna była tylko od strony młodych, tam jest pełnia. Zawsze tak jest, że starsze pokolenie nie rozumie młodszego, nasza młodzież nie depta ołtarzy przeszłości, ale odrzuca je i jest mocno zagubiona. Dostrzega nasz marazm oraz ułudę naszego świata i nie wie, co z tym fantem zrobić. Jeszcze głębiej wchodzi w niebezpieczne życiowe zakręty i błądzi po manowcach naszego ludzkiego życia. Dzięki *Osiem cztery* uświadomiłem sobie, że to nasza wina, że to nie oni, ale my „oblewamy” niekiedy egzamin z naszego życia, a oni płacą nasze rachunki. Mamy ich wychować, ale wychowując często gubimy ten arcyważny przedrostek („wy”) i nie zapewniamy młodzieży możliwości realizacji ich życiowych potrzeb.

Mirek Nahacz prócz *Osiem cztery* napisał jeszcze *Bombla* oraz *Bociana i Lolę*, które ukazały się drukiem. Pracował nad *Niezwykłymi przygodami Roberta Robura*, ostatnie jej strony pisał jako stypendysta Homines Urbani w Willi Decjusza w Krakowie. 21 listopada 2006 roku czytał fragmenty *Niezwykłych przygód Roberta Robura* w Klubie „Lokator”, uwieczniono to na zdjęciu. Ta ostatnia książka Mirka w księgarniach ukazać się ma w pierwszej połowie przyszłego roku, gdzieś na przełomie kwietnia i maja.

Bombel jest opowiadaniem o życiu ludzi, których doskonale znam, pisząc *Bombla* uwieczniał pamięć nie tylko o sobie, ale i o nich. Mirek potrafił słuchać, nie pochodził z „gospodarki”, więc czasu wolnego popołudniami miał sporo. Spacerując odpoczywał od nauki, od czytania, dotleniał się. Odstawał od rówieśników, dzieci rolników nie miały tyle wolnego czasu, pomagały rodzicom w pracach polowych i w gospodarstwie, a te z PGR-u miały inne zainteresowania. Mirek ciekawy świata szedł skonfrontować książkową wiedzę z życiem, nie gardził nawet towarzystwem prawdziwego Bombla, Pietrka i ich kompanów. Słuchał, a później to co zapamiętał, przełał w *Bombla*. Ta książka mówi o trudnych sprawach, które dotyczą tym razem dorosłych, bohaterzy są starsi od Mirka. Czytając przekonywałem się, że młody Człowiek widzi więcej ode mnie, Bombła po-

strzega jako dobrego i inteligentnego człowieka, którego życie odstawiło na bocznicę. Społeczność ludzi tego pokroju bardzo często tam już pozostawiały na stałe i bocznice często zaczyna nawet nazywać ich domem, choć doskonale zna prawdziwy adres tych ludzi. Mirek postępuje inaczej, tytułowy Bombel budzi we mnie sympatię i współczucie, to dzięki niemu zaczynam przelewać te uczucia na rzeczywistego Bombla.

Czytam o Bomblu i Pietrku i kartki same lekko przewracają się, nie wiadomo, kiedy nie przeczytane strony zaczęły przegrywać z przeczytanymi, jest ich coraz mniej. Mam świadomość, że razem z bohaterami wchodzę w ich tragiczne życiowe zakręty. *Bombel* jest tragikomedią, przynajmniej dla mnie. Mirek w zachowanie Bombla wplótł zapewne także własne przeżycia, mam tu na uwadze głównie opis przeżywania śmierci ojca, w *Bomblu* z tego powodu cierpi jeden z głądyszowskich strażaków. Opisana jest tam autentyczna tragedia innej rodziny, ale ja odnoszę wrażenie, że w *Bomblu* ból wywołany tragiczną śmiercią w nurtach Gładyszowianki zlewa się z Mirkowym bólem. On doskonale wiedział, co to znaczy nagle stracić ojca, dlatego tamta tragiczna śmierć nie uszła jego uwadze.

Za *Bociana i Lolę* zebrał bardzo pochlebne opinie, ale ja niestety nie znam jej, przeczytałem jedynie jej niewielki fragment – *Opowieść Starucha*.

Mirek Nahacz jest znany, bo pisał książki. Mirek Nahacz studiował, pisał recenzje dla pisma „Lampa”, felietony do „Filipinki”, współtworzył scenariusz *Egzaminu z życia*, serialu ukazującego się w drugim programie Telewizji Polskiej – dziś nie ma go już z nami.

Mirka zapamiętam jako spokojnego, grzecznego i sympatycznego chłopca. Sława i uznanie wielkiego świata nie zawróciły mu w głowie, przynajmniej u nas w Gładyszowie zawsze był sobą, tym samym Mirkiem Nahaczem, nigdy nie zadzierał nosa.

Pytany o to, dlaczego nie pisze o nas (pierwszą jaskółką czegoś tak pożądanego była *Opowieść Starucha z Bociana i Loli*), odpowiadał, że do takich tematów musi jeszcze dojrzeć. Szkoda, wielka szkoda, że tak się już nie stanie.

Dołączam ciekawy tekst – mama Mirka znalazła go w szufladzie jego biurka. Są to Mirkowe przemyślenia o ludziach i o ziemi, którą Mirek bardzo dobrze znał, na której mieszkał od urodzenia, z którą nawet po śmierci związany jest nierozrwalną nicią, jej oddał swe ciało. Z tym tekstem maturzysta Mirek pojechał do Warszawy ubiegać się o indeks Uniwersytetu Warszawskiego. Przytaczam go w całości, gdyż są to na papierze uwiecznione ciekawe Mirkowe spostrzeżenia o naszej świadomości narodowej, Mirek dotyka tam naszego *to be or not to be*.

Marko POSTIŁ-JARUHA

Granice – przekraczanie, rozdzielanie i spójność (W oparciu o pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie)

Granica jest końcem, a pustki nie ma, więc koniec staje się zapowiedzią początku. Kluczowy wydaje się ten obszar, który ograniczając jedną przestrzeń, staje się równocześnie początkiem innej, jest kompilacją ich obu, syntezą mającą cechy charakterystyczne dla obszarów, które teoretycznie rozdziela. Teoretycznie, bo jeżeli przypatrzeć się dokładniej zjawisku pogranicza, jego istotą okaże się nie tyle separacja, co spajanie. Analogią najbardziej pasującą do terenów granicznych jest funkcja, jaką spełnia ikonostas, który będąc linią pozornie oddzielającą sferę boską od ludzką, de facto łączy je w jedno, nie izoluje, lecz umożliwia kontakt. Rozmawiając ze sprzedawcą sklepu po jednej stronie granicy posługuję się tym samym językiem, jakiego używam kontak-

tując się ze sprzedawcą po drugiej, a najważniejsze, że nie jest to ani język polski, ani słowacki, lecz łemkowski.

Tereny pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego są równocześnie przestrzenią, w obrębie której zachodzą skomplikowane podziały etniczne, często pośród ludności, która nie jest w stanie określić siebie dostatecznie dokładnie. Gdyby różnorodność tkwiła jedynie w różnicach wynikających z obywatelstwa, granica przybrałaby formę jednowymiarowej linii, a atrybutem pogranicza stałaby się klarowność. Kiedy różnica zaczyna tkwić w czymś tak podstawowym jak religia, język, samookreślenie narodowe, interpretacja własnej kultury i historii, linia ta nabiera drugiego wymiaru, stając się płaszczyzną, a metafora pokrywa się z geografą.

Atomizacja świadomości Łemków sięga absurdu, powstają historyczno-teozoficzne paradoksalne hybrydy, zawierające w sobie fragmenty wszystkich innych poglądów. Jednak ten nieprawdopodobny podział istnieje jak gdyby ponad codziennością, jest obecny jedynie w jałowych dyskusjach garstki osób, są to granice często intelektualne, a ich rozpatrywanie obce jest zwyczajnemu życiu. Poglądy tkwiące w ludziach, którzy mieszkają w zdecydowanej części na wsiach, przypominają „genetycznie” przekazywane dogmaty, ponad które nie da się wykroczyć, do których podważenia nawet nie da się zbliżyć i które same się tłumaczą i udowadniają. Granica nie powstaje wcale na płaszczyźnie różnicy interpretacji historii własnego narodu, bo o to

Lemkowszczyzna na południe od beskidzkich stoków i polsko-słowackiej granicy

nawet głupio byłoby pobić się, pijąc wódkę z sąsiadem, który myśli inaczej. Najważniejsza granica tkwi raczej w marazmie, jaki owładnął Łemków, tym silnym przekonaniu, że w zasadzie ich czas już minął, że innego nie będzie i teraz trzeba tylko pogodzić się z tym, że ich dzieci ożenią się z dziećmi Polaków, z tym gorzkim stwierdzeniem, które coraz częściej słyszę z ust moich krewnych, że „za pięćdziesiąt lat już nas nie będzie”.

Granica, która rozdziela możliwość i marazm jest jak wąż, który zjada swój ogon, ponieważ samo jej istnienie hamuje chęć woli działania – czyli jej przekroczenia. Choć w zasadzie trudno dziwić się ludziom, że nie ma w nich żywej chęci zachowania własnej kultury ponad wszystko. W rzeczywistości pogranicza chęć utrzymania kultury miażdżona jest przez coś o wiele bardziej realnego i ludzkiego – głód, lęk, smutek, brak. Choć może jest i tak, że skoro pokolenia Łemków po 1947 roku wychowały się na gorzkich opowieściach o wielkiej krzywdzie, urastającej w wyobraźni dziecka do czegoś mitycznego, a więc do swoistej kary, marazm jest wynikiem pokory.

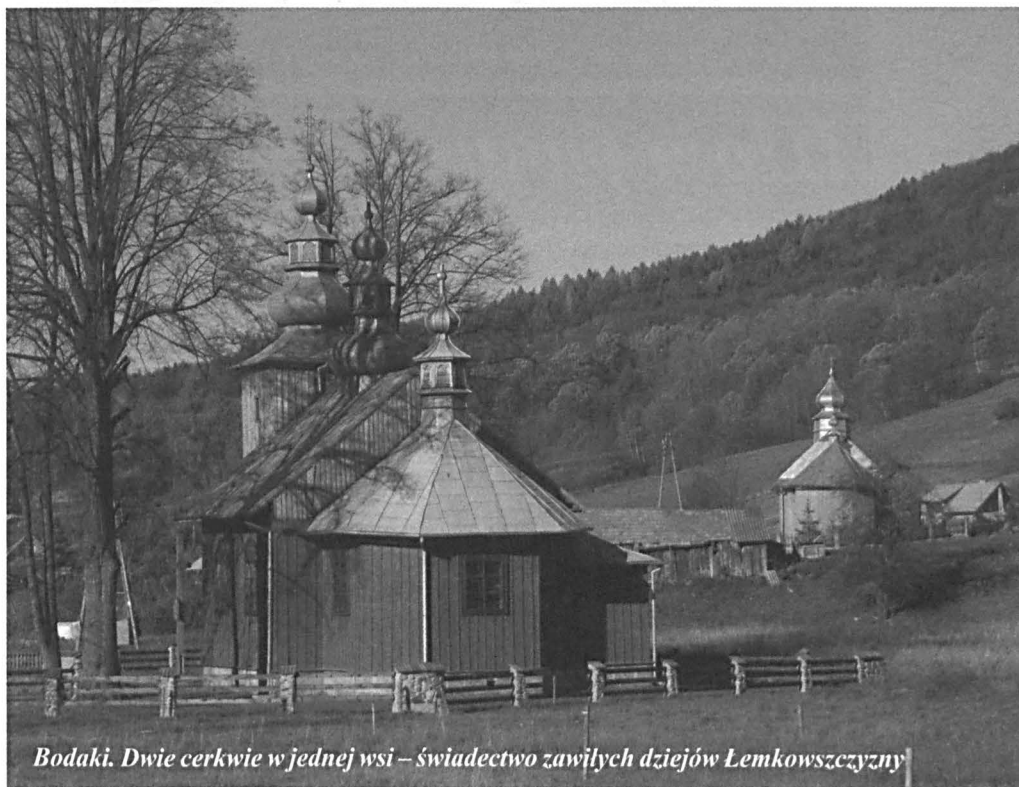
Kiedy dochodzi się do jakiejś doliny, to widzi się najpierw pustkę, brak wypełnienia, brak czegoś, co wyraźnie do niej pasuje, co zostało brutalnie wymazane, niemalże zdematerializowane. Ale zadziwiający paradoks tkwi w tym, że pustka wynikająca z tragedii jest ni mniej ni więcej, tylko po prostu bardzo i niewypowiedzianie piękna. Piękno wynika z tragedii, ale skoro przyciągnie i spowoduje coś ewidentnie korzystnego dla pogranicza,

czy można powiedzieć, że tragedia zyskuje wydźwięk inny od pierwotnego?

Wydawnictwo „Czarne” udowodniło, że marazm jest do przezwyciężenia, że poddawanie się mu jest jedynie trwaniem w wygodnej iluzji. Warsztaty fotograficzne dla dzieci z popegeerowskich miejscowości zakończyły się wystawą fotografii w wiedeńskim Pavillon Pirosha oraz wydaniem albumu. Udowodniono, że obserwowanie rzeczywistości, utrwalanie jej w artystycznej formie przekazu jest pewnym sposobem na przezwycięzenie marazmu.

Sam jestem autorem książki wydanej przez wydawnictwo „Czarne” i prawdę mówiąc nie wiem, czy kontakt z ludźmi, którzy udowodnili mi, że nawet mieszkając w tak trudnym świecie, można zajmować się kulturą, nie zadziałał tak, jak w wypadku dzieci, którym rozdano aparaty fotograficzne.

Wydawnictwo „Czarne”, poprzez pozycje, jakie wprowadza na polski rynek czytelniczy, wypełnia też znaczną lukę, propagując znakomitych autorów środkowoeuropejskich, niestety jak dotąd mało

Bodaki. Dwie cerkwie w jednej wsi – świadectwo zawitych dziejów Lemkowszczyzny

знаних в Polsce (Ádám Bodor, Jurij Andruchowycz, Taras Prochaško, Simona Popescu). W większości ich twórczość jest syntezą kultur, opisując mentalność Wschodu sięgając do dziedzictwa literatury Zachodu...

Wzbogacenie rzeczywistości przez współlistnienie i w oczywistej konsekwencji oddziaływanie dwóch wielkich kultur (Wschodu i Zachodu) i to tak fundamentalnych dla Europy, w każdej, nawet najmniejszej, miejscowości, jest jak gdyby przeniesieniem procesów dotyczących całych krajów na skalę mikro. Wielokulturowość reifikuje wprost w rzeczywistość, w jej najbardziej doświadczalną

formę – w materię. Drewniane cerkiewki obok kamiennych kościołów, krzyże wschodnie obok zachodnich.

Mieszkając od urodzenia w samym środku Beskidu Niskiego, nie jestem w stanie ustalić granicy, która tkwi nie w materialnej formie rzeczywistości, a w czymś tak nieuchwytnym, jak świadomość. Dwie wielkie kultury zadziały jak swe dopełnienia, ikony pisane przez podkarpaccich twórców zawierają w sobie pełnię ortodoksyjnej, wschodniej mistyki, jednak przez zastygłe twarze świętych często przebijają się barokowe uczucia.

Oddziaływanie pogranicza na mnie mogę obserwować w niemalże genetycznej fascynacji Europą środkową i wschod-

nią. Tereny na wschód i południe od Beskidu przestają być jedynie geograficznymi pojęciami, podskórnie utożsamiam je z czymś złożonym nie tylko z miejsc, ale też z uczuć. Do wschodnich kresów Polski, zachodnich Ukrainy, galicyjskich miasteczek Węgier, Słowacji czy Czech czuję bezpodstawne przywiązanie. W pewnym sensie przekraczając granicę między tymi państwami nie czuję, że wkraczam w coś zupełnie różnego, odbieram to raczej jako kontynuację, płynne przejście, bez którego rzeczywistość utraciłaby koherencję i fizyczną spójność.

Mirek NAHACZ
Fot. J. Hawryluka

Сьогоднішній Загорів. Петропавлівська церква. Фото: Ю. Гаврилук

Що я бачив у рідному селі Загоріві

У вересні я відвідав на Підляшші своє рідне село.

Я звернувся до службовця земельного відділу в Білій з таким запитанням:

— Чи можу знати, хто і на яких прачках займає господарство по моєму братові Стефанівському? На те я отримав таку відповідь:

— Хто ви є? Прочитайте на вивісці, що нині ми такі справи не розглядаємо. І велів мені вийти за двері.

На вулиці огорнув мене жаль.

У той же день поїхав я до Загорова. Але я не міг його впізнати. Колись ані латочки землі не лежало цілиною. Тепер урожайна земля набрала вигляду степу. Від забудови українських селян

залишилися тільки комори. Стріхи погнили. Вікна з рамами вийняті, а в деяких похилилися стіни та розвалилися печі. Дехто, а таких чимало, вертаються возами, дехто знов за гроші отримує вагони, дехто тільки з чимоданом.

Я думаю, що все це не гаразд. Держава в 1947 році, не питаючи згоди, вагонами нас перевозила. Хай тепер теж дасть нам безплатні вагони на поворот додому. Українці на те заслужили. Вони теж боролися у рядах польської армії проти німців.

Маючи трохи часу я побував у селах Хорошинка, Межилистя, Заболоття, Кузавка, Ганна і Голишево. З тих сіл багато людей вже повернулось. Вони задоволені, хоч дехто прямо каже, що

не буде йому так добре, як на Західних землях.

Лишився мені ще один важний момент, на який я звернув увагу. На Схід вертаються переважно старші люди. А де ж ті, що вчилися на лікарів, вчителів, агрономів, техніків та інших?

Чому ж вони не вертаються до своїх сіл? Чи в глухих відсталих селах на Підляшші не потрібні лікарі, вчителі, агрономи? Бажано, щоб і вони вернулися разом зі своїми родинами. Треба з занедбаного села зробити передову, повну життя людську оселю.

Михайло СТЕФАНІВСЬКИЙ

„Наше слово”, № 14, 18.11.1956 р., с. 7.

Українські могили над Сяном

Листопад – місяць пам'яті... Могили, про які повинні пам'ятати українці, розкинуті по всіх усядах, де в першій половині XX ст. гриміла українська зброя та проливалася кров за волю. Краще, щоб була це кров ворогів, але від кулі не сховаєшся – якщо маєш відвагу вийти в поле...

Цю відвагу мали українці з Надсян, які в листопаді 1918 року послухали наказу: *Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону!* Багато могил, які тоді вирости, знищив час, який перетворив чимало українських цвинтарів на чагарники. До знищення пам'ятників, як хоч би в Пикуличах, була причетна вже людська рука. Після розвалу комуністичного режиму українська громада доклала немало зусиль до віднайдення та відновлення місць поховань і меморіалів. Усе ж попереду ще багато праці.

Перемишль, колишня столиця Володаря Ростиславича, з якої почалося становлення могутнього Галицького князівства, на початку XIX ст. став важ-

ливим осередком українського національного відродження, „Атенами над Сяном”. Перемишль має великі заслуги у справі перших починів пробудження українського народу до нового життя й до першої освітньої праці та поши-

рення національної свідомості, він навіть випередив до певного ступеня головний і природний осередок українського культурного життя – Львів, – писав про це місто філолог та історик Євген Грицак.

Wielka wojna, która właśnie trwa, wyniosła w Europie nowy problem narodowy – problem stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego. [...] I świat mówi o sprawie ukraińskiej i sami Ukraińcy inaczej o niej zaczęli mówić, niż dotąd zwykli. Nie o ukraińskie pieśni czy hafty, nie o ukraiński teatr czy amatorski spektakl, nie o ukraińskie kluski, nalewkę, trepaka czy niebieskie szarawary, nawet nie o ukraińskie gazety, nie o „Proswity” czy o ukraińską szkołę, nie o podział Galicji czy o „autonomię” Ukrainy idzie dzisiaj mowa, a o niepodległe państwo ukraińskie.

Tak, bracia! o państwo ukraińskie – niepodległe i od nikogo niezależne!

Słowa te pochodzą z wydanej w 1915 r. przez Związek Wyzwolenia Ukrainy broszury „Samostijna Ukraina”, której autorem był Longin Cehelski (1875–

1950), jeden z czołowych działaczy ukraińskich w Galicji. I rzeczywiście – dokonane w marcu 1917 r. obalenie caratu w Rosji i o półtora roku późniejszy upadek Austro-Węgier otworzyły perspektywę utworzenia niepodległej Ukrainy. Okazało się jednak, że spośród narodów, które aspirowały do władania ukraińskim obszarem etnicznym, w najgorszej sytuacji są właśnie Ukraińcy, będący dopiero w trakcie odbudowy własnej politycznej elity i narodowego poczucia w masach, nie mający też sojuszników wśród państw zwycięskiej Ententy. W tych warunkach, zapoczątkowane utworzeniem w Kijowie Ukraińskiej Centralnej Rady (17 marca 1917 r.), budowanie państwowości ukraińskiej, będące w znacznej mierze nie skutkiem dalekosiężnych planów, lecz reakcji na rozwój wydarzeń (początkowo bardzo korzystny), prowadzone więc metodą prób i błędów, nie zostało

uwieńczone oczekiwanym sukcesem – Ukraińskiej Republiki Ludowej nie udało się utrzymać na politycznej mapie Europy.

Jednak w czterdzieści lat później, gdy Ukraina tkwiła w okowach, jak składowa część „nieruszymow” ZSRR, mieszkający w USA ukraiński historyk Iwan Łysiak-Rudnycki stwierdzał, że: *błędem byłoby mówić o porażce ukraińskiej rewolucji. Nie osiągnęła ona swego ostatecznego celu, ale to ona wewnętrznie przekształciła społeczeństwo Ukrainy, tworząc z niego nowoczesny naród. Odtąd na tym właśnie fundamencie rozwija się całe życie ukraińskie.*

Tok wydarzeń potwierdził słusność tych słów. Zwycięstwo „bolszewików” nad „petlirowcami” nie przyniosło bowiem restytucji stanu sprzed I wojny światowej, gdy Ukraina wydawała się etnograficznie interesującym „Południem Rosji” z nieliczną i mało

wpływową grupą „ukrainofilów”. Wprawdzie Ukraińską Republikę Ludową bolszewikom udało się zniszczyć, ale na jej miejsce musieli oni stworzyć Ukraińską SRR, która ogłaszając w sierpniu 1989 r. deklarację o niepodległości ostatecznie pogrzebała sowieckie imperium. Tak więc krew przelana w latach 1917–1921 nie była daremną daniną – dzięki niej z etnograficznego embrionu narodził się naród polityczny, którego pomimo milionowych ofiar podczas stalinowskich czystek, sztucznego głodu i kolejnej wojny światowej nie udało się moralnie uśmiercić. Jednym z najważniejszych epizodów tej ukraińskiej rewolucji – „narodzin narodu” – było powstanie w listopadzie 1918 roku Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej i bojowa epopeja Ukraińskiej Armii Halickiej.

(Ł. S.)

4 листопада 1918 року в центральній частині Перемишля, в якому діяла місцева Українська Національна Рада, встановлена була українська влада. Лівобережна частина міста, т. зв. Засяння, опинилася в польських руках. 11 листопада польські війська, які прибули із Кракова, захопили місто.

Могили вояків, які загинули під час боїв у Перемишлі та на його околицях, й інших учасників визвольних змагань збереглися і на території самого міста, і на цвинтарях у деяких селах: Молодовичі, Селиська, Мальговичі, Грушовичі, Корівники, Радруж.

На перемиському міському цвинтарі при вул. Словацького спочивають офіцери й стрільці Української Галицької Армії, які загинули під час боїв чи по-

мерли згодом від ран, і члени Української Національної Ради. В окремому родинному гробівці спочиває її голова Теофіл Кормош (тут розміщено також таблицю, присвячену двом уродженцям Надсяння, які полягли в бою під Крутами 29 січня 1918 р.). Старанням української громади Перемишля останнім часом відновлено могили солдатів УГА, що віддали свої життя у 1918-1919 роках: Олександра Бия, Юліана

Західно-Українська Народна Республіка

Напередодні Першої світової війни значна частина українських земель – Східна Галичина, Буковина та Закарпаття – перебували у складі Австро-Угорщини. Коли в жовтні 1918 р. в умовах воєнної поразки австро-німецького блоку та національно-визвольної боротьби народів Австро-Угорська імперія розпалася на декілька незалежних держав, і українці почали робити рішучі заходи зі створення власної держави на західноукраїнських землях.

Наприкінці вересня 1918 року у Львові було сформовано Український Генеральний Військовий Комісаріат, який розпочав роботу з підготовки збройного повстання. 18 жовтня 1918 р. у Львові було утворено Українську Національну Рад (УНРада) – політичний представницький орган українського народу в Австро-Угорській імперії. 19 жовтня 1918 р. УНРада проголосила Українську державу на всій українській етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття. Було вирішено виробити демократичну конституцію та обрано президента, яким став Євген Петрушевич.

Державний герб ЗУНР

31 жовтня 1918 р. у Львові стало відомо про приїзд до міста Польської ліквідаційної комісії (створена 28 жовтня 1918 р. у Кракові), яка мала перебрати від австрійського намісника владу над Галичиною – і включити її до складу Польщі. УНРада поставила перед австрійським урядом питання

про передачу їй всієї повноти влади у Галичині та Буковині. Проте австрійський намісник Галичини генерал К. Гуйн відповів категоричною відмовою. Тоді було вирішено взяти владу у Львові збройним шляхом.

В ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. стрілецькі частини, очолювані сотником Дмитром Вітовським, зайняли всі найважливіші урядові установи у місті. 13 листопада 1918 р. було затверджено Конституційні основи новоствореної держави – «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії», згідно з яким вона отримала назву «Західно-Українська Народна Республіка».

Закон визначав територію ЗУНР, яка включала українські етнічні землі і охоплювала Галичину, Буковину і Закарпаття (70 тис. кв. км, населення – 6 млн осіб). Затверджено герб держави – Золотий Лев на синьому тлі, та прапор – блакитно-жовтий. Національним меншинам на території ЗУНР гарантувалися рівні права з українським населенням.

Козла, Симона Шкреметка, лікаря, вченого, публіциста та суспільного діяча полк. Михайла Коса (1863-1930) та Михайла Демчука (1881-1941). На цвинтарі біля Успенської церкви на Вовчанській вулиці під таблицєю „За волю Вітчизни” спочиває Тарас Богдан Фільц (загинув 17 листопада).

Окреме значення має Український воєнний цвинтар при вулиці Пикулицькій, на якому поховано вояків УГА й Армії Української Народної Республіки, які в 1918-1921 роках перебували в таборі для полонених, та інтернованих, розташованому в селі Пикуличі.

Місцем боїв у листопаді 1918 р. було також село Селиська, що недалеко від прикордонної Медики. Тут на опущеному цвинтарі попри одну з вулиць села зберігся по-мистецьки виконаний пам'ятник „Борцям за волю України”, поставлений, мабуть, при не збережених уже могилах стрільців УГА, які загинули 17 листопада 1918 року. На пам'ятнику викарбувано прізвища Марка Сеника (нар. 1890 р.), Івана Сороки (нар. 1869 р.), Миколи Стисла (нар. 1895 р.), Олекси Мартишка (нар. 1899 р.) та Ефросини Щирби (нар. 1899). Бетонний монумент виконаний якісно і сьогодні ще у дуже доброму стані, але розташований на узгір'ї біля дороги цвинтар, на якому збереглося декілька кам'яних хрестів, занедбаний.

До нової Української держави єврейське та німецьке населення поставились лояльно, а поляки розпочали воєнні дії проти української влади. Почалися вони 1 листопада 1918 р. збройним виступом у Львові об'єднаних польських підпільних військових організацій. Активна військова підтримка польського повстання у Львові варшавським урядом спричинила початок війни між Польщею і ЗУНР. Поза Львовом бої з поляками затяглися на західних кордонах ЗУНР. Українці відбили Перемишль 4 листопада, але вже 11 листопада втратили його знову, що дозволило галицьким полякам тримати безпосередній зв'язок з Краковом і привозити підкріплення до Львова. 21 листопада 1918 р. внаслідок кровопролитних боїв польські війська захопили Львів. Уряд ЗУНР переїхав до Тернополя, а з кінця грудня УНРада і уряд ЗУНР знаходились у Станіславові (тепер Івано-Франківськ).

22 січня 1919 р. у Києві відбулося урочисте проголошення Акту про Злуку ЗУНР і УНР (Наддніпрянська Україна) в єдину соборну Українську Народну Республіку.

ЗУНР отримала назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗОУНР). Проте внаслідок складної міжнародної і внутрішньої ситуації возз'єднання двох українських держав не було втілене у життя, і їх адміністративні органи продовжували діяти майже незалежно.

У січні-травні 1919 р., незважаючи на постійну нестачу зброї, боєприпасів і амуніції Українська Галицька Армія контролювала ситуацію на українсько-польському фронті. Але наприкінці лютого 1919 р. успішний наступ української армії був припинений на вимогу Паризької мирної конференції, яка для переговорів з урядом ЗОУНР про умови перемир'я з Польщею вислала місію яку очолював генерал Бертемі (Франція). Місія поставила вимогу негайного припинення воєнних дій і запропонувала демаркаційну лінію між двома сторонами, на підставі якої 40% Східної Галичини (Львів і Дрогобицький нафтовий басейн) відходило до Польщі. Уряд ЗУНР цієї пропозиції не прийняв, після чого воєнні дії відновились.

Фото Ю. Гаврилюка

Погруддя Дмитра Вітовського.
Меморіал воїнам УГА у Львові

При церкві в Молодовичах поховано офіцера УГА Лева Пашковського (нар. 1889 р.), випускника української гімназії в Перемишлі, який поліг 22 листопада 1918 р. поблизу Нижанковичів (таблицю з написом знищено). На

цвинтарі біля церкви в Мальговичах збереглися могили Петра Голуба та Панька Чури, які загинули 4 листопада 1918 року (з написами „Поліг за волю України”). У цьому селі народився Григорій Піпський (1896-1918), який по-

клав життя в битві під Крутами. У селі Корівники, що на самій межі Перемишля, в родинному гробівці поховано чотару УГА Петра Микиту, який загинув у листопаді 1918 р. В Грушовичах похований стрілець УГА Теодор Федечко (загинув 1919 р.). У Радружі, в Любачівському повіті, на цвинтарі біля найціннішої дерев'яної церкви на території Польщі спочиває Михайло Старосілець, який 19.XII.1918 р. „положив своє життя за волю рідної землі”.

Перелічені українські могили над срібнолентим Сяном – це лише частина поховань із періоду, коли українці та поляки пробували відновити втрачену на декілька сторіч раніше державну межу, яка є найкращою запорукою добросусідства. А про рівень цього добросусідства найкраще засвідчує ставлення до могил нещодавніх ворогів.

Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора статті

13 травня 1919 р. Найвища Рада країн Антанти зробила нову спробу укласти перемир'я між воюючими сторонами. На цей раз пропозиції міжсоюзницької комісії, яку очолював генерал Л.Бота, були прийняті українською стороною. Проте умови перемир'я, за якими Дрогобицький басейн залишався за ЗУНР, були відкинуті польським урядом.

В цих умовах 15 травня 1919 р. на український фронт у Галичині та Волині була кинута сформована і озброєна у Франції 80-тисячна польська армія генерала Ю. Галлера, яка (на вимогу Антанти) призначалася лише для боротьби проти більшовиків.

На початку червня 1919 року польські війська захопили майже всю Галичину, за винятком терену між Дністром і нижнім Збручем. 7-28 червня 1919 р. УГА під ко-

мандуванням О. Грекова провела Чортківський наступ, внаслідок якого значна частина Галичини була визволена від польських військ. Проте нестача зброї і боєприпасів змусила УГА протягом червня-липня 1919 р. відступити на старі позиції. 16-18 липня 1919 р. УГА відступила за р. Збруч. Територію ЗОУНР захопили польські війська.

З липня до листопада 1919 р. місцем перебування керівництва ЗОУНР був Кам'янець-Подільський. Наприкінці листопада 1919 р. Є.Петрушевич і уряд ЗУНР були змушені переїхати до Відня, де продовжували активну міжнародну діяльність щодо захисту державних інтересів ЗУНР.

Найвища Рада Антанти у червні 1919 р., побоюючись наступу більшовиків за Збруч, погодилась на тимчасову окупацію

польськими військами Східної Галичини, залишивши юридичні права над цією територією за союзними державами. 21 листопада 1919 р. під тиском польської сторони було укладено «Договір між союзними державами і Польщею про Східну Галичину», за яким Галичина входила на 25 років до складу Польської держави, зберігаючи статус територіальної автономії. Після закінчення цього терміну статус цих земель мав визначатися шляхом самовизначення місцевого населення.

Протягом 1920-1923 рр. уряд ЗУНР і президент Є.Петрушевич постійно ставили перед Лігою Націй, Найвищою Радою і Радою Послів держав Антанти питання про відновлення незалежності ЗУНР. Однак лідери країн Антанти зацікавлені в існуванні сильної Польської держави як противаги Радянській Росії, не наважувалися прийняти справедливе рішення з цієї проблеми. 14 березня 1923 р. на засіданні Ради Послів держав Антанти були визнані фактичні кордони Польщі на Сході з умовою надання автономії для Східної Галичини. 15 березня 1923 р. екзильний уряд ЗУНР припинив існування. (Н.Н.)

На стор. 36: Ювілейні монети Національного Банку України „90 років утворення Західно-Української Народної Республіки” (в обігу з 3 листопада 2008 року) та „Євген Петрушевич” (в обігу з 23 травня 2008 року).

Pisanie ikon

Podstawy ikonowego pisma – 3

Ikonograf-rzemieślnik

Z postanowień Soboru Stu Rozdziałów dowiemy się, że ikonografowie, którzy żyją według wyżej opisanych reguł, mogą otrzymać wiele. Jeden z artykułów głosi, że: *Jeżeli mistrzowie malarscy (...) zaczną żyć zgodnie z przykazaniem Bożym i gorliwość w dziele Bożym przejawiać będą, car malarzom takowym okaże swe względy, a arcy-pasterze w opiece mieć ich będą okazując szacunek większy niż wobec prostych ludzi. Owi malarze mogą też przyjmować czeladników, aby przekazać im wszystkie swe umiejętności i przyuczyć do życia w cnotliwości i czystości, przywodząc ich do swoich ojców duchownych.*¹

Zważmy, jak wielkim prestiżem cieszy się ikonograf w krajach Kościoła Wschodniego, jest on pod kuratelą największych osobistości kraju. Tylko ci najlepsi otrzymywać będą liczne zamówienia, mogą więc zatrudnić w swych warsztatach: *czeladników, aby przekazać im wszystkie swe umiejętności i przyuczyć do życia w cnotliwości i czystości, przywodząc ich do swoich ojców duchownych.*

Niektórzy z tych ikonografów musieli mieć ogromne warsztaty, w Heraklionie (Kandia) na Krecie działał ich cech - *Szkoła św. Łukasza*, który w latach 1453-1526 zrzeszał około 120 ikonografów. W roku 1499 dwóch kupców zamawia u trzech malarzy ikon w Kandii 700 ikon Matki Boskiej, które wykonane miały być w ciągu 45 dni. Tak

wielkie zapotrzebowanie na ikony było wówczas i prawie takie samo jest również obecnie, ikona nadal zadziwia nas swym tajemnym światłem, jej przesłanie zawsze jest aktualne i niezmiennie, bo Bóg jest właśnie taki. Oto współczesne arcyciekawe zamówienie: *Proszę dostarczyć w najszybszym możliwym terminie 500 ikon. Temat: Matka Boska. Styl: XIX wiek. Rozmiar: 30*40 cm. Cena: w przedziale 2000 – 10 000 USD. Proszę o teleksowe potwierdzenie przyjęcia zamówienia. Z poważaniem, Issei Fujiwara, wiceprezes, Firma GEKKOSO.*²

Arcyciekawa jest również opinia adresata tej informacji, Michela van Rijina. Przytoczę ją w całości, oto ona: *Moją pierwszą reakcją było oburzenie. Czy oni nie zdają tam sobie w Japonii sprawy, że ikony to dzieła sztuki, a nie wyroby przemysłowe schodzące z taśmy niczym samochody Toyota? Czy wydaje im się, że mogą zatelefonować do jakiegoś monastynu na odludziu, gdzieś w Rosji czy Macedonii, poprosić o połączenie z takim lub innym malarzem, który żył i działał dwieście albo i trzysta lat temu, i bezceremonialnie złożyć zamówienie, tak jak oni u siebie zamawiają hamburgera u McDonalda za rogiem?*³

Ta wypowiedź nie wymaga komentarza, dodam jedynie, że ikona jest nie tyle dziełem sztuki, co dziełem modlitwy i że jest, albo winna być, zaczątkiem naszej modlitwy, a nie towarem handlowym.

Powyższe przykłady doskonale obnażają mechanizm psucia ikon, są początkiem procesu powstawania setek ikonopodobnych obrazów. Ikona nie jest i nigdy nie będzie wytworem masowej produkcji. Komercyjne podejście do ikony sprawiło, że coraz mniej było już ikonografów i niestety coraz to większej liczbie ówczesnych malarzy ikon należałoby: *wpoić umiejętność rysunku i zmusić do wczytywania się w Pisma greckich Ojców Kościoła.*⁴ Doszło do tego, że patriarcha Nikon w 1655 r., w Święto Prawosławia, jest to pierwsza niedziela Wielkiego Postu ustanowiona na pamiątkę triumfu obrońców ikon w długoletnim sporze z ikonoklastami, w moskiewskich cerkwiach rozkazał zniszczyć wiele ikonopodobnych obrazów, sam: *ujmował w prawą rękę ikony jedna za drugą, pokazywał je zebrany i następnie rzucał na posadzkę z taką siłą, że rozpadały się na kawałki.*⁵

Jakże ikona może być ikoną skoro: *Mieszkańcy Chohuja, Szuji i Palech sprzedają ikony na rynkach najodleglejszych wiosek, zamieniają je na jaja i cebule.*⁶ Wówczas pojawiają się również ikony tłoczone, papierowe, które prawdziwą ikoną, w ortodoksyjnym rozumieniu ikony, nigdy nie były i nie

бедą. W owych czasach, jak twierdzi Antoni Czechow, był w Rosji: *popyt na sztukę (...) duży, ale Bóg nie daje artystów*.⁷ Komisja trzymająca pieczę nad czystością trudnej sztuki pisania ikon stwierdziła, że: *brak jest artystom nawyków do bizantyjskiego stylu, a Akademia nie przygotowała ich do wykonywania malowideł cerkiewnych*.⁸ Wówczas mało było takich czeladników, którym: *Bóg ześle owe zręczności w rękach, (których) przyprowadzi (...) mistrz do arcy-pasterza, a arcy-pasterz obejrawszy to, co uczeń namalował na obraz i podobieństwo i upewniwszy się, że żyje w czystości i wielkiej pobożności przestrzegając przykazań Bożych, a nie w zgorszeniu i rozpuszczeniu, pobożności i świętym owym dziełem zajmował się z gorliwością wielką i oddane mu będzie poszanowanie znacznie większe od tego, które należy się prostym ludziom*.⁹

Coraz więcej było takich, którym: *Bóg nie daje owej zręczności w rękach i malując źle, albo prowadzić zaczynają gorszący tryb życia i podają się za kogoś lepszego niż są w istocie, pokazując obraz czegoś innego niż to, co należało przedstawić, arcy-pasterz zbadawszy wnikliwie całą sprawę surowo zajmować się malarstwem ikon im zakazuje, aby innych podobnych im malarzy lek ogarnął i niczego takiego nie śmieli tworzyć*.¹⁰

Malarz ówczesny malując ikony już nie modlił się, ani nie pościł. Malując ikony nie myślał o Bogu, lecz o potencjalnych kupcach i o ich pieniądzach. Na ikonach pojawiała się coraz więcej martwych szczegółów gubiących w sobie Głos Boga, mącących Bożą Czystość i Boży Spokój. W miejscu Wiecznej Światłości pojawia się gra stworzonego światła i cieni. Moskiewski Synod stwierdza, że aby powstała prawdziwa ikona nie wystarczy samo pragnienie pisania ikon, że artysty bardziej od talentu potrzebny jest żywy kontakt z Bogiem. Ikony stworzone bez Boga są: *bluźniercze i swoim bluźnierstwem bezczeszczenie czyniące samym wyobrażonym na nich świętym*.¹¹

Ikony tamtych czasów niezwykle trafnie scharakteryzowała Barbara Dąb-Kalinowska, która w swej książce napisała: *Dla artystów uprawiających „zachodni sposób malowania” oczywiście było wprowadzenie do obrazów światłocienia, pozbawienie ich napisów identyfikujących występujące na nich postacie („inskrypeja jest duszą ikony”), eliminacja koloru złotego, który stanowi „centrum Boskiego życia”, a to wszystko razem z perspektywą linearną było niezgodne z teologią ikony*.¹²

Mówiąc o czystości ikony stwierdzić należy, że relacje modlitwy i artyzmu w ikonie

są skomplikowane. Pososzkow twierdzi, że *artyzm nie jest w ikonie najważniejszy, gdyż: każdy obraz jest święty imieniem Pańskim, a nie tym, czy jest dobrze, czy źle namalowany*.¹³ Coś wielkiego jest w tym prostym zdaniu, no bo czyż obecność Boga w ikonie można uzależniać od cielesnego piękna ikony. Na pewno nie, wówczas Chrystus nigdy nie narodziłby się. Słowo Boże nie mogłoby wziąć na się ciało, gdyż nasze ciało w niczym nie przypomina, ani w niczym nie dorównuje Bożemu „Ciału”, ale zostało stworzone na obraz i podobieństwo Boże. Ono jest owszem spaskudzone przez człowieka, ale ono nadal jednak obrazem Boga pozostaje, Syn Boży przychodzi je odnowić, oczyścić z brzydoty grzechu.

Nie ma większego sensu dalsze spieranie się w tej materii, przecież wiemy, że czasami cuda dzieją się za sprawą Boga, który wstępuje do naszego życia za pośrednictwem nawet papierowej ikony, rzeźby czy ikonopodobnego obrazu. Jak to wytłumaczyć? To proste, owszem Bóg lubi artyzm, piękno sztuki, ale mieszka też w brzydocie i trądzie. Artyzm i piękno obecne musi być w duszy i sercu ikonografa oraz osoby modlącej się przed ikoną. Najlepiej w jednym i drugim jednocześnie, czasem Bóg mieszka w duszy artysty, a czasem tylko w osobie modlącej się przed ikoną. Bóg jest wszędzie, nie tylko w ikonie. Jest wszędzie, a jakże często nie dostrzegamy Go nigdzie. Jest obecny w zapisanej modlitwą ikonie, ona emanuje miłością Boga, a ona i On są nam obojętni, nie wpuszczamy ich w nasze życie.

Piękna ikona ułatwia człowiekowi nawiązanie modlitewnego kontaktu z Bogiem, ale

nie nawiązuje go za nas. Człowiek musi pragnąć bożej bliskości, wierzyć w Boga, wszystko Bogu powierzyć musi. Jeżeli tak uczyni, wówczas nie tylko ikona, ale niekanoniczna rzeźba, płaskorzeźba, zwykły obraz, a nawet papierowa reprodukcja, którą *Ortodoksi* pogardliwie nazwą bohomazem, sprawić może, że Bóg zlituje się nad nami i wówczas nie papier, nie płótno czy rzeźba, ale Bóg uroni łyzy szczęścia, łyzy zrodzone naszym nawróceniem, wzrostem naszej wiary niezłomnej.

Bóg jest wszystkim i we wszystkim.

Cdn.

Marko POSTIŁ-JARUHA

1. Paweł Florenski, *Ikonoostas i inne szkice*, Warszawa 1984, s. 145.
2. Robin Cormack, *Malowanie duszy. Ikony, maski pośmiertne i całuny*, Kraków 1999, s. 194.
3. Tamże.
4. Barbara Dąb-Kalinowska, *Między Bizancjum a Zachodem. Ikony rosyjskie XVII – XIX wieku*, Warszawa 1990, s. 102.
5. Tamże, s. 11.
6. Olga Popowa, Engelina Smirnowa, Paola Cortesi, *Ikony*, Warszawa 2003, s. 175.
7. Barbara Dąb-Kalinowska, op. cit., s. 120, przypis 81.
8. Tamże, s. 120, przypis 82.
9. Paweł Florenski, op. cit., s. 145.
10. Tamże.
11. Barbara Dąb-Kalinowska, op. cit., s. 73.
12. Tamże, s. 104.
13. Tamże, s. 72.

На землі дідів...

Закінчення з 28 стор.

Неділя, 20 липня 1975 р.

Ранком, о 11-й годині, ми верталися до Бельгії. Їхали цим разом туристичною дорогою через Ярослав, Ряшів, Краків, Катовіце, Ополе, Вроцлав. У кожному місті зупинялися. Так ця дорога набагато краща від тої, якою ми їхали до Брусна. Тато сказав, що відтепер тільки тою дорогою буде їхати.

Я була здивована, що тато ще хоче в Брусно їхати. Ні я, ні Надя таких бажань не маємо. Я сюди не збираюся їхати, хіба, що еwentуально на зустріч з родиною.

Ми переїхали границю десь під вєчір. Контролі ніякої не було, крім пас-

портної. Переїхали ми Східну Німеччину і з Західної Німеччини, з гаражу зателефонували Олі, що ми виїхали з „комуністичного раю”. Вона з Даркою нетерпеливо нас чекала.

У Бельгію ми приїхали в понеділок 21-го липня ранком, о 6-й годині. Ми були вимучені дорогою, емоційно й цей візит до Польщі не так скоро забудемо. І мали рацію панство Прихидні з Англії, що я краще зроблю, як поїду в Польщу, замість лишитися на Здвизі Спільки Української Молоді в Англії. Бо те, що я побачила на власні очі й почула від родини – ніяка книжка не могла б мені передати!

Марійка ГАЛАБУРДА

Не в'яне квітка українськості

(Україна і українці світу в поезії Івана Немченка)

Україна... Рідна пісня... Українське слово... Ці поняття єднають у світі мільйони людей. І не важливо, де ти живеш — у мальовничих Карпатах чи в таврійських степах, у краї поліських озер чи на просторах Слобожанщини, в промисловому Донбасі чи в курортному Криму, на далекому Зеленому Клину чи на близькій малиновій Кубані, чи тебе зігріває палюче сонце Австралії, чи ти губишся в туманах Альбіону, чи милують твоє око краєвиди Канади, чи дивує екзотика Бразилії та Аргентини... Коли ти українець, то в тобі живе-процвітає той цвіт, якого не побачиш, але завжди відчуєш серцем.

Це квітка любові і непокори, квітка єднання і волі. Квіт відродження українства... Саме цей символ і винесено в назву збірки поезій таврійського автора Івана Немченка. Герої його творів — діячі України та діаспори, що наближали добу незалежності й соборності. З різних століть вони озиваються до нащадків, мобілізуючи на подвижництво та офіру в ім'я Батьківщини: Ярослав Мудрий і Богдан Хмельницький, Іван Мазепа й Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш і Борис Грінченко, Дмитро Маркович і Михайло Грушевський, Микола Чернявський і Микола Куліш, Степан Бандера і В'ячеслав Чорновіл, Василь Стус і Володимир Івасюк...

Чимало таких подвижників волею долі опинилися в еміграції, але й там продовжували свою патріотичну діяльність, культурно-мистецькі справи в ім'я України. Це Софія Русова й Олександр Олесь, Василь Вишиваний і Євген Маланюк, Юрій Дараган і Олег Ольжич, Олена Теліга і Юрій Клен, Іван Багряний та Улас Самчук, Андрій Легіт і Богдан Бора... Їхніми долями, їхніми радощами й болями переймається поетове серце. А ще І.Немченко прослідковує зв'язки діячів діаспори з його рідною Херсонщиною. Це зокрема віддзеркалено в циклі „Король українських сердець”, присвяченому онукові австро-угорського імператора Франца-Йосифа Вільгельмові фон Габсбургу — відомому під іменем Василя Вишиваного сподвижникові Си-

мона Петлюри, борцеві за перемогу УНР, авторові поетичної книги „Минають дні”, виданої у Відні 1921 року.

Широко репрезентовано у віршах Івана Немченка й характерних представників літературного світу сучасного українського зарубіжжя (Яр Славутич і Остап Лапський, Зоя Когут і Міля Лучак-Горбачек, Іван Златокудр і Тадей Карабович, Іван Киризюк і Юрій Гаврилюк, Володислав Грабан та ін.). Порізному простелилися їхні життєві й творчі шляхи. Є в них і сонячні, й трагічні сторінки. Невипадково лірична присвята одному з цих співців називається „Відгомін «Вісли»”, адже йдеться про наслідки українофобської операції, проведеної 1947 року польськими службами при підтримці з Москви — акції, спрямованої на насильницьке виселення наших співвітчизників з етнічних районів Надсяння, Білгородщини, Холмщини, Любачівщини, Підляшшя, Лемківщини, Бойківщини з метою цілковитої асиміляції, винародовлення й денаціоналізації.

Закономірно, що автор не оминає в своїх віршах і яскравих постатей з літературного світу сучасної України (Дмитро Павличко, Петро Ребро, Валерій Бойченко, Степан Процюк, Євген Баран, Олександр Гордон та ін.), а також рідної Таврії (Микола Братан, Валентина Наумиш, Микола Василенко, Анатолій Кичинський, Валерій Кулик, Анатолій Крат, Володимир Пузиренко та ін.).

Книга Івана Немченка — поетичний заклик до українців у планетарному масштабі — згуртувати свої потуги задля утвердження справедливості „нашої” України як повноправної господарки на своїй землі, яку знають і шанують у світі. Це вимріяна у віках щаслива й вільна, миролюбна й цивілізована, багата і щедра країна...

Василь ЗАГОРОДНЮК

Іван Немченко, *Квітка України*, Київ — Херсон, Видавничий центр „Просвіта”, 2005, 135 сторінок.

Іван НЕМЧЕНКО: Акрівірші і епіграмки без золотої рамки

Іван Златокудр

Іван Златокудр зазирає у плеса-свічада.

В них — день і ніч, біль і сміх, і життя, і загибля.

Аж де ген-ген видзвонює лемкам малиново дзвін,

Никифор з Криниці стоїть із райдугами верховин.

Златом закурдює осінь, пейзажі водою підточує,

Линяють вони, обручами барв хтось їх скочує.

А на столі духмяне сонце згадало ниву,

Та піч очима прабабусь погляда журливо:

„Ой, покотилося щастя хатне не своїми краями...”

Куніце куніцею побігло ліричними гаями.

У саду молодильне ябко, що юність відродить...

Де ж його вхопити — сплигло, як ті води...

Розливаються вони на чотири броди.

Юрій Гаврилюк

Югнеш чи підростеш до зір, а знаєш,
що усяк умре.

Розмиє час-бігун життєву скелю.
І журавля чи гусеня останнє-невеселе
Його а чи тебе неждано в ирій забере.

Гойдаються у пралісі дерева,
А час шука горлянку – вовкулака –
Втекти від нього – справа то даремна...
„Радуймося!” – кажуть. Як є з ким балакать.
Ирієм чи снами Саят-Нова ходить,
Любовної пісні тихенько заводить.
Юністю-казкою хата усміхається,
Коли в снах чи в серцях увижається...

Іван Киризюк

І купить мама коника, а в нього...
(Веселе гіркотою озивається).
„А ми мов ті коні безногі” –
На формулу роду складається.

Купити вітчизни не можна,
Иншої немає й не буде.
Рана мов яруга придорожня –
Ирій тільки заспокоїть груди.
За межею, де жалі зникають,
Юні коні вічності гуляють.
Коні прудконогі й білогруді...

Відгомін „Вісли”

Володиславу Грабану

Піч була і пироги з духмяністю вікіВ...
А тепер тут пустка. Порожньо і голО.
Не знайти старих дерев довкіЛ –
У смертельне заблукали колО.
Гоїть чи разить калини гордий виД
Рідна кров спада поміж листвиИ.
Аж пече той слід – німий вигнанців голоС.
Бо прийде до хижі мальва з отніх сіЛ,
А господаря нема. Спитається й фіалкА:
„Ну, куди ж ти зник із марева лісіВ,
У якому жив щасливо змалкУ?”

Бомба для пана Остапа

...Потасмна сила
прослизнула в хату
і мені у тапчані:
вмостила бомбу?!
(О.Лапський, „Лячно”)

Підказало якось аварійне окО
(А воно зоріє в профіль і в анфаС):
„Не придума, пане, ніякий фантаСТ
Отакої кари, як твоя морокаА –
Віднайшовся десь-то котрийсь живолуП
І в тапчан підсунув бомбу немалУ!
Де ж тепер починеш у вінку з похвалЛ?!
Ось вже й на тапчані – фронт, передоваА!”
Бомбу ніжно гладить відчайдух ОстаП:
Рюмка-чарка смерті – то йому як шнапС.
Оковиту вип’є та й по бомбі – блисБ!
Доведе, що любить він козацький рисК.
З бомбою у парі лячно так і милО.
Екстремал-тапчанчик служить молодилоМ –
Юну вдачу пану поверта і силУ.

Поетові Тадею Карабовичеві

Пане-вкраїнче з сузір’я, де сяє ЛучаК,
Оповісти нам, куди подалась чайковитаА.
Ех, неземний галактично-чаклунський той чаР
Тільки найкращим дарує та муза-кобітаА.
Ось пан Остап свій словесно-мистецький єдваБ
Вільно під ноги їй стелить-склада гоноровО.
І пан Тадей світанкових пісень заспіваВ:
„Ти галерничко на празнику-святі ПокровИ...”
Ах! І чому я лише бідний словоклепаЧ?
Де вже мені сотворити писаннячко труднЕ?!
Емму... Емілю б алмазами слів засипаВ –
Юною чайкою Мілею красила б буднІ!

Мілі Лучак

Милій Мілі – чайці Божій
І жрекині чар натхнення
Лист-листочок шле прохожий
Із таврійського південня.

Лет я втратив і морочусь
У пісках за поторочу.
Чайко, кинь мені пір’їну
Або дві – і я полину...
Кахи-кахи!.. як підскачу!..

Аборигеній

Книга первісних думок (1982-1992)

Продовження з чисел 4-5/2008

26.11.1985 р., Краків

Гіркоти склянка дожидає терпеливо на цих, що руку простягнуть. Відмірені краплини часу і щастя... Остання краплина – пора відійти.*

[*Випив несолоджений, міцний чай та пішов в університет по науку... (З долею цинізму людини, яка вже відхворіла молодість дописане 16.01.2006 р. у Більську. А так взагалі то подумайте – навіть із такої буденної події як нестача цукру до чаю можна видистилувати натхнення до слів про гіркоту драми життя, із якого і так колись відійдеш, незалежно від кількості висолодженого перед цим цукру.)]

Листопад 1985 р., певно в Кракові

Твої очі – як руки до тіла – доторкаються до серця.

03.12.1985 р., Краків

Один тривало все момент... Це замало, щоб збагнути щастя...

04.12.1985 р., Краків

Провались, ідеш, через череп наш, в мозок прямо вбийся, залиши свій слід! Писання, писання – що ж, не іде воно сьогодні... З пера не спливають в рівенький рядок слова, а по папері шелестить пісок...

06.12.1985 р., Краків

Ой люди... люди... Чом ви лише такі які і є, а не такі, як по вас я цього сподівався? Грудневий вітер злісно віє: хоч снігом ще не сипле він, то листя вже розкинув все... А я сиджу й роздумую поетично про свою любов, пишу до неї монологи...

1. Я тут сам і тільки в даліні – вітер. Цей вечір тільки з Тобою проведу – яку в пам'яті ношу...

2. Червона троянда, трубка телефону. Чекаю... А може швидше, ніж почую Твій голос – весь цвіт опадє...

3. Коли Ти є – я щасливий, співаю. Коли немає – самотній, в тузі пишу... Підкажи ж – як ліпше?

4. Я не прошу в Тебе багато – тільки

дозволь любленою бути. Хай не проми-не без любові ні один мій день...

5. Моє серце це велика, хоч не смертна рана... Чи загоїть час? Хіба що прийде... Жду – положи на серце двоє теплих рук...

6. Це біль... Хочу, щоб боліло, щоб дерзали серце гострі пазурі непевності... Одна лише надія ліком на безкровні рани...

7. Як на м'якому піску у моїй душі відтиснувся слід Твого існування, наповнюється нудьгою, зложеними у вірш словами...

8. Кладу на свої очі двоє Твоїх рук – тепер будуть моїм небом!

07.12.1985 р., Краків

Якії довгі дні, якії довгі... Чому ж ніхто не написав поеми про кропиву, що росте під тином? Вона ж так само є зелена, життя любить серед літа, така сама ж її фотосинтеза... Троянду любимо, бо хоч коле – гарна, кропива же ж пекуча й нецвітуча – не мають з її втіхи руки, ні очі...

16.12.1985 р., Краків

Що це таке у голові, мов важкий камінь, пролягає? Тисне вглиб-назад думки, в широкий світ не випускає! За словом слово душить – початок думки маю, втік кінець... Цей камінь його притискає!

21.12.1985 р., Краків

Моє серце... Поле заоране, щоб впало зерно, зазеленіла любов... А чи знайдемо і ми під її листям місце?

Грудень 1985 р., Більськ

1. Звідки ми взяли? – запитаю. З пороку! – відкажете. Чим станемося? – запитаю. Порохом! – відкажете. Так, правда. Але чи ж це для вас щось більш, як трафарет, як слова уложені у прямий рядок на папері. Втішається своїм тілом – молодим, привабливим. Любите його. А чи хтось із вас не глянув би з огидою на своє тіло, яким воно б було хоч в місяць після смерті? А до того ж матерія тіла нашого – пружного, гладкого, делікатного, була колись ма-

терією хоч би тіла старого, облізлого вошами жебрака, якому вже сил не хватило, щоб руку по грошака простягнути. Чи ж те, що буде зараз нашу матеріальну оболонку не було пилюкою, болотом, гноєм? Матерія може бути і така – повна огиди. Але вона, хоч і мертва, може стати повною краси орхідеєю. А людина...?

2. Нашою інтелектуальною стратегією стало роздумування й розпам'ятовування „славного минулого”. Не маємо сили подумати про теперішнє, а хто думає лише про минуле – для сьогодення є мертвим. Мертвим зовсім. Мертве ж тіло лише гниє, довбуть його ворони, точать черв'яки... Униєєг – гниїдко!

1985 рік, мабуть. Може дещо раніше, може дещо пізніше

I.

Життя... життя... життя... День за днем... Народження... Любов... Любов? Можна ж не любити... Але чи можна не померти?

II.

1. Вельми любив всі ті старі могилки. Найбільш десь при захованих в лісах, віддалених від „цивілізованих” місцевостей, старих селлах. Таких могилок не засмітили ще „лястрикові” бетонні пам'ятники, дивившись на які втрачається віру в людське прагнення до краси. Можна було тут вслухатись у натуральний колорит гранітного каменю, дубового й хвойного дерева, прикрашеного сірим або зеленим мохом – інієм проминаючого часу.

2. Дерев'яні хрести по якомусь часі порохнявіли, хилилися й падали вкінці, щоб стати знов земним порохом, з якого колись виростали й тягнулися до хмар, доки не стали пам'ятниками безсмертя людської душі, носіями пам'яті живих про усопших.

3. А гранітні пам'ятники з дійсно кам'яним спокоєм проникали через час. Обростав їх мох, стиралися написи, але вони все ще тривали. Тривали зі встромленими в небо залізними хрестами. Небо змінювалося – було блакитним, розсвітленим ясним, теплим сонцем, засновували його темні хмари, з яких виривалася блискавка, неначе б ці хмари запускали в землю корені. Пам'ятники тривали в незмінності, гострими кінцями хрестів рисуєючи у Всесвіті таємні символи вічності світу і нетривкого на ньому людського буття.

III.

1. Часто постає в уяві червоний камінь на широкому полі, виставляючий свій хребет з-посеред високої трави, що шумить в сонячному вітрі. Певно щось це значить, але значення це, як слово на кінці язика, не дається ніяк збагнути.

2. Каміння... В одному з античних грецьких міфів про відродження людства названо його кістками Матері-Землі. Ці білі, сірі, червоні тверді й важкі глиби обливав піт сотень тисяч будівників пірамід над вічною лентою Нілу. З каменю вийняті були ідеальні пропорції статуй Ніке й Афродити, не менше міфічні як прикований до скелі Прометей. На каміння лилась кров сотень і тисяч живих сердець вирізаних із грудей на вітварях Мексики. До каміння приковували, камінням побивали й будували із нього в'язниці людям та храми божествам. Архітектори, в'язні й жерці вмирили, а оставало лише безмовне каміння.

3. А про що ж міг би сказати, коли б віднімів, цей несходячий з уяви камінь? Не було на ньому навіть одного слова, букви хоч би. Але що ж зі слів, коли букви так легко може стерти час та людина? Лише з глибини кам'яної пам'яті не видереш минулого. Він самим своїм існуванням безперестанно пригадує: Пам'ятай! Шукай Пам'яті!

4. Пам'ять наша... Де ж вона пропала в глибині віків? Не списали ми Золоті книги, не відлили в бронзі, в залізі Пам'ятних таблиць. Розсипалося, розвіялося наше минуле вітрами давніми, а ми мусимо це все сьогодні ще раз зібрати, шукаючи й відбираючи все, що наше – від чужих!

IV.

Люди люблять все ділити. Поділили світ – на держави, зони впливів... Час також поділили. Хоч би таке сторіччя... Ніби-то тільки сто років, а які ж вже проблеми. Хоч би такий дев'ятисотий на дев'ятсот перший. Нібито то лише

один рік після другого, але який між ними поріг – злам сторіч. Народився собі хтось у вісімсот дев'яносто дев'ятому, поживе пару років і вже може похвалитися, що два сторіччя жив. І як йому заперечити? А хтось у дев'ятсот першому народиться, то хоч би і дев'яносто п'ять помучився, то все одно ХХІ сторіччя не доживе і стільки всього із життя має, що різних воєн, революцій та іншого розп... наоглядався, а світлого майбутнього так і не побачив. От і попався – як жаба в океан. До одного берега далеко, а й до другого не досягнеш. Немає навіть чого ногами махати, бо й так піни не буде.

V.

1. Дивився на свої руки – стрункі, довгі пальці з чистою шкірою і рівно обрізаними нігтями. Вже від довшого часу не тримав в них нічого окрім книжки та вічного пера. Ці руки були такі як колись мав мало хто. Чи хтось з сім'ї мав такі руки? Ні. Руки батьків, дядьків, чи навіть молодшого двоюрідного брата – були інші. Зазначив на них свої сліди виповнений працею час. Час, який змінює навіть те, що для нас здається незмінним.

2. Руки як книжка, в якій записане минуле навіть у найтрагічніших його прояхах. Колись поїхав з батьком до млина. Був за малий, щоб допомагати йому в переносенні мішків з зерном і міг спокійно приглядатися людям, які були довкола. Але не запам'ятав чийогось лиця. Запам'ятав лише руки чоловіка у віці свого діда, який саме підносив мішки, пусті до половини, щоб всипати зерно у млинові жорна. Властиво це не були руки – згрубілі залишки пальців без одного навіть нігтя, якими він брав, хващав, стискав незбагненим способом мішки. Не відвернувся тоді, хоч мало не заплакав. Мабуть саме тоді зрозумів, чим є послухна людській волі рука.

VI.

1. Агресія в дитячих роках була ознакою сили цього, хто її проявляв. Так думали всі хлопці в тому віці, яких перші самостійні думки пригашував ще інстинкт атакування й оборони. Dorosлі казали, що агресивність це прикмета людей слабких, але це було тоді незрозуміле. Зараз, після кільканадцяти років міг би сам це сказати з повним переконанням – кожному з однолітків, які тоді старалися особу з такими поглядами висміяти та заплакати.

2. Але й зараз є сіллю в окові для всіх, які тримаються старих ідей, які відкинув у моменті, коли почав доростати. Все ж таки не сподівався, що набере це вигляду образливого нападання. Сподівався дискусії, в якій старалися б вони переконати до своїх поглядів, показати їхню правильність. Перерахувався...

3. Був заскочений. Не було це однак за-скочення неприємне. Це був просто найкращий доказ їхньої слабкості, відсутності аргументів. Остали їм лише „догми”, яких не вміли, бо й не могли, обороняти. Вміли лише пробувати закрити, закинути не маючими відношення до справи, але на їхню думку дуже хитрими запитаннями, вкінці підбити підсумки, що „ти дурень, сам нічого не знаєш і лише повторюєш те, що інші, такі самі дурні, навігадували”. Ухх!

4. А було ж колись таке, що давав Бог розум...

VII.

1. Щось... Щось недосяжного, але чого досягнути ми так вік віків все хотіли. Місто, країна, світ сонця, де все є життям, а життя є щастям, яке всюди й завжди буде з людиною. Рай, Едем, в якому хоч би лише самому, хоч би лише на недовгий час хотілося б опинитись кожному з нас. Світ, в якому слова лише єднають, а не розділяють людей...

2. Візія, фантазмагорія, міраж... Нездійснена мрія про нову Вавилонську вежу, де всі говорили б своєю мовою розуміючи всіх інших, як і тамті б їх розуміли...

3. А дійсність...? Засни! Тільки у сні, відірвавшись від світу, який більше нищить ніж створює нове, тільки уві сні здійсниться візія твого Золотого міста... Спи, не просинайся... Не просинайся доки не зрозумієш, що ніхто Едему для тебе і за тебе, не сотворить...

4. Сказане було в книзі Генезис: „І відійшов Каїн від лица Господнього й оселився в краю Нод, на схід від Едему.” А перед цим там сказане було: „Втікачем і волоцюгою будеш на землі”. І ще сказане було: „Та й поклав Господь на Каїні знак, щоб не вбивав його той, хто зустріне його.” Але ж ми не маємо знаку, який нас перед нами самими оберігав би...

VIII.

Коли б прирівняти цілу українську націю до великого пенька, то ми, на Підляшші, є як частинно відколота тріска.

Матеріал є цей сам і тримає разом давніша історія, однак прірва є і не можна її не завважити.

IX.

1. Підляшшя... Останній шматок землі, яку можемо назвати тільки нашою, де ми є самі у себе. У себе?... А може вже ні... Вже й тут „цивілізація” розтягає, як павук, сіті асфальтових доріг, якими пливе... відпливає наша кров, напливає все чуже „добро”.

Що остало з минулих днів, в яких переносили ми більше болю, бідніше жили, частіше це життя втрачали, але були собою і не ховали цього перед ніким, а якщо страждали, то знали за що й чому. Що остало...

2. Переїржавили мечі й шоломи воїнів Володимира, Ярослава і Данила, вітер часу розвіяв попіл з недобудованих городів, ріки розмили городища. Не остав камінь на камені... І лише люди хоч в частині остали цими, якими були – перетривавши бурі і вітри часу.

3. Остали люди... Але зараз і вони почали розгублятися у світі, який звалився на них... На нас. Світ, в якому чорне і біле перестало бути чорним і білим, в якому перестало хватати слово й правда принесена з давніших років.

4. Забажали люди вийти з-під стріхи, засмакувати долі в іншому світі. Почали рватися нитки, які зв’язували їх з минулим і почали втрачати пам’ять і силу мудрості їхньої землі, переставши чути, де б’є їй серце. Пішли дорогою, яка веде просто. І завела вона їх туди, де оволодів ними страх перед ними самими, перед правдою про початок їхньої дороги в це „краще” життя.

5. Підляшшя... Що з нього остало? Змінилася назва, відійшли свої, прийшли чужі – незабаром можемо посторонніми гостями на своїй землі, яка стане „Подлясем” – „краєм под лясем”. Адже сам я написав: Пришли ляхи на Пудляше// Закричали – „Буде наше!”

6. Але все ж можемо тут завжди повернути – до себе.

X.

Кожна пора року породжує в нас якусь асоціацію. Зима це дрижання обсіпаних інієм гілок в засніженій тиші лісу, дзвінок при санях... Весна то перші розквітаючі дерева, а пізніше зелень збіжжя на сонячних просторах. Літо є мабуть найменше зі всіх пір року особливе – це неначе продовження весни, в якому відроджене з зимової дрімоти життя досягає свого апогею. Ну й вкін-

ці золота... червона осінь, а за нею пора коли приходить холод, повітря стає вогке і ступаючи по розкислій землі чуємо крик воронів у вишні захмареного неба. І повторяться це все сотні, тисячі, мільйони разів – чи ми цього хочемо, чи не хочемо, бачимо це чи не бачимо...

XI.

Буває інколи так, що приходить до нас дивне почуття. Починаємо почуватися особою вибраною з-посеред всіх і обдарованою найважливішою у світі правдою. Все і всі сміху варті, коли я є великим, важливим, мудрим! Можемо перед цим боронитися, але це нічого не дає – це містичне почуття своєї величч, божественності майже. Немає сенсу з цим боротися, бо воно минає само, адже це натуральна захисна реакція перед бездушною агресією світу, який пробує нас потоптати й поневолити.

– А я такої „реакції” не маю!

– Таак? То певно для тебе вже, просто, за пізно...

XII.

1. Людина – істота думача... Відколи стали ми думати, шукаємо оправдання для свого існування – пробуючи виокремити і зобразити Силу, яка надає сенс існуванню Всесвіту, Буття, яке є вічне, безпочаткове і безкінечне, бо ж людський земний вік нетривкий, виразно зазначений в ньому початок і кінець. Шукаємо незвичайності, хочемо своєю думкою сягнути в фізично нам недосяжну долину, де, як віримо, є інший світ, де, як віримо, є Сотворитель світу нашого, нас самих. Надаємо містичну форму тому, чого не знаємо, чого не бачимо навіть, але хочемо якось примусити, щоб нам воно служило.

2. Заявляємо про сотворення нас на подобу Предвічної Істоти й придаємо нашому Деміургові прикмети свого тіла та душі. Заявляємо про свою віру і магією обряду та молитвою хочемо до взорованої на собі, але перевищуючої нас, Істоти наблизитись. Описуємо її прикметами в нашому понятті найбагатшими, отже й для нас найкориснішими, а ще й пробуємо намалювати її зображення. Але вміємо зобразити лише себе, отже малюємо себе і відчуваємо, що настирливо шукаючи двері до переходу в світ янгольських пісень, надалі залишаємося у своєму – світі вітру, який сипле нам в очі пилюкою. І так буде поки ми тут, поки знаємо лише „цей” світ, а все інше то недоступна нам таємниця.

3. Шукаємо у Всесвіті Бога, або – перевищуючу нашу – цивілізацію. Шукаємо далекого, для нас недоступного і непізнавального, бо цим можемо оправдувати наше незрозуміння нас самих, наш страх перед собою. Віримо в далеку незвичайність ідеального, а не вміємо зрозуміти звичайності сірого гранітного каменю, котрий був перед нами і залишиться коли ми звідси зникнемо.

4. Людина – істота, яка потребує віри... Назагал віру ототожнюється із релігією, інколи із палко сповідуюною ідеологією, отже цим всім, що своїми догмами поневолює первісну віру людей...

XIII.

Кожний із них сам собою є людиною. Має свої думки, мрії, ідеї. Але товпа... Там люди гинуть, розпливаються, зникають, стають як мутна, спінена вода, яка незрозуміло бовбоче серед ослизлого від мулу і грязі каміння. Людина, яка має піднятися понад себе, злетіти – падає нижче ніж стоїть, зовсім не розуміючи себе. Але чи ми, незалежні одиниці, розуміємо себе і цих, які в цій товпі? Запитання без відповіді... Бо хто ж признається?

XIV.

1. З записаної картки можна відчитати лише те, що хтось написав. На пустій можна вичарувати все...

2. Найважливіша ж не правда, а її сенс для нас...

3. Наймудріше не сказане слово нічого ж не значить...

4. Поспішаючи до поїзда „Слава” не встиг до поїзда „Щастя”...

XV.

1. Під великим сонцем і холодним місяцем – мовчання тиші. Її джерело струменить посеред Землі. Хто зрозуміє слова, які несе ця тиша, і звідки пливе...

2. Не дає мені спокою образ червонуватого каменя-пам'ятника серед широкого порижілого степу освітленого сонцем півосіннього вечора. Триває це вже роки. Чи осінь у світі природи можна прирівняти до осені життя. Чи тепла радісна осінь, після якої прийде крижана зима сповіщає радість перед, і для нас неминучим, порогом. І чи за цим порогом зможемо віднайтися?

XVI.

1. Коли хлопці увійшли до залу ви вже чекали... Чого ви чекали дівчата? Чекали... Чекали... Це поезія буде, курва, чи проза? Поетична проза. Проза дня, чи поезія свята? Не буде ні прози, ні поезії, ні свята не буде, так як завжди

бувало – посидять, закурять, може вип'ють чай і підуть. Вони підуть зі своїми думками і надіями, а ви останете тут зі своєю самотністю.

2. А може стане падати дощ і остануть довш. А може подумают, що варто б... Але не варто. А може так як в шведських фільмах – без думання про те, що буде пізніше... Але не з ними, дівчата. Бо то є добрі, солідні, нагодовані ковбасою з часником хлопці.

3. Пішли... А ви остали зі своєю Сафо – так як перед цим і в майбутньому... [Писане, мабуть, спільно із Юрієм Місіюком]

XVII.

1. Платити треба завжди і за все – що від чужих. По-різному: грішми, землею, кров'ю, життям чи душою. Не чекай добра від ворога, не чекай нічого за дармо від сусіда!

2. Вищенаписане висноване із студій – історичних над минулим, та політичних – над сучасним.

XVIII.

Хоч написати бестселер? Можу тільки сказати, що найбільшим, бо для нас „малих і дурних” недоступним, бестсе-

лером є правда. Характерною прикметою кожної держави є те, що її влада із часом змінюється. А коли в історії відбудеться якась важлива подія, то при кожній зміні влади з'являється книжка, в якій має бути „правда про...”. Книжка кожного разу інша і кожного разу правдивіша!

XIX.

Розкидані у безладі сувої папірусів, пергаментів, хребти інкунабулів, пилука... Тут лише павутиння свідченням, що взагалі десь є життя. Але то може саме у цій старій бібліотеці, як у стовіковій піраміді, заховалася буква, в якій Сотворитель записав всі хвили історії та майбутнього... Ось сходить зоря сонця і працьовито розчитує все... На передостанній букві промінь гасне...

XX.

Коли тебе немає – хочу щоб була. Коли вже є – це мені байдуже... Так, так... Знаю – моєю основною прикметою є антропоморфізм, тобто зовнішня схожість із людиною!

Юрій ГАВРИЛЮК

Продовження в чергових числах

«Lublin – Lwów. Wspólne piękno Europy»

Fotografie najpiękniejszych miejsc Lwowa i Lublina i prezentację multimedialną zobaczy każdy, kto uda się do Centrum Handlowe – Rozrywkowego „Plaza” w Lublinie. Wystawę uroczystie otwarto 4 listopada br.

Multimedialna wystawa „Lublin – Lwów. Wspólne piękno Europy” składa się z szeregu fotografii. Znajdziemy na niej opis prezentowanych zabytków oraz miejsc związanych z dwoma miastami. Krótkie teksty wykonane w języku polskim, ukraińskim i angielskim uprzedzają prezentację. Dodatkowo autorzy wystawy postarali się o pokazanie panoramy Starego Miasta zarówno lubelskiego, jak i lwowskiego oraz reprodukcje map. Trafionym pomysłem jest krótki opis dziejów Lwowa i Lublina.

Dużą zaletą wystawy jest umieszczenie jej w odwiedzanym przez wiele osób miejscu. Każdy, kto robi zakupy w centrum handlowym, może przy okazji poświęcić czas na zapoznanie się z pięknem – będącym zarazem współczesnością i przeszłością – obu partnerskich miast.

Należy też pochwalić nowoczesne opracowanie prezentowanego zagadnienia. Osoby, które przyszły by zobaczyć zdjęcia, z pewnością nie zawiodły się ani poziomem merytorycznym zdjęć, ani interesującą projekcją multimedialną.

Program promocyjny „Lublin – Lwów. Wspólne piękno Europy” powstał z inicjatywy Fundacji Ochrony i Promocji Dóbr Kultury NIKE, Centrum Kultury w Lublinie, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, partnerami wystawy są zaś: „Agit – centrum tłumaczeń”, Centrum Rozrywkowo-Handlowe Plaza oraz Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów w Lublinie.

Premiera wystawy miała miejsce 15 października br. w Czytelni Biblioteki Naukowej Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. Wydarzenie uświetniło obchody 400-lecia powstania Lwowskiej Biblioteki Uniwersyteckiej.

Stefan DMITRUK
EKPIU

З хроніки подій на Підляшші

Початок нового шкільного року

1 вересня почався новий 2008/2009 шкільний рік, разом з яким почалися заняття української мови у підляських школах. У поточному році навчання ведеться у Більську, Черемусі і Білостоці – у Дитячому садочку «Лісова поляна» у Більську, Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича у Більську, Початковій школі у Черемсі та міжшкільному пункті навчання при Початковій школі № 12 у Білостоці. За даними кураторії і освіти в Білостоці, на Підляшші вчиться української мови як рідної 254 дітей, з чого 78 дошкільнят, 141 учнів початкових шкіл (103 у Більську і 38 у Черемсі), та 21 гімназистів. Окрім того до міжшкільного пункту в Білостоці на уроки приходить після занять 14 учнів різного шкільного віку з 11-ти шкіл міста (семеро учнів початкових шкіл, двоє гімназистів і п'ятеро ліцеїстів).

Української мови від поточного шкільного року вчиться також шестеро учнів I і II класу Громадської православної школи ім. Кирила і Мефодія у Білостоці. Заняття відбуваються не як уроки рідної мови, оскільки організовано в школі не три, а дві години на тиждень.

Української мови як чужою мовою вчать також студенти III курсу русистики Університету в Білостоці. Не вдалося організувати лекторату української мови у білостоцькій мовній школі «Empik».

«Інший вимір»

2-7 вересня у Білостоці проходили заходи Фестивалю «Інший вимір – сусіди». Протягом тижня презентовано різні види сучасного мис-

тства національностей, які співтворили та донині співтворюють культурне обличчя регіону – українців, білорусів, євреїв, татарів та литовців. Були літературні зустрічі, мультимедійні презентації, виставки, проєкції фільмів, ярмарок книжок та концерти класичної і сучасної молодіжної музики.

4 вересня у клубі «Фама» відбулася літературна зустріч під гаслом «Велике князівство поетів», під час якої зустрілися польські, українські, литовські та білоруські творці. Українську літературу в Польщі представляв Тадей Карабович з Голі, що на Південному Підляшші, член Об'єднання польських літераторів.

5 вересня у кіно Форум відбувся фільмовий перегляд «Сусіди», під час якого показано фільм українського режисера Павла Чухрая «Водій для Віри», з Богданом Ступкою. Натомість **6 вересня** на міській площі при ратуші з українською сучасною музикою виступив «Тартак», одна з найбільших зірок музичної сцени України. Ансамбль експериментує з музикою рап, гардкор, фанк та традиційним українським фольклором. Разом з групою «Гуляйгород» він створив проєкт спертий на поєднання молодіжної музики з автентичною.

У Білостоці група виступила з київським дуєтом традиційного співу «Астарта», з яким виконала як пісні відомі з диску «Гуляйгород», так і нові твори – результат співпраці з «Астартою».

Фестиваль організував Білостоцький осередок культури під патронатом Європейського року міжкультурного діалогу.

Археологічний фестин

7 вересня на середньовічному городищі за селом Збуч відбувся VI Археологічний фестин. Були покази боїв середньовічних воїнів, презентації робіт народних умільців та ремісників, що відтворюють колишні професії, а також фольклорні концерти і забава. Окрім ансамблів з гміни Чижі – «Збучанок», «Чижевлян» і «Незабудок» з Курашева, та колективів з Білорусі, виступили на заході підляські українські групи –

«Гілочка» з Черемхи та «Родина», яка показала разом з наймолодшими – учасниками дитячого ансамблю з Дуб'яжина.

Археологічний фестин в рамках цього річних відзначень Європейських днів спадщини зорганізували вїт гміни Чижі, Маршалківське управління Підляського воєводства, Об'єднання самоуправління Єврорегіону Біловезька пуша та Об'єднання старожитників у Варшаві.

Зустрічі з білим співом

11-14 вересня у Білостоцькому музею села в Юровцях за Білостоком проходили майстерні українського автентичного співу. Узяла в ньому участь 11-особова група молоді не лише з Підляшшя, зацікавлена вивченням манери архаїчного співу та українського репертуару. Працював з нею Юрій Пастушенко, етномузиколог, учасник науково-фольклорного колективу «Древо» з Києва.

Учасники зустрічі виступили **14 вересня** у Білостоцькому музею села під час заходу «Підляшшя пахуче зіллям», який у формі ярмарку популяризує народну культуру. Вони презентували те, чого навчилися протягом чотирьох днів під час зустрічей з народним співом.

Окрім них на фестині з обрядовим репертуаром виступив український ансамбль «Ранок» з Більська.

Виступ «Ранку» в Більську

16 вересня український «Ранок» виступив також на площі біля ратуші в Більську під час врочистого старту четвертого етапу 65-ої велогонки «Tour de Pologne».

«Етно XL» у Білостоці 24-29 вересня у Білостоці відбувався VIII Міжнародний огляд театральних ініціатив «Бялиштук». Це ідея випускників Білостоцької театральної академії, згуртованих в Об'єднання артистичної промоції, які хочуть промувати сучасні театральні дії і молодих творців.

У рамках огляду протягом п'яти днів можна було дивитися театральні вистави, перформанс та слухати музичні концерти. **27 вересня** у Театральній академії перед білостоцькою публікою виступила група «Etno XL» з Рівного. Її учасники — це професійні музиканти, серед яких є члени фольклорного гурту «Горина». Репертуар групи спирається на польський обрядовий фольклор, який поєднаний з міцним роковим звучанням, музикою ска і джаз.

«Etno XL» — доволі молодий ансамбль, який щойно входить на музичну сцену України та починає грати перші концерти в Польщі. Окрім заходу «Бялиштук» можна було його побачити влітку на «Польсько-українських музичних зустрічах» у Черемші.

«Підляські обжинки»

28 вересня на майданчику світлиці в Мощоні Королівській, що в Сім'ятицькому повіті, відбулися VI «Підляські обжинки». Це один з більших культурних заходів у гміні Мельник.

Під час майже чотирьохгодинного концерту виступили українські, білоруські і польські ансамблі з Підляшшя: «Новина» з Мощони Королівської, «Цаглінкі» з Левкова Старого, капела з Сім'ятичів, два колективи з Нурця-стації, «Ранок» з Більська і «Родина» з Дуб'яжина. Були презентації колишніх жнивних обрядів, прозвучав загальновідомий репертуар, можна було також скоштувати обжинкового хліба, якого спекли господині свята — учасниці гурту «Новина».

Підляські обжинки починалися як одна з ініціатив Союзу українців Підляшшя і багато років відбувалися у селах Більського повіту. У 2003 році їх перенесено до Мощони Королівської. Зараз вони проходять завдяки ангажуванню і спільній праці місцевого середовища — Сільської ради Мощони, фольклорного ансамблю «Новина» та Гмінного осередку культури в Мельнику, при допомозі Союзу українців Підляшшя.

Православний садочок у Більську

7 жовтня почалися заняття у першому в Польщі православному дитячому садочку — Громадському садочку №1 у Більську. Ініціаторами його створення були Головне Правління Братства святих Кирила і Мефодія та Місцевий гурток Братства у Більську. Міститься він у будинку Центру православної куль-

тури, при вул. Рейтана 24, та нараховує 16 учнів.

«Черемшина» у Білостоці 9 жовтня у ресторані «Samelot» у Білостоці виступила фолькова група «Черемшина» з Черемхи. Концерт ансамблю, який виконує передусім український репертуар, започаткував цикл четвергових зустрічей з культурою у білостоцькому пабі.

Дошкільнята в Білостоці 10 жовтня у Центрі православної культури в Білостоці на IV Фестивалі дитячої пісні національних меншин «Співаймо разом» зустріли-

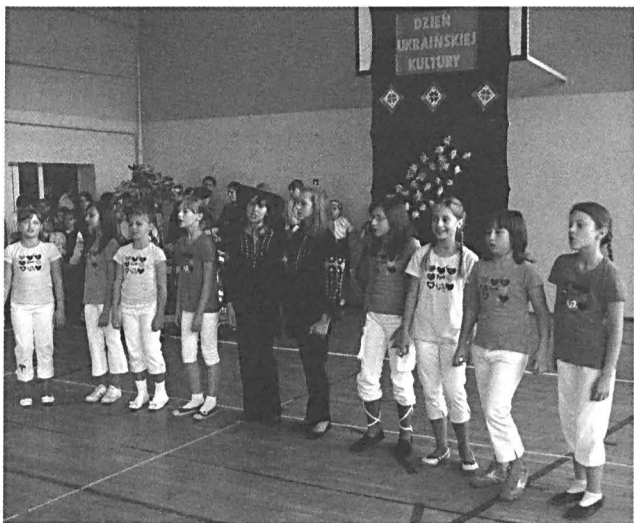
ся дошкільнята з Білостоку, Більська, Гайнівки і Пунська. Діти виконали пісні українською, білоруською та литовською мовами, тобто своїми рідними мовами, яких вчать у садочках.

З українським репертуаром виступили дошкільнята з Садочка № 9 «Лісова поляна» у Більську, окрім того українську пісню — «Несе Галя воду» — на завершення концерту, виконали всі вчительки, які готували дітей до виступів.

Фестиваль організував Садочок № 14 у Білостоці, у якому ведеться навчання білоруської мови.

День української культури 18 жовтня у Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича в Більську, де існує найбільший на Підляшші пункт навчання української мови як рідної, організовано «День української культури». Перед учнями школи виступили діти і молодь танцювальних і вокальних груп ансамблю «Ранок», а також запрошені гос-

ті з України, які приїхали на Фестиваль української культури на Підляшші «Підляська осінь». Можна було подивитися танці у виконанні зразкового молодіжного ансамблю «Калинонька» з Кукович, що в Чернігівській області, та послухати пісень, які виконали 9-літній Максим Опанащук з Рівного та Народний аматорський ансамбль «Журавлина» з Ківерців.

«Поетичне трьохголосся» 21-22 жовтня у Більському будинку культури проходив IX Декламаторський конкурс «Поетичне трьохголосся». Узяло в ньому участь 90 дітей і молоді з садочків, початкових шкіл, гімназій, та ліцеїв міста, а також Більського і Гайнівського повітів. З українською поезією виступило двоє дошкільнят Дитячого садочка № 9 у Більську, 17-теро учнів Комплексу шкіл ім. Адама Міцкевича у Більську, учениця більського ліцею і троє дітей Початкової школи в Черемсі.

У категорії «класи 0-III» одну з чотирьох рівноцінних нагород отримав Каміль Зяйко з більського комплексу, окрім того вирізняє дівчатка з садочка № 9 – Олександру Петков і Агату Степанюк. У категорії «класи IV-VI початкових шкіл» II нагороду отримала Анна Нестерук, III – Адріянна Шуй і Каріна

Міхновська, натомість вирізнення – Катерина Василюк, усі з більського комплексу шкіл ім. А. Міцкевича.

У категорії «гімназії» одну з трьох рівноцінних нагород отримав Григорій Чужинський, учень Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську, натомість лауреаткою I місця у категорії «школи понадгімназійні» стала Оксана Рижик з Загальноосвітнього ліцею ім. Т. Костюшка в Більську.

Метою конкурсу є взаємне знайомство і спроба розуміння іншої культури завдяки посередництву універсальної мови – мови поезії. Зорганізовано його в рамках проекту «Більські зустрічі з поезією пограниччя – Декламаторський конкурс «Поетичне трьохголосся» при фінансовій підтримці Маршалківського управління Підляського Воєводства в Білостоці.

Зустріч з меншинами у маршалка

22 жовтня у Маршалківському управлінні Підляського воєводства маршалок Ярослав Двожанський зустрівся з представниками громадських інституцій та організацій національних меншин регіону.

Зустріч повели маршалок Ярослав Двожанський, Мацей Тефельський – уповноважений воєводи у справах

національних меншин, а також Марек Масальський – уповноважений маршалка у справах національних і етнічних меншин. Українців Підляшшя репрезентували голова Союзу українців Підляшшя Андрій Артем'юк та заступник СУП-у Мирослав Степанюк.

Мацей Тефельський висловив з доповіддю «Національні та етнічні меншини у Підляському воєводстві», звертаючи увагу на проблеми, з якими борються ці середовища. Під час розмов порушено питання, що стосуються співпраці воєводських влад з національними меншостями. Говорилося також про можливість вишукування коштів для реалізації спільних цілей.

Конференція у Білостоці

23 жовтня в Університеті в Білостоці пройшла дводенна конференція «Роки Великої Війни – 1918 рік у Центральній-східній Європі». Взяли в ній участь історики з Польщі, Латвії, Литви, Білорусі і України. Дискутували вони про результати досліджень над історією великого конфлікту Першої світової війни, а також про виникнення нових держав унаслідок розпаду великих імперій. Багато місця присвячено питанням пов'язаним з українсько-польською війною 1918-1919 у Галичині.

Конференцію організував Інститут історії Університету в Білостоці.

Діти з Козлика в Козликах

25 жовтня у Скандені дерев'яного будівництва українців Підляшшя коло села Козлики побували, разом з учителями і батьками, учні Громадської школи ім. Кирила і Мефодія у Білостоці, де від поточного року відбуваються заняття української мови, та міжшкільного пункту

навчання української мови при Початковій школі № 12 у Білостоці. Вчилися вони там, під наглядом пані Марії Уліянов з Більська, виплітати кошики з соломи, брали також участь у приготуванні булочок, які в традиційній сільській печі, що знаходиться у хаті в скандені, спекла пані Зінаїда Степанюк із Застянок. Було спільне вогнище та збирання грибів у поблиському лісі.

Зустріч у скандені зорганізували вчительки української мови в Білостоці. Її метою є інтеграція білостоцького середовища – українських і білоруських дітей та їхніх батьків, практичне навчання української мови та пропагування активних форм відпочинку, поєднаних з вивченням народних традицій.

«Гайдамаки» у Білостоці

Того ж **25 жовтня** у клубі «Фама» у Білостоці під час «Фолькових зустрічей» відбувся концерт зірки української музичної сцени – ансамблю «Гайдамаки» з Києва. Його виступ пройшов у рамках більшої концертної траси містами Польщі, яка пов'язана була з промоцією нового диску групи – «Кобзар». Після концерту відбулася українська забава з діджеєм Картоном.

Концерт організував Білостоцький осередок культури.

Про нищення церков у Білостоці

27 жовтня у Центрі православної культури в Білостоці лекцію на тему «1938. 70-та річниця нищення церков на Холмщині і Південному Підляшші» виголосив д-р Григорій Купріянович з Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Д-р Купріянович приїхав у заступництві архієпископа Люблинського і Холмського Авеля, який цього дня мусив виїхати на Україну.

При нагоді лекції відкрито виставку, яка присвячена подіям 1938 року. Можна було її дивитися в Центрі православної культури до 10 листопада.

Митрополит Сава доктором «Honoris Causa»

28 жовтня у Київській духовній академії відбулася церемонія вручення звання почесного доктора богослов'я «Honoris Causa» Митрополиту Варшавському і всієї Польщі Його Блаженству Саві. Голова Польської автокефальної православної церкви не зміг бути присутнім на церемонії, оскільки через стан здоров'я залишився у Польщі. Від його імені делегацію очолив архієпископ Люблинський і Холмський Авель. З боку Православної церкви у Польщі був також присутній вікарій Митрополита Сави єпископ Сім'ятицький Георгій.

Після виступу професора протоієрея Віталія Косовського, секретаря Київської Митрополії, який розповів про основні напрямки науково-богословської спадщини Блаженнішого Владики Сави, відбувся головний момент церемонії – вручення через архієпископа Авеля хрест доктора богослов'я та диплому про присвоєння вченого ступеню «Honoris Causa».

Доповідь Митрополита Сави «Православна Церква у Польщі сьогодні» зачитав єпископ Сім'ятицький Георгій.

На згадку про зустріч архієпископ Люблинський і Холмський Авель передав у дар Київським духовним школам Холмську ікону Божої Матері, фотоальбом про Предстоятеля Польської автокефальної православної церкви та комплект духовної літератури.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

Вікно до Підляшшя

Підляшшя. Земля серед вічності – так виставку своїх світлин, яку 2 вересня розгорнуто у фотогалереї Василя Пилип'юка у Львові, назвав Юрій Гаврилюк, головний редактор журналу „Над Бугом і Нарвою”.

Як наголосив один із організаторів цього заходу, голова правління Львівського обласного відділення Товариства „Україна-світ” проф. Богдан Якимович, в Україні ще не було фотовиставки про Підляшшя – крайній північно-західний терен зарубіжних українських етнічних земель. Юрій Гаврилюк, який співпрацює також з редакціями періодичних видань в Україні („Пам'ятки України”, „День”, „Дзеркало тижня”, „Український тиждень” та ін.), свої репортажі й художні нотатки здавна доповнює власними фотоілюстраціями. За роки мандрівок українськими шляхами і путівцями по Підляшшю і Холмщині, Лемківщині й Надсянню у нього назбиралося багатенько чорно-білих і кольорових світлин сакральних і світських споруд, пейзажів. Окрім того, полюбляє він фіксувати характерні постаті своїх земляків. Бодай частково оприлюднити цей сучасний фотолітопис допомогли друзі в Україні.

Крім майстрів художньої світлини і фоторепортерів, які дали високу оцінку роботам колеги з Польщі, на відкритті виставки зібралися митці, на-

уковці, студенти, спрагнені відкрити для себе не так далекий, проте майже незнаний терен, де живуть підляшукі-українці.

Поет Роман Лубківський у своєму слові торкнувся проблеми з'єднання української культури. З боєм зазначив, що відсутність системної, цілеспрямованої далекосяжної державної політики призвела до того, що гинуть численні українські пам'ятки, в т.ч. зафіксовані Юрієм Гаврилюком.

– В цих світлинах є реальне життя, яке відходить, – сказав далі пан Лубківський. – Тут є реальна Атлантида, яка вже тоне у споминах. Але є і той блиск надії, який дає право йому та його друзям, які живуть в інших наших українських місцях, творити не просто міф, а творити реальність. Бо українська культура буде сильна не лише міфотворчістю, а реальністю, практицизмом.

Роман Лубківський закликав допомогти у виданні нових книг Юрія Гаврилюка, а цю фотовиставку передати для експозиції в інших областях, до Києва. Від імені присутніх побажав авторові: *Вселімо в нього ще більше сили, ще більше енергії, ще більше впевненості, тому що з цими якостями і ми будемо сильніши.*

Ігор Калинець пригадав ще одного українського інтелектуаліста – поета Тадея Карабовича, який написав поему „Ат-

лантида”, що присвячена сусідній із Підляшшям землі – Холмщині: *Дійсно, так само можна окреслити роботи пана Юрія. Я вже давно знаю його і його багатогранну творчість. Переглядаючи останні примірники журналу „Над Бугом і Нарвою”, побачив там цікаві публікації про обділену увагою землю. „Щоб до якої нації належати, треба за неї воювати” – це є гасло пана Гаврилюка. Він воює за цю націю. Можливо, не за весь український народ, а за цю крихітну землю, яка вже не належить Україні, але є від Бога українською і яку треба рятувати або принаймні зафіксувати на фотографіях ці її останні історичні переживання.*

Пан Юрій відчуває потребу так фотографувати, щоб нічого зайвого там не було. Дуже багато пам'яток архітектури: церкви, дзвіниці, хрести, а також пейзажі. Ці світлини надзвичайно чіткі, виразні і дуже добре промовляють до глядача. Фото доповнюють його статті й красназвччі матеріали. Навіть з одного числа журналу можна оцінити цю небуденну постать, і нам дуже приємно, що він сьогодні є серед нас і що ми можемо щось йому сказати добре, і він може відчувати, що його праця не даремна.

Кость ЧАВАГА
„Суботня пошта”, Львів

БОРЦІМ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

МІХАЙЛО ГЕНІ
★ 15.3.1890. † 17.11.1918

МІХАЙЛО УИМКІ
★ 17.9.1899. † 20.11.1918

ІВАН СОРОКА
★ 9.4.1869. † 17.11.1918

МІКОЛА ЄТИСЛА
★ 20.5.1895. † 17.11.1918

ОЛЕКСА МАТІЄШКО
★ 9.6.1883. † 17.11.1918

ЕФРОЗІНА ШИРБА
★ 15.10.1899. † 17.11.1918

